

Política urbana i pensament econòmic. Barcelona, 1901-1939

Francesc Roca Rosell

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

POLÍTICA URBANA I PENSAMENT ECONÒMIC.
BARCELONA, 1901-1939

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Fabià Estapé Rodríguez i presentada per Francesc Roca Rosell per a obtenir el grau de doctor en ciències econòmiques.

Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales
Universitat de Barcelona.
Maig del 1977.

El Projecte d'ordenances diferencials d'edificació per zones

La zonificació i els estàndars zonals són uns dels elements nous que sorgeixen en la cultura urbanística del Reich. Car, com explica Piccinato amb precisió, un dels postulats fonamentals del model prussià seria que:

"Classi e categorie diverse usano la citta in modo diverso...
(d'on, cal una) classificazione e zonizzazione dell'area urbana"
(Piccinato 1974, 74)

La zonificació esdevé en el model prussià un element fonamental del pla urbanístic car permet ordenar i organitzar l'ús del sòl urbà evitant contradiccions insalvables entre les diferents unitats econòmiques que hi actuen, diferenciant l'espai i, per tant, les rendes del sòl i, finalment, orientant els diversos tipus de creixements desitjables. Stübgen i Baumeister parlaran de tres tipus de zones: les zones industrials (que inclouen magatzems, serveis industrials, habitació obrera), les zones comercials (que inclouen oficines, serveis bancaris, petit comerç) i les zones predominantment residencials.

Pel 1915, l'Ajuntament de Barcelona decideix introduir la zonificació en el paquet de nous instruments de política urbana que comença a formar. Aquesta introducció es fa per mitjà d'un projecte de modificació del capítol 12 de les ordenances municipals aleshores vigents. Aquest capítol es referia a les "Regles generals a les que han d'adaptar-se la construcció de cases de nova planta a la zona interior de la ciutat" (O.M. 1891, 24).

Es proposà la divisió de la ciutat en 6 zones:

- 1ª Zona tancada. Correspon a les illes tancades, sense patis interiors i únicament amb patis de llum i ventilació (art. 154 de les ordenances vigents). Es "statu quo" en els cascs antics (centres històrics) del terme municipal.
- 2ª Zona tancada de tipus Eixample. L'ocupació dels solars és me-

nor en aquest cas (art. 161). Correspon a l'Eixampla de la ciutat.

- 3ª Zona semioberta. L'edificació no podrà superar els 50 m. de façana. Entre grup i grup de construccions caldrà una separació mínima de 6 m. La superfície edificable no superarà 1/5 del total de cada illa.
- 4ª Zona oberta. Correspon a la construcció de xalets aïllats o en grup de dos, separats per 6 m. La superfície edificable no excedirà 1/5 del total.
- 5ª Zona industrial. Podran construir-se en aquesta zona tota classe d'edificacions, encara que estigui destinada centralment a la construcció de fàbriques, les quals, d'altra banda, només podran edificar-se en aquesta zona.
- 6ª Zona de construcció rural. A la falda de les serralades i als turons. Només s'hi podran construir xalets aïllats o en grups de dos. La superfície edificable no excedirà 1/10 del total.

(Font: Civitas 1915a)

La definició d'aquesta tipologia anava acompanyada d'una proposta concreta de divisió espacial de la superfície del terme municipal.

El projecte fou titllat d'"exagerado y revolucionario" pels propietaris urbans i de "excesivamente tímido" per un conjunt d'associacions ciutadanes. (Ateneu 1915, 162). L'informe que aquestes realitzaren és ple de suggeriments. Encara que l'informe fou signat per un grup nombros d'associacions culturals, esportives i professionals[&], és fàcil

(&) Ateneu Enciclopèdic Popular, Societat Cívica 'La Ciutat Jardí', Cercle Artístic, Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, Federació de Clubs de Foot-Ball, C.A.D.C.I., Associació d'Enginyers Industrials, Cen-

detectar el pes decisiu en la redacció de l'equip tècnic de la Societat Cívica La Ciutat Jardí. L'informe es divideix, de fet, en dues parts. En la primera part es situa el sistema de zones diferencials com a inici d'un pla general d'urbanització de Barcelona i municipis veïns, formalitzat a partir de "la constitución del organismo complejo que debiera representar los comunes ideales e intereses de la Mayor Barcelona" (A.E.P., 1915, 167). En la segona es fan observacions crítiques concretes al projecte presentat.

El sistema de zones diferencials consisteix en: i) "reducir el volumen relativo de la edificación", ii) "asegurar la mayor proporción de espacios libres", per les quals coses: a) "se limita la altura de los edificios y el número y condiciones de los cuartos y pisos", b) "se fija... el uso a que se destinan las diferentes clases de edificación en cada barrio", c) "... determinándose asimismo el género de edificación (abierta, semiabierta o cerrada) correspondiente al distinto carácter de cada zona".

En l'informe, el sistema de zones diferencials és considerat com "una forma más bien embrionaria de la intervención administrativa" (163). I s'assenyala que, "sin necesidad de ir tan lejos como pretenden los acérrimos partidarios de la municipalización del suelo", una solució intermitja com la de la llei anglesa de construcció cívica de 1909 -que seria parcialment traduïda (com a apèndix a Montoliu 1913)- és superior al sistema de les zones diferencials que té el seu origen en el món germànic i el seu teoritzador en la personalitat de Stübben, que d'altra banda seria, en aquell moment, conferenciant a Barcelona (Stübben 1914).

tre Excursionista de Catalunya, Associació de Viatjans de Comerç i de la Indústria, Cercle Artístic de Sant Lluç, Club Muntanyenc, Acadèmia d'Higiene de Catalunya, Col·legi de Metges de Barcelona.

Reprenent els textos de Stübben, precisament, en l'informe s'assenyala que el sistema de zones diferencials porta a la necessitat "imprescindible de un plan general de urbanización" (164).

De nou, doncs, l'anàlisi d'un dels instruments de política urbana projectats a partir de 1914 porta a descobrir-hi els lligams intrínsecs entre aquest, la necessitat d'un pla general i la comú arrel germànica de la temptativa. A desgrat d'un cert parti pris pel model anglès, en l'informe de les associacions de Barcelona, Stübben és citat com a autoritat màxima.

Dues notes interessants es poden extreure de l'informe. La primera fa referència als propietaris urbans. Existeix -en el text- un gran interès per a explicar-els-hi que les seves rendes no es veuran afectades negativament. La incertesa i els baixos standards higiènics, es diu, perjudiquen, de fet, als propietaris més que la reglamentació limitativa. La millora de l'entorn i la desaparició de la incertesa poden augmentar considerablement les rendes del sòl. El pla d'urbanització no perjudica, sinó que més aviat, afavoreix la "riquesa territorial".

La segona nota és una recomanació que les associacions fan: cal estendre el sistema de zones diferencials "por todo el territorio que ya hoy día comprende, si no de derecho de hecho, la circunscripción urbana barcelonesa" (166). I es parla, ho hem vist, de la Mayor Barcelona, que és, ahora, i) un model, ii) un àmbit territorial d'actuació nou que aquest model fa necessari i, iii) un organisme sintetitzador i propulsor.

D'altra banda, les associacions ciutadanes fan una crítica concreta al projecte municipal, cal si bé parteixen d'un cert recolzament general, defineixen a continuació certes crítiques de detall que giren entorn a una idea: augmentar les zones de sistema semiobert (a les franges an-

nexes a les grans vies que travessen zones industrials, a l'àrea residencial burgesa de l'oest, a certes vies d'enllaç entre els pobles agregats) i reservar, encara, al marge del Besós una àrea per a la realització del parc del Besós previst per Cerdà. La crítica al projecte municipal, en definitiva, té com a objecte rebaixar les densitats edificatòries i millorar el nivell de standards.

En cap cas, però, el sistema de zones diferencials és entès com a restricció al creixement econòmic i urbà, com és comú de dir (Richardson 1971, 106). Pel contrari, les ordenances han de formar part, de fet, d'un pla general que té com a objectiu el creixement ilimitat de la ciutat, el canvi d'escala.

El pla financer de Santiago Alba: l'estat i la Gross-Barcelona

"ens volten encara avui pobles que no han complert aquesta evolució cap a les ciutats lliberatrius..."

Pere Corominas, 1916

El model de la Gross-Barcelona implica, naturalment, un determinat patró fiscal. Les bases d'aquest patró foren l'autonomia fiscal (amb la separació entre la hisenda central i les hisendes locals) i l'aplicació impositiva a la renda del sòl urbà. Les línies generals d'aquest patró són esboçades en l'informe de la comissió municipal, formada per Duran i Ventosa, Francesc Layret i Jesús Pinilla, sobre el projecte de reforma regional de 1907. En aquest informe es definien les funcions -diverses però en relació- de la regió, la comarca, la ciutat i el municipi rural i s'afirmava que "la separación de las haciendas central y local sería indispensable dentro de este sistema" (Duran 1907, 11). Ara bé, "el Ayuntamiento de Barcelona -es deia- tiene una alta concepción de la ciudad... centro en que hallan concreta y visible manifestación los más nobles ideales de la civilización humana. La ciudad necesita para su formación y desarrollo la plenitud de las funciones municipales, adquiere todos los caracteres de una comarca perfectamente distinta de las otras, y, al llegar a la majestad de la metrópoli, absorbe, con irresistible imperio, funciones de carácter regional, aunque no se emancipe de la región que sin ella sería decapitada, y reclama algunas atribuciones del Estado, sin respetar los límites de lo ultranacional, como sucede al reconocer la cooperación administrativa de los extranjeros" (Duran 1907, 8). Així, funciona municipals, comarcals, regionals, estatals,

"ultranacionals" per a la ciutat de Barcelona demanen el que Pere Corominas anomenà "Nova Planta de la Hisenda de Barcelona" (1916). Corominas seria, en efecte, encarregat per l'Institut d'Estudis Catalans per "a fixar l'objectiu final que tota reforma de l'economia municipal feta de cara a Barcelona s'haurà de proposar assolir" (1916, 199). Aquest treball de Corominas, fonamental per a la comprensió teòrica de la política urbana a Barcelona i del que no hi ha referència en els papers recents sobre l'autor (Pons i Pagés 1969, Corominas 1974, Castellanos 1976), es proposa la formació d'un pressupost d'ingressos teòric per a l'Ajuntament de Barcelona dins "una reforma que nomenarem científica" (205). En la línia del partit industrial, afirma: "l'impost més propi de la Hisenda municipal d'una ciutat com Barcelona és el que paguen els propietaris de les cases. En cap altre recurs municipal es produeix una reciprocitat d'efectes tan íntima entre l'impost i la riquesa d'on se sustrau" (201). Lligant la línia dels "industrials" a la línia de l'esquerra catalana, escriu: "està comprovat que el sistema de la imposició directa afavoreix extraordinàriament la formació de grans metròpolis industrials i mercantils. Les experiències realitzades a Prússia són decisives" (207). La desaparició de la imposició (indirecta) sobre el consum en el pressupost teòric proposat per Corominas seria amplament compensada per 5 tipus d'entrades: contribucions i impostos sobre la propietat urbana, sobre patents, cèdules personals, monopolis municipals i "via pública i serveis". Així, "amb aquest Pressupost deixaria de pesar damunt de la classe treballadora una càrrega brutal que no baixa de 14 milions de pessetes. I aqueixa pressió absurda que oprimeix el món del treball, no permet al comerç i a la indústria de Barcelona obtenir l'úsdefruit d'una afluença d'obers que li és indispensable per a sostenir les seves lluites de gran metròpoli mediterrània" (207).

La supressió de l'impost de consums hauria d'augmentar la competitivitat de la ciutat-fàbrica car implicaria una major "afluència" (oferta) d'una mà d'obra a la indústria de Barcelona. Implícitament es diu que els preus excessius poden ser un fre per a la immigració o que forçant els salaris a l'alça redueixen beneficis i/o capitalització.

En front a aquest projecte tebric presentat per l'Institut d'Estudis Catalans, cal situar la política fiscal de l'estat espanyol. El seu moment de màxim refinament (i d'aparent reforma) és el de la presentació a les Corts del pla financer signat pel ministre d'hisenda Santiago Alba.

"Pocas veces -escriu Emili Riu- se ha presentado a las Cortes un plan financiero que haya despertado mayor expectción que el que acaba de presentar el Ministro de Hacienda D. Santiago Alba" (Riu 1916). Per a alguns, diu, el Pla és "una reforma trascendental, superior en radicalismo a la de Lloyd George, en trascendencia a la de Caillaux y que con esta reforma eclipsaría las de Villaverde, Mon y Bravo Murillo". (id). El mateix Riu estableix una classificació dels projectes que componen el Pla que és probablement útil:

Classificació dels projectes del Sr. Alba

A) Projectes de reorganització administrativa

1. Sobre funcionaris d'Hisenda
2. Reorganització del Cadastre
3. Creació d'Administracions de Contribucions de Districte
4. Construcció d'edificis
5. Creació d'arbitris especials per al servei de Duanes.

- B) Projectes d'ordenació financera
 - 6. Classes passives
 - 7. Conversió de les Càrregues de Justícia
 - 8. Liquidació de les Deutes de municipis i diputacions
 - C) Projectes que tendeixen a produir augments d'ingressos per modificació d'impostos
 - 9. Beneficis de guerra
 - 10. Modificació de diversos tributs (Territorial, Utilitats, Drets reals)
 - 11. Augment de valor de la propietat immoble
 - D) Projectes d'ordenació d'impostos
 - 12. Arrendament de les Mines d'Almadès
 - 13. Supressió del Monopoli d'Explossius
 - E) Projectes de creació o pròrroga de Monopolis
 - 14. Pròrroga del privilegi del Banc d'Espanya
 - 15. Pròrroga del Monopoli de Tabacs
 - 16. Creació del Monopoli d'Alcohols
 - 17. Arrendament del Monopoli de Cerilles
 - F) Projectes que tendeixen a estimular el treball nacional
 - 18. Creació d'un Banc Espanyol del Comerç Exterior
 - 19. Creació d'un Banc Agrícola Nacional
 - 20. Estímul a indústries noves
 - 21. Domiciliació de valors estrangers a Espanya
-

Font: Riu 1916, 5-6.

Un resum del punt de vista de Riu -punt de vista indubtablement representatiu- és el següent: les parts A i B de la classificació anterior són les més sòlides, les que haurien d'aprovar-se més aviat. Les parts C, D i E són menys clares: l'impost sobre "Beneficis extraordinaris" obtinguts amb la guerra, per exemple, pot provocar "un salto en las tinieblas" (9), i els augments dels tipus tributaris, sense millorar l'instrument estadístic i la maquinària administrativa, són senzillament inútils. Els projectes de la part F són "naderías al lado de la gravedad, de la trascendencia de la renovación del privilegio del Banco de España en la forma que se proyecta", car "cuanto hagan esos Bancos estará ligado a la conducta que con ellos quiera seguir el Banco de España" (12). Ara bé, en el curs del debat que segueix, alguns economistes centraran la qüestió sobre el projecte que Riu inclou dins la categoria de perfectes. Per què? Perque (resumint molt) el projecte 8 no s'adapta gens a les necessitats de financiació dels municipis i, per tant, fa impossible un redreçament econòmic des de la base (Sans i Buigas 1916, 79).

L'anàlisi de la incidència local del Pla financer del senyor Alba que realitza Vidal i Guardiola, com a Cap de la Secció d'Hisenda de l'Ajuntament de Barcelona té, en aquest context, un interès cert: val la pena de deturar-s'hi uns instants.

Per a Vidal i Guardiola -que demana per als agents públics locals "una contraorganización que... debería estar montada para luchar contra dos frentes: la Hacienda del Estado y los particulares" (Vidal i Guardiola 1916, 108)- la qüestió de les hisendes locals està presentada amb tota la seva gravetat, fins i tot excessivament, per el ministeri Alba. De la situació d'insolvència en la que es troben la majoria de corporacions locals, se'n dedueix la necessitat d'un determinat tipus d'acció. Perb,

per a Alba, existeix una qüestió prèvia: la cancel·lació de les deutes del passat. En el Pla financer que presenta Alba només es parla de resoldre aquesta qüestió prèvia. És ben poc i, d'altra banda, ben inútil. Car "el mal es incurable. Si el Estado quiere cobrar[&], tiene que dar a los ayuntamientos medios para ponerse al día y, además, para sacar a los servicios públicos del abandono vergonzoso en que acostumbran a encontrarse. Para dar estos medios tiene que atacar directa o indirectamente sus propias fuentes de ingreso. Es decir, que los ayuntamientos le pagaran con su dinero o no le pagaran. Esto nos lleva, por la fuerza de la lógica, a aceptar como única solución posible la de "borrón y cuenta nueva"" (Vidal i Guardiola, 1916, 112).

Car, en general, els ajuntaments per a desenvolupar la seva tasca i, a l'hora, satisfer els seus deures envers l'Estat, han hagut de moure's en un pla ple de dificultats: "sólo a costa de la renuncia a empresas de cultura, higiene, urbanización o embellecimiento, o a costa de un aumento peligrosísimo de la cifra de su Deuda, han podido algunos ayuntamientos, como el de Barcelona, cumplir fielmente sus deberes para con el Estado" (112).

Pel que fa al 'patrimoni industrial' dels agents públics que, segons el projecte 8, cal reconstruir, entre altres motius pel que representa com a font d'ingressos, Vidal i Guardiola, es declara al seu torn, partidari de resoldre una veritable qüestió prèvia: la relació de dependència entre municipi i grans empreses.

(&) Segons Sans i Buigas, "la deuda de los Ayuntamientos al Tesoro, contando solo desde el año 1895, ascendía a la friolera de 450 millones de pesetas" (1916, 77).

En efecto, "mientras teóricos y prácticos se entretenían jugando con la tan manoseada frase de la 'municipalización de los servicios', las empresas iban tomando todas las posiciones estratégicas y se hacían fuertes en ellas" (114). Així, "de hecho mandan las grandes empresas, no solo en lo que se refiere a su régimen interior y al pago de los tributos, sobretodo de los tributos municipales, sino que mandan también en las cuestiones de policía, de confección y aplicación de ordenanzas municipales" (114). I afegeix: "uno de los ejemplos más clásicos de este dominio es la exención absoluta y perpétua de arbitrios municipales, otorgada por muchos ayuntamientos" (114).

Vidal i Guardiola recorda un projecte del govern Canalejas (projecte de llei d'exaccions municipals de 7.11.1910) per a regular la fi d'aquestes exencions d'arbitris. Per a Vidal i Guardiola, la qüestió prèvia per a la constitució d'un 'patrimoni industrial' municipal seria, doncs, tornar al projecte Canalejas, car en el Pla Alba no es parla gens d'aquesta qüestió.

En una segona part, Vidal i Guardiola analitza la resta de projectes en funció de la seva incidència en les hisendes municipals. Resumint, i avançant-se a les seves pròpies conclusions, escriu que no únicament hi ha un aplaçament de les necessàries reformes, sino que "esparcidos por todos los proyectos del señor Alba hay, empero, una serie de ataques... contra la imperfecta distribución actual, con la tendencia a limitar todavía más la esfera de competencia de los Ayuntamientos" (115). El Pla Alba significaria, doncs, si fos dut a la pràctica, un augment de la centralització de la hisenda en un estat amb cotes de centralisme notablement altes. Aquesta qüestió -la regressió de l'autonomia municipal en els projectes del ministeri Alba- és un aspecte fonamental

d'una polèmica que no es pot simplificar de cap manera. L'obstruccionisme parlamentari i la campanya de mobilització popular en front al Pla Alba s'ha d'entendre com un acte de defensa dels interessos industrials en front a un vague reformisme recolzat en els "agraris"[&], però, també cal entendre-ho com una defensa de les migrades hisendes locals.

Per a Vidal i Guardiola, el Pla Alba significa, en primer lloc, una nova càrrega per als pressupostos municipals i, en segon lloc, una invasió per part de l'estat en el camp dels ajuntaments en matèria fiscal.

La nova càrrega per als pressupostos municipals tenia orígens diversos: a) estagnament dels rendiments obtinguts pels municipis en concepte de recàrrec sobre la contribució industrial i, en canvi, augment del contingent provincial de la contribució d'utilitat (estimació de pèrdues mínimes per al municipi de Barcelona: 400.000 pts.); b) augment de l'impost de drets reals sobre la Deuta municipal i sobre els bens de les persones jurídiques: "lo más curioso del caso -escriu- es que el impuesto, aunque de su texto no se deduzca así, grava casi exclusivamente la propiedad de los ayuntamientos" (117); c) la modificació de tributs sobre la tramitació de recursos administratius, "representará un pequeño perjuicio para la Hacienda de los Municipios, obligados más frecuentemente de lo que ellos desean a contender con el poder ejecutivo para la defensa de sus intereses" (117).

La invasió en l'esfera municipal es manifesta en els següents punts del Pla Alba: a) en el cas de l'impost sobre solars no es passa per alt la suspensió decretada el 29.12.1910 de la fixació de l'impost a partir del

(&) Per a Cambó, l'impost sobre beneficis industrials "divide a España en castas; agricultores y ganaderos por un lado, y comerciantes e industriales de otro" (1917).

valor en renda dels solars. Aixó vol dir que l'impost podria ésser de l'1% del valor en renda, que fa suposar que o bé el ministeri Alba ha oblidat les potencialitats dels ajuntaments per a cobrar l'impost o bé que ha decidit tornar-lo íntegrament a l'estat (120); b) augment de l'impost per metre lineal de recorregut de les empreses de tramvies, que no deixa cap marge al municipi per a iniciar el camí que hauria de dur-lo a la municipalització de les empreses de serveis "cuya renta tiene, en parte al menos, el carácter de renta diferencial, porque no se debe a sacrificio alguno del empresario, sino a fenómenos independientes de su voluntad" (121); c) en l'impost sobre anuncis, el ministeri Alba proposa un tipus que multiplica per cent la quota municipal actual; d) el renovat impost sobre alcohols (cervesa, en aquest cas) pot ésser greu, car és un producte molt gravat per la hisenda municipal: "es de temer que, como de costumbre, la cuerda se rompa por el lado más flojo, el de la Hacienda municipal, y que, por consiguiente, los municipios pierdan en definitiva los derechos sobre la cerveza" (123), (Estimació de pèrdues per al municipi de Barcelona: 300.000 pts.); e) en el cas de l'impost sobre l'augment de valor de la propietat immoble hi ha una absorció excessiva per part de l'Estat del producte de l'impost i, d'altra banda, una manda de separació entre la imposició sobre l'augment de valor de la propietat immoble en general i la imposició sobre els augments de valor deguts a millores o obres finançades pel sector públic local. En aquest segon cas, sembla evident -però no és així- que el rendiment de l'impost hauria d'ésser dedicat íntegrament a finançar els pressupostos extraordinaris d'obres municipals.

5. La política territorial de la Mancomunitat

LA POLÍTICA TERRITORIAL DE LA MANCOMUNITAT

La "revolució regionalista" de la que parla Gabriel Maura (1915, 89) té, potser, la seva expressió político-econòmica més clara en l'obra a fer (1920) i en l'obra feta (1923) de la Mancomunitat de Catalunya. Per què? Perquè, ho hem vist, tant la reforma local i regional de Maura com el projecte de la Gross-Barcelona, foren dos conjunts d'actuacions inspirades i recolzades pel partit industrial, en gran part fallides. En canvi, la Mancomunitat de les 4 diputacions provincials del Principat de Catalunya tingué una durada relativament llarga -10 anys- i la seva política econòmica tingué una notable continuïtat i un elevat grau de coherència interna.

Aquests fets, probablement, són els que han atret els estudiosos, els polítics i els erudits. No es tractarà, doncs, en les pàgines que segueixen, de donar notícia valorativa dels diversos aspectes de la política econòmica de la Mancomunitat, sinó, simplement (en la mesura en què sigui possible una simplificació) de connectar algunes qüestions generals dins del pensament econòmic del partit industrial -com, per exemple, el paper de l'estat en el procés econòmic- amb el que creiem sector central de l'actuació de la Mancomunitat: la seva política territorial.

La història política concreta de la gestació de la Mancomunitat ha estat escrita i reescrita: la primera vegada, abans de constituir-se formalment (Lliga regionalista 1912), la darrera, per ara, amb un notable gust pel detall (Camps i Arboix 1968). Però l'anècdota política esdevé quasi buida de contingut si hom la separa de qüestions més generals. Resulta, per exemple, de difícil comprensió el debat parlamen-

tari a les corts espanyoles sobre la llei de mancomunitats si hom no parteix de la contradicció entre "agraris" i "industrials" (o entre "partits agraris" i "partits industrials") que, més tard, Maurín explicarà intel·ligentment (Maurín 1932). Així, no és inversemblant que, per exemple, un albista català, Francesc Tomàs, diputat per Granollers, formés part més tard de la comissió liquidadora de la Mancomunitat creada pel Directori militar, car l'oposició dels "agraris" seria, per definició, permanent.

- La polèmica Cambó-Gabriel Maura, per exemple, ha d'inscriure's, també, en aquest context. Si Gabriel Maura podia escriure, referint-se a la Mancomunitat, que "el error del catalanismo consistió en no comprender que aprovechaba poco redimir la patria chica si no se redimía después la patria grande" (Maura 1915, 87), car si bé deia que la Mancomunitat no és "un tinglado ridículo como la famosa Mancomunidad castellana de que nos habló un día, un día no más, la Prensa oficiosa, (i és, en canvi) un tinglado artístico, modelo en su género; pero tinglado al fin, porque no se asienta sobre el firme de la autonomía municipal, política y económica, sino sobre la arena movediza de las delegaciones..." (100), Cambó, en la seva resposta, introduïa un conjunt de matisos ineludibles. Cambó relacionava la Mancomunitat amb la "crisi de 1909", és a dir, amb l'esclat de la Setmana Tràgica catalana que féu rodolar el govern Maura i el seu projecte de reforma local i regional, en el que sorgia, ja, la idea de la Mancomunitat.

Hi ha un salt, segons Cambó, entre abans i després de 1909. La iniciativa de la Diputació de Barcelona per a formular les Bases de la Mancomunitat "preparà una nova Solidaritat, menys aparatosa, però més sòlida i fecunda". I "aquesta cristal·lització de l'opinió catalana tenia, damunt del programa del Tívoli -bandera comú de la desfeta Solidaritat- l'avantatge de la seva precisió" (Cambó 1915, 41-42). Des-

prés de la crisi de 1909, doncs, Cambó veu necessària una rectificació. Cal "una nova Solidaritat, menys aparatosa", amb "precisió", és a dir, cal deixar de banda alguns elements del Programa del Tivoli que per la vaguetat de la seva formulació poden obrir les portes a formulacions excessivament radicals. La Mancomunitat serà la "nova Solidaritat", més moderada, menys desballestadora.

Si s'admet que la Mancomunitat és un estat regional en projecte de constitució a partir d'unes bases mínimes inicials, aleshores, té un interès fora de dubte la concepció que tingui el partit industrial català sobre la qüestió de l'estat i de les seves intervencions en el procés econòmic. En aquest sentit, un debat, en el que participen els economistes de la Lliga, sobre el que Sans i Buigas en diu "catalanisme estatista" (1910, 81) pot ésser clarificador. La participació en el debat d'economistes i administrativistes que serien importants dins la Mancomunitat -com M. Vidal i Guardiola, Josep M. Tallada, F. Sans i Buigas- i la data del debat -1910, després de la crisi de 1909, doncs- són dues notes que subratllen, a priori, l'interès del debat. Val a dir, també, que algunes qüestions d'interès però marginals a l'argumentació que segueix, seran deixades de banda.

Per a Sans i Buigas, el primer punt a aclarir és el significat de "1901", és a dir, el significat de la derrota dels partits governamentals a les eleccions municipals de Barcelona. "El movimiento regionalista, tal como surgió en 1901 -escriu- aunque parezca un absurdo, sólo era exclusivamente regionalista en la forma, porque en el fondo, tanto como regionalista era la sacudida de un pueblo que sintiéndose vivo no se resigna a morir" (Sans i Buigas 1910, 82). Aleshores, "los primeros políticos catalanistas se encontraron... (que) para lograr que el pueblo se redimiese era preciso darle una bandera... y, como quiera que tal bandera no podía ser ninguna de las que usan los pueblos modernos educados, enarboló la bandera única que sentía y conocía... la

bandera de la autonomia encarnada en aquell entonces en las famosas Bases de Manresa" (id). I, conclou: "Pero el catalanismo, que en el fondo no era esto, ... ha ido depurándose de sus primitivos defectos y perfeccionándose... Así, llega un día y afirma la necesidad de estudiar cuestiones administrativas, más tarde las económico-sociales y, por último, las pertenecientes al orden cultural" (id). Sans i Buigas oposa, doncs, "los pueblos modernos educados" dels països capitalistes més avançats a la situació del poble català. Aquest només entén, en 1901, el programa de les Bases de Manresa. Els intel·lectuals del partit industrial, mentre, fan seu un altre bagatge científic: el dels economistes de la jove escola històrica amb Schmoller i Wagner al davant (M. Reventós 1914). Quan Vidal i Guardiola escriu "a nadie se esconde que las doctrinas de Cambó nos llevan en derecha al socialismo y, en el sentido elevado de esta expresión, todos somos un tanto socialistas" (1910, 17) i explica, tot seguit: "nuestro socialismo es lucha organizada en nombre de la sociedad contra la miseria y la ignorancia" (18), car "quitadle al socialismo el lastre marxista que le es accidental: subsiste su esencia (Carlos Marx con ser muy digno de estudio no es nuestro ídolo)" (20), és possible, fins a cert punt, la sorpresa. El liberalisme econòmic de Cambó s'hauria transformat, en boca d'un membre del seu staff, en socialisme, encara que no-marxista. De fet, però, aquest "socialisme" és, traduït-ho, la necessitat de disposar (o de construir) un cert aparell estatal, espanyol o català (en aquest cas no hi ha especificació). Aquesta necessitat es manifestaria en dos camps: en el camp de l'ensenyament (la "lucha contra la ignorancia") i en el camp de la producció. En el primer camp, Vidal i Guardiola esbossa "un programa cultural y educativo" que suposa la "nacionalización de la escuela primaria" (19) i que exclou, alhora, l'ensenyament de l'Església (intel·lectual col-

lectiu dels "agraris") i l'ensenyament de l'Escola moderna de Ferrer i Guàrdia (que pretén l'autonomia intel.lectual dels treballadors urbans) (19). En el segon camp, l'esbos és més detallat. Hi ha un enfrontament amb els "agraris" ("los latifundios quitan al pueblo su tierra" (20)) i un programa per a l'agricultura, la producció industrial i el comerç exterior.

Per a la posta en marxa d'una política global d'aquest tipus cal, evidentment, un cert tipus d'estat amb funcions que ultrapassen les de l'estat del laissez-faire. El "catalanisme" de 1910", és a dir, el catalanisme de després de la revolta popular de 1909 i de just abans de la Mancomunitat, serà un "catalanisme estatista" entre altres raons perquè, com repetirà insistentment Puig i Cadafalch, segon president de la Mancomunitat, "l'obra estatal pròpia del segle XIX està per fer" (Puig i Cadafalch, s.a.).

Però la Mancomunitat serà un fet molt del segle XX: voldrà recupear el temps perdut realitzant l'obra d'un estat europeu avançat del XIX i, alhora, tenint molt presents les lliçons d'actualitat del progrés nordamericà i del triomf bolxevic a Rússia (Puig i Cadafalch 1920), la Mancomunitat esproposarà altres objectius, altres camps.

Per a una aproximació a la definició d'aquests nous camps i objectius pot ésser útil iniciar tres tipus de recorreguts. Per un costat, les conferències i els discursos de presa de possessió de Puig i Cadafalch tenen l'enorme avantatge del seu caràcter sintètic i, alhora, polèmic. Per l'altre, els textos evacuats per departaments i conselleries de la Mancomunitat, dels quals existeixen edicions provisionals i edicions definitives. Finalment, caldrà analitzar el pla financer de la Mancomunitat i el balanç realitzat el 1926.

"Una terra estructurada....."

Per a Puig, la Mancomunitat és, en primer lloc, una resposta a la crisi econòmica que la guerra europea fa esclatar. Però aquesta crisi fóra menys greu si no existís "la tradició dels mals governs.... una omissió secular que ha fet que el país no tingui les eines que

li calen per al seu desenrotllament" (Puig s.a., 21). Aquestes ci-
nes tenen un nom: "serveis públics". De fet, "l'endarreriment histò-
ric en els serveis públics és causa del nostre malestar econòmic" (20).
Els serveis públics han de contribuir a la formació d'"una terra es-
tructurada" (20), és a dir, comunicada, productiva i, en definitiva,
habitable.

I això correspon a l'estat: "No cal pensar en una indústria florent sense... els serveis que ha d'organitzar l'Estat" (20-21).

Quins són aquests serveis públics? En primer lloc, el "sistema viari",
car "tenim encara a Catalunya de dos a tres-cents pobles incomunicats"
(21)/ Dins del sistema viari, Puig inclou des de les "carreteres trans-
versals" i els "camins a l'alta muntanya" fins a la navegació fluvial,
tot passant per la xarxa ferroviària. Les xifres, per als ferrocarrils,
en relació a països d'extensió similar, són prou eloqüents:

xarxa ferroviària	
Catalunya . . .	1.533 km.
Països Baixos . . .	3.399 "
Suïssa . . .	5.112 "
Bèlgica . . .	8.814 "

Font: Puig s.a., 22

Les conseqüències són òbvies: "les grans comarques agrícoles no tenen
enllaç amb les comarques industrials consumidores. No hi ha el camí
del port per a gran part del país. Les altes valls de gran potencial
hidràulic, són isolades del món, sense ferrocarril; les grans riques-
ses mineres de clorur sòdic, de sals potàssiques i de pedra litogrà-
fica, no tenen encara mitjà de transport ferroviari" (22).

En segon lloc, els serveis públics són les "obres hidràuliques": dessecació, sanejament, irrigació, canalització dels rius, aprofitament dels salts d'aigua. Es tracta, diu Puig, d'un "programa immens" (23).

En tercer lloc, la "base tècnica", és a dir, "els estudis". Car "el país no és estructurat perquè no es pot estructurar-lo sense conèixer-lo" (24). Només la manca d'estudis pot explicar l'endarreriment cronològic dels "descobriments dels fets de més transcendència econòmica del segle XX: els grans salts d'aigua... i els jaciments immensos de sals potàssiques" (24). Cal, com un primer pas, confeccionar un mapa geogràfic i un mapa geològic de Catalunya inexistents fins al moment.

En resum, els mínims d'actuació propis de l'estat liberal del s. XIX no existeixen a Catalunya i, per tant, els primers "serveis públics" que cal endegar són precisament aquests: sistema viari, xarxa ferroviària, obres hidràuliques, estudi geogràfic i geològic del país.

Ara bé, Puig explica que aquests "serveis públics" que manquen a l'espai català foren -i són- possibles des de l'angle del pressupost d'ingressos. Puig recull, en efecte, xifres sobre la balança de pagaments interior, tot seguint una vella tradició iniciada pels economistes catalans del XIX. Sense especificar massa el càlcul, afirma que, en resum, "no és exagerada una xifra de 250 milions, com a suma dels impostos de l'Estat a Catalunya, en l'any 1920" (26). Però, la despesa total de l'Estat espanyol és, segons "un economista eminent", de només 20 milions. De nou, és necessària la comparació amb Europa:

	km2.	pressupost	obres públiques	ensenyam.
Catalunya	32.196	(250) 19	15	3,5
Bèlgica	29.457	800	35	57
P. Baixos	32.999	450	98	69
Dinamarca	40.380	209		milions

Font: Puig s.a., 26-27

Dels 250 milions que tributa Catalunya -i que fan que Puig pugui afirmar que "tenim un pressupost d'ingressos comparable al d'aquests petits estats..... d'Europa d'acció de govern més completa" (26)- l'Estat espanyol realitza a Catalunya el següent pressupost de despeses (per a 1914):

<u>Despeses a Catalunya. 1914.</u>	
obres públiques	15.318.886
ensenyament	3.435.954
serveis d'agricultura	373.450
serveis de sanitat	50.650
total . .	<u>19.178.940 pessetes</u>

Font: Puig s.a., 25

En síntesi, "l'Estat inverteix, doncs, a Catalunya, en els serveis de Foment i Cultura, l'11% de la tributació de la nostra terra al pressupost general" (25).

En el discurs de la tercera presa de possessió de la presidència de la Mancomunitat Puig donà la xifra del dèficit a Catalunya de "servei ordinari": eren 130 milions, sense aclariment suplementaris (Puig i Cadafalch 1921, 1).

En qualsevol cas, l'obra de la Mancomunitat és presentada en els papers de Puig com "la reacció contra l'endarreriment" (Puig s.a., 29). Endarreriment que es manifesta en la crisi econòmica i en "la des població de Catalunya" (27) (2 milions d'habitants, en front als 7 milions de països a priori més inhòspits com Bèlgica o Holanda, car Bèlgica "és un immens al.luvió i Holanda un fangar... un immens Pla del Llobregat" (27)).

La manca d'un nivell europeu de serveis públics homogeniament distribuïts en tot l'espai català té, també, una altra conseqüència: la concentració de les activitats econòmiques catalanes a l'àrea de Barcelona i la infrautilització de la resta del territori: "per la manca d'estructuració de la terra, Catalunya es concentra en una sola ciutat" (29). Puig, és clar, és perfectament capaç d'explicar la dialèctica històrica Barcelona-Catalunya: "no sé d'aldrem -diu- que existeixi la Barcelona Immensa, inquieta, poblada de més d'un milió d'habitants... Barcelona ens ha lliurat... de la mediocritat perpètua en relació a Madrid..." (29). Ara bé, "la nostra tasca havia d'ésser l'intentar restablir la unitat del país" i "el primer objectiu era la unitat econòmica per anar a l'estructuració material i a l'ordenació espiritual" (29). El pol de desenvolupament de Barcelona ha estat enormement útil per a no caure en l'estagnació econòmica (i política) i per a reequilibrar el pes específic de la capital de l'estat espanyol. Ara bé, la no-existència d'una terra estructurada (o si es vol d'una unitat econòmica) a escala regional té un seguit de connotacions negatives, un signe gens menyspreable de les quals és el despoblament d'extenses àrees de l'espai català. En aquell moment, l'existència d'una única ciutat a Catalunya esdevé, ja, un obstacle per al desenvolupament del conjunt català. I els efectes difusors del pol de Barcelona es trobaven neutralitzats pel marc polític-administratiu: "la riquesa de tota Catalunya es concentrava, i, en voler-se difondre per tot el país, trobava les fronteres d'una província infranquejable" (29). Amb la Mancomunitat, "el diner concentrat a Barcelona s'estén per tot Catalunya" (id).

Difusió, extensió, distribució de "la riquesa avui concentrada a Barcelona" són uns objectius prou clars, que posen en un primer pla la necessitat de re-equilibri territorial de la regió econòmica catalana. Aquest és un objectiu que és possible diferenciar de les més ele-

mentals obres públiques de l'estat del XIX. De fet, al XIX interessa el desenvolupament desigual del territori, la creació de polaritats (i, a l'ensem, d'economies externes) i l'enllaç entre els pols mitjançant les vies de comunicació. Aquesta política territorial sobretot als països relativament petits es troba, aviat, davant dels límits que imposen les deseconomies d'aglomeració. A partir d'aquest moment és necessari el procés invers: la difusió dels serveis urbans per tot el territori o, com diu Puig, "la urbanització de grans sectors de Catalunya..., com ho fan a Bèlgica i a Anglaterra" (35).

Per tant, si, en una primera etapa, cal que la Mancomunitat faci d'estat del XIX, cal iniciar, paral·lelament, una segona etapa d'actuacions orientades a la integració i el reequilibri del conjunt català. De fet, una bona part de les obres públiques previstes en la primera etapa ja tenen com a objectiu la integració territorial. La segona etapa -només possible amb una més gran autonomia financera- correspondria a uns tipus d'actuacions diferents, que caldria superposar a les anteriors.

Així, en primer lloc, és possible situar l'"acció agrària" car, tal com explica Puig, "a Catalunya no cal oblidar que l'Agricultura és encara la primera riquesa" (31). Ara bé, l'acció agrària de la Mancomunitat té unes característiques pròpies que la diferencien totalment de la política dels "agraris" que dominen en la política econòmica espanyola i que tan bé ha explicat Perpinyà Grau (1935). L'"acció agrària" de la Mancomunitat és "l'acció agrària dels industrials". Per tant, la seva obsessió serà augmentar la productivitat agrària constantment i fer de l'agricultura i de la ramaderia uns sectors competitius a escala internacional. Com? L'accent és posat en la formació de tècnics ("quatre deixebles d'aquesta Escola -d'Agricultura- són avui pel món: un al Canadà, un altre a Califòrnia, altre al Nord d'Itàlia i altre a França, i d'allí portaran el seu progrés agrícola" (31)), en l'experimentació i la recerca ("hem creat una trentena de camps ex-

perimentals" (id)), en la previsió ("hem de reorganitzar el servei metereològic" (33)), en la creació de cooperatives i sindicats agrícoles amb serveis tècnics d'assistència, etc. Tot això queda ben lluny de la política agrària dels hidalgos castellans i dels boiards andalusos de la que parla Maurín (1932, 41).

En aquesta segona etapa, cal situar, en segon lloc, l'"organització de l'ensenyança", car "construir les escoles de tot Catalunya no és cap empresa fora de les nostres forces" (35). La política educativa de la Mancomunitat té dos trets específics: la seva territorialitat -tots els mitjans són utilitzats per arribar a tot el territori català: des de la construcció d'edificis escolars i biblioteques a punts allunyats de Barcelona fins a la difusió màxima de l'ensenyament ambulant i per correspondència- i la seva diversificació i tecnificació per tal de respondre al màxim a les necessitats d'una economia enormement diversificada.

En tercer lloc, la difusió d'economies extenses per tot el territori català que s'hauria de realitzar mitjançant l'electrificació (i la paral·lela extensió de la xarxa telefònica). "Cap poble a Catalunya sense comunicació elèctrica" i: "Fàcilment tindriem, anant a la unificació de línies, electrificada tot Catalunya" (34). Com de passada, Puig proposa "als grans salts d'aigua, nacionalitzats" (34), sense que es clarifiqui, després, el significat d'aquesta proposta de "nacionalització".

Finalment, Puig suggereix -però no defineix plenament- la necessitat de reforçar una certa xarxa urbana: "Un esforç col·lectiu portaria la riquesa als municipis. Els nostre petit banc d'auxilis als municipis (la Caixa de Crèdit Comunal) facilitaria non esforç. Automàticament disminuiria la mortalitat... Jo em figuro, llavors, que les nostres grans ciutats creixerien" (35). I això no seria contradictori, segons

Puig, amb un creixement, segons el model de la ciutat-jardí, de Barcelona, car quan parla de la urbanització de grans sectors de Catalunya diu: "de Barcelona a Arenys, de Barcelona a Gavà es podrien preveure les grans ratlles d'una immensa ciutat-jardí" (35).

L'objectiu final és una Catalunya "creuada de carreteres" amb 4.000 km. de ferrocarrils, amb rius navegables, una Catalunya electrificada i urbanitzada. La Mancomunitat haurà proporcionat les "eines", l'"utillatge" per al desenvolupament econòmic propi dels països capitalistes avançats. Car "hi ha dues solucions: tots pobres -digué en el discurs de 12 de setembre de 1919- és la solució russa, tots rics és la solució nordamericana, i ha d'ésser la catalana" (Puig i Cadafalch, 1920, 37).

Un pla sexennal.

Possiblement la formulació més completa de la política econòmica de la Mancomunitat és troba al pla per a 6 anys de 1920, que està lligat a l'operació de l'emprèstit dels 50 milions de la que es parlarà un xic endavant. Aquest pla és el resultat de la fusió dels diferents plans sectorials elaborats pels serveis tècnics de la Mancomunitat: és "la desiderata d'obres extraordinàries que podríem realitzar en sis anys" (Mancomunitat 1920a, 14), d'una forma realista, és a dir, sense que el marc administratiu de l'estat espanyol ni l'estructura pressupostària que resulta de la balança de pagaments entre Catalunya i la resta d'Espanya variï essencialment.

L'"obra a fer" de la Mancomunitat es divideix en els següents capítols: A) Serveis d'Instrucció Pública (dividits en 6 grups: I. Administració general, II. Centres Acadèmics, III. Biblioteques, Arxius i Museus, IV. Serveis científico-administratius, V. Centres docents, VI. Serveis de difusió), B) Serveis d'Agricultura, C) Telèfons,

D) Pla de ferrocarrils i Rutes aèries de Catalunya, E) Construcció (i conservació) de carreteres, camins i ponts, F) Obres hidràuliques i de Sanejament, G) Beneficència i Sanitat, H) Servei financer.

El projecte de pressupost aprovat per al pla fou el següent:

Pressupost d'ingressos	
Producte líquid dels títols emesos	50.000.000
Pressupost de despeses	
1. Beneficència i sanitat	5.675.000
2. Telèfons	4.208.400
3. Obres hidràuliques	1.751.300
4. Agricultura	2.324.000
5. Carreteres i camins	17.115.800
6. Instrucció pública	5.435.500
7. Acondicionament	300.000
8. Ferrocarrils	10.980.000
9. Rutes aèries	220.000
10. Monument a Verdaguer	40.000
11. Obres del Palau de la Generalitat	200.000
12. Adquisició de finques	1.500.000
13. Exposició de Barcelona	250.000
total . . .	50.000.000

Font: Mancomunitat 1920a

Fins a quin punt aquest pla sexennal respon als objectius que Puig defineix i sintetitza en els textos analitzats a l'epígraf anterior?
Fins a quin punt la distribució del pressupost de despeses s'orienta vers les opcions de la primera etapa (polarització, eixos) o de

la segona (re-equilibri, difusió)? En el plantejament general (capítols A a F) hi ha un cert equilibri entre les dues etapes (primera etapa: capítols D, E i F; segona etapa: capítols A, B i C). En el pressupost de despeses, en canvi, predomina la primera etapa, car els punts 5 i 8 representen conjuntament el 56% de les despeses previstes. Ara bé, aquestes obres públiques que corresponen típicament a l'estat del s. XIX, tenen unes característiques diferenciadores. El mot d'ordre de Puig "que el carro arribi a tots els pobles" té com a finalitat "fomentar, augmentant-la considerablement, la riquesa del país" (id, 149) fent "que Catalunya es recobri a si mateixa i estigui en condicions d'emprendre el desenvolupament agrícola, industrial i comercial que tots desitgem" (id, 181), car "74 municipis de Barcelona, 69 de Girona, 154 de Lleida i 34 de Tarragona poden considerar-se isolats en relació als mitjans de comunicació". Quan es parla de dissenyar, "racionalment estesa, una xarxa de vies de comunicació degudament conservades" (id, 150) sembla òbvia la territorialitat del propòsit, en aquest camp. Pel que fa als ferrocarrils, la xarxa existent de 1.000 km. és, sembla, absolutament insuficient. L'òptim (3.200 km) costaria una quantitat (500.000.000 pessetes) impossible "en el nostre estat polític i econòmic" (135). Donades les condicions pressupostàries generals i partint d'una certa enquesta tècnica i d'opinió, la proposta final és la de la construcció, dins del pla senyal, de 230 km. dels 1.000 necessaris, distribuïts així:

Reus - Montroy . . .	15 km.
Balaguer - Tàrrega .	50 "
Tarragona-Cervera-Pons	125 "
Lleida - Fraga . . .	40 "
Total .	230 "

Font: Mancomunitat 1920a, 136.

STX
CARRETERES

FFCC

En aquest pla de ferrocarrils és perfectament visible la voluntat de reforçar ciutats mitjes com Reus, Valls, Cervera, Balaguer, i d'establir un eix vertical (Pons-Tarragona) que trenqui amb la radialitat que s'estableix a partir de Barcelona.

RUTES AERIES
En canvi, el projecte de rutes aèries previst és radial: hom preveu les rutes Barcelona - Bilbao (amb derivació a Tàrrrega cap a Saragossa), Barcelona - Madrid (per Salou), Barcelona - Tolosa de Llenguadoc (per Manresa - Seu d'Urgell), que serien deixades a la iniciativa de l'Estat, i la "ruta principal de Catalunya" (Portús-Barcelona-Alcanar), "a la qual es dirigiria l'acció de la Mancomunitat" (id, 144). A Barcelona es preveuen 2 ports, un al Pla del Llobregat, l'altre al Besòs. Segons aquest esquema, "Barcelona (apareix) com a centre d'aviació dins de la xarxa d'Europa" (id, 145).

*POLÍTICA
HIDRÀULICA*
Les obres hidràuliques (capítol F), tercer rengló de la primera etapa, es defineixen en relació (en oposició) a la "política hidràulica" estatal establerta en la llei de 27.7.1883 i la de 7.7.1911. El seu abast és més general: és "la construcció de les grans obres d'irrigació, de dessecació, de sanejament o de defensa contra les inundacions" (166). A curt plaç, però, les possibilitats reals de la Mancomunitat són reduïdes: es limiten a la creació de serveis tècnics de coordinació entre l'Estat, les localitats, els regants i els propietaris, a la dessecació d'àrees de maresme per motius de salut pública aprofitant la llei de sanejament i dessecació de 24.7.1918 promoguda per Cambó, ministre de Foment, i a l'adquisició i utilització d'un tren de sondeig i aparells topogràfics de precisió "no solament per a descobrir els mantells de les aigües subterrànies, sinó també per al reconeixement de totes les riqueses minerals que conté el subsòl, cimentacions hidràuliques, obertures de túnels" (169). La Mancomunitat, doncs, es veu financerament incapaç de realitzar la no-realitzada política hidràulica de l'Estat i ofereix els seus serveis

tècnics (inclosa l'adquisició del tren de sondeig) per a coadjuvar el compliment de les lleis hidràuliques. Catalunya seguirà sense un element dels aportats per l'estat del XIX, però iniciarà, en canvi, un estudi sistemàtic del subsòl. Aquí és possible retrobar la tendència que hem considerat central: l'assaig d'usar econòmicament la totalitat del territori -sòl i subsòl- català.

XX
POLÍTICA
AGRÀRIA

Els Serveis d'Agricultura de la Mancomunitat, previstos en el pla sexenal, corresponen, de ple, a l'actuació de nou tipus de la segona etapa. L'argumentació inicial utilitzada per a l'establiment d'aquests serveis és d'un cert interès: "en les darreries del segle passat, amb el rapidíssim creixement de l'industrialisme, quedava aparentment l'agricultura, per a l'observador superficial, com una activitat de segon ordre: prest ha vingut la reacció, portada fatalment per les ciutats fabrils..." (109). La política agrària de la Mancomunitat serà, doncs, motivada com una "reacció" enfront a la política industrialista anterior, però aquesta reacció serà portada, dirigida per "les ciutats fabrils" (o, si voleu, per la burgesia industrial). Aleshores és lògic el que segueix: "no és prou -diuen- el produir com fins avui: és precís intensificar la producció, valent-se de les aplicacions de les ciències biològiques, químiques i mecàniques; organitzar-la per poder entrar en el corrent dels mercats mundials... i saber transformar els productes agrícoles la matèria de fàcil consum i reconeguda utilitat (llet, vi, oli, conserves)" (id). Es a dir: cal augmentar la productivitat i la competitivitat a escala internacional de l'agricultura i, alhora, desenvolupar el sector de les indústries alimentàries. Aquests objectius formen part de l'horitzó mental dels "industrials" i, en certa forma, esborren les contradiccions agricultura/indústria. Algú hauria dit que, amb aquests objectius, s'assaja transformar l'agricultura en una " branca de la indústria".

Quins són els mitjans per a assolir aquest objectiu? Tres: a) "una elevació general de cultura agrícola", b) "la preparació de tècnics que facin donar a la terra el seu màxim rendiment", c) "una acció tutelar de govern que reculli les activitats disperses en una orientació fecunda" (110). En concret: ampliació de l'Escola Superior d'Agricul-

tura, organització dels Serveis tècnics agrupats en Seccions anexas, creació de l'Escola Superior de Zootècnica. Les Seccions foren: Secció de Viticultura i Enologia, Laboratori d'anàlisi, Secció d'arbres fruiters i Oleicultura, Secció de Terra Campa, Institut de Mecànica aplicada agrícola, Secció de Servei forestal.

scriu

Els Serveis educatius o d'Instrucció Pública ocupen un lloc peculiar si no en el pressupost de despeses sí, en canvi, en la concepció dels creadors de la política econòmica de la Mancomunitat. Aquests serveis tenen uns objectius molt diversos: per un costat han de culturalitzar i tecnificar la població treballadora de tot Catalunya (i no, únicament, de Barcelona) augmentant, per tant, la seva productivitat, per un altre costat, certs serveis tenen uns objectius científics-tècnics prou clars (és el cas dels serveis cartogràfics, meteorològics, d'assaigs i acondicionaments de matèries industrials, de construcció de monuments), finalment, el darrer però no l'últim objectiu és ideològic: mitjançant les institucions d'alta cultura, hi ha l'ambició de recrear un pensament filosòfic general, modernitzant la vella tradició de l'idealisme filosòfic en totes les seves vertents.

Les institucions creades amb una gran agilitat s'acoblen perfectament a aquests tres objectius. Per al primer, a més de les construccions escolars pilot, de les escoles tècniques locals d'indústria i de comerç i de les biblioteques populars escampades més enllà de la regió de Barcelona, hi ha l'Extensió d'Ensenyament Tècnic basada en l'ensenyament postal, capaç d'arribar a qualsevol punt de la geografia de les "quatre províncies". L'accent és posat, també, en la formació de mestres, en especial dels mestres no-residents a Barcelona, mitjançant l'organització de les Escoles d'Estiu (i, alhora, la creació d'una revista de pedagogia de gran qualitat: Quaderns d'estudi, que és distribuïda amb cura). Ensenyament per correspondència, con-

ferències arreu, escola d'estiu, distribució de publicacions escolars i dels Quaderns d'estudi, tot contribueix a la difusió d'uns coneixements mínims, "indispensables", a preus netament polítics, i a "estendre i afermar per tot el territori català els beneficis de les nostres instauracions de cultura" (41).

Els serveis científico-tècnics tenen com a objecte el coneixement del territori (del subsòl, de l'atmosfera, de les construccions històriques) amb finalitats diverses: aprofitament, previsió, utilització, protecció. Responen, evidentment, als interessos dels "industrials" (i dels "agraris" amb lògica d'"industrials"), però també, responen als interessos de la majoria de la població. Si afegim a aquesta llista el Museu Social (i la Societat-Cívica La Ciutat Jardí) és possible afirmar que, en poc temps, la Mancomunitat crea un conjunt de gabinets d'estudi d'un cert gruix.

La tercera finalitat -arribar al cim de la filosofia, tenir una concepció del món elaborada "pròpia", que sigui la clau de volta de l'edifici ideològic dels "industrials"-és plantejada perfectament: s'edita Llorens i Barba, és clar, però, alhora, Farran i Mayoral demana un gran filòsof, un Croce per a Catalunya (Farran i Mayoral 1914). Però la filosofia només és el punt més alt del "sistema orgànic del nostre ensenyament universitari" previst en el pla sexennal. El "sistema orgànic" és la "direcció sintètica i orientadora" dels "elements dispersos que heretem del període que ara es clou" (id 98-99).

Hi ha el criteri de crear quatre grans Grups d'Estudi compostos de dues parts, de dos períodes o cicles d'estudis: Un primer, de tipus professional "que armi els seus seguidors d'un instrument aplicable a satisfer, el dia de demà, les necessitats pràctiques, i establir així que nosaltres contribuim a la formació de la malaltia social que representa el proletariat diplomat" (99). I un segon, d'investigació

pura, "reservat a les vocacions decidides", amb la finalitat de la realització d'un doctorat: "Si es vol -es diu- podria considerar-se com una llicenciatura el primer període, com un doctorat el segon" (id, 100).

En el pla es reordenen les institucions d'ensenyament superior ja existents en quatre Grups d'Estudi:

Primer Període

Secció de Ciències : Escola Professional d'Agricultura, E.P. d'Electricitat, E. de Química, E. de Mecànica.

Secció de Filosofia

i Lletres : Estudis Normals, Escola de Bibliotecàries, Càtedra de Llengua catalana, Càtedres d'Història, literària i política dels E.U.C.

Secció de Medicina : Escola d'Infermeres, Escola de Veterinària (projecte)

Secció de Dret i

Ciències Econòmico-

Socials : Càtedra de Dret català dels E.U.C., Museu i Càtedra d'Economia Social, Escola de Funcionaris d'Administració, Escola d'Alts Estudis Comercials.

Font: Mancomunitat 1920a, 100

El segon període es basa, en gran part, en institucions en projecte:

Segon Període

Secció de Ciències : Seminari de Física (projecte), Laboratori d'Estudis Superiors de Química, Laboratori d'Idràulica (projecte), Serveis del Museu d'Història Natural, Seminari de Mecànica, Seminari de Biologia, Servei d'investigacions arqueològiques de l'I.E.C.

Secció de Filosofia

i Lletres ; Laboratoris i Seminaris de Filosofia i Pedagogia, Seminari de Filologia (projecte).

Secció de Medicina : Servei d'Estudis Sanitaris (projecte), Seminari de Biologia (de la Secció de Ciències).

Secció de Dret i Ciències

Econòmico-Socials: Oficines per a l'estudi del Dret Català, Institució de política social (projecte).

Font: Mancomunitat 1920a, 100-101

De fet, doncs, en el pla sexennal desapareixen les facultats universitàries tradicionals, que són substituïdes per escoles tècniques i Seminaris i laboratoris. A notar: el pes donat a les Ciències Econòmico-Socials. Però, l'Escola d'Administració i el Museu Social, pel seu interès específic, seran tractats més endavant amb un cert deteniment.

TELEFON)
A més dels Serveis d'Agricultura i dels Serveis d'Instrucció Pública, l'altre gran camp d'actuació de la segona etapa és el Servei de Telèfons. Un Percentatge relativament important del pressupost de despeses del pla de 1920 hi és dedicat. El telèfon és un element fo-

namental per a assolir, en un moment determinat, un cert nivell d'integració econòmica i espacial. Les línies a construir per la Mancomunitat tenen un triple fi: "1er. Dotar de comunicació els pobles que no en posseïen, 2on. Fer que les comunicacions fossin estables i de perfectes condicions tècniques, 3er. Popularitzar el servei amb un tarifatge convenient i adequat" (id, 129). Per a estudiar la xarxa telefònica, hom preveu la construcció de les següents línies:

1	Línia Barcelona-Ripoll-Seu d'Urgell	184 km.
2	" Lleida-Tremp-Sort- La Seu . .	166 "
3	" Lleida - Gandesa	114 "
4	" Barcelona - Gandesa	229 "
5	" Barcelona - Lleida	178 "
6	" Barcelona - Ripoll - Figueres	189 "
7	" Barcelona - Girona	110 "
	Total	1.170 "

Font: Mancomunitat 1920a, 130.

El Servei de Telèfons fóra, a més, un servei rendable, un dels escassos serveis rendables de la Mancomunitat. Un cop dissolta, seria, naturalment, traspassat al sector privat que se'n faria càrrec amb profit immediat. Ens trobaríem, doncs, davant d'un exemple més de privatització d'un servei públic que, un cop engegat, un cop incorporades les tecnologies necessàries per a la seva posta en funcionament, esdevé productor de beneficis substancials.

En resum, el pla sexennal de 1920, desiderata d'obres extraordinàries a realitzar, respon plenament -tot introduint-hi matisos importants- als objectius generals assenyalats. És, sobretot, una concreció -qualitativa i quantitativa- d'un cúmulo de propostes i de suggeriments sorgits de l'ampli debat obert entorn al Programa del Tívoli, que, el 1910, rep unes aportacions essencials. L'objectiu central del pla serà el creixement econòmic equilibrat del conjunt del territori català. "Equilibrat" perquè es considera que només serà possible el "creixement" global amb una política de reequilibri de l'espai català. Val la pena notar, per fi, l'escassa "originalitat" d'aquestes formulacions: són paral·leles a les que circulen als països industrialitzats o en camí d'una industrialització accelerada.

La gestió financera

Els pressupostos d'ingressos de la Mancomunitat de Catalunya foren:

	pressupost liquidat	ingressos realitzats	resultes d'ingr.
1914	340.000	282.626	57.382
1915	4.386.929	4.038.026	348.903
1916	5.293.964	4.299.444	994.519
1917	7.617.079	6.089.305	1.827.773
1918 - 19	9.228.988	7.606.412	1.972.576
1919 - 20	10.145.801	7.659.082	2.691.718
> 1920 - 21	27.242.241	20.140.982	7.868.462
1921 - 22	31.931.060	25.794.898	7.469.308
1922 - 23	37.667.743	29.493.627	9.745.083

Pont: Mancomunitat 1923, 160-175

Deixant a banda el pressupost de 1914, format per donatius de les Diputacions i de caràcter purament simbòlic, és fàcil observar que fins el 1920 els pressupostos d'ingressos de la Mancomunitat són d'escasses dimensions. El salt es realitza precisament a partir de 1920, que és, també, el moment de la formulació del pla sexennal suara analitzat.

Es precis, però, conèixer les causes d'aquest salt analitzant, com ho fa Vilaseca (1975), l'estructura dels pressupostos d'ingressos. En principi, hi ha dos tipus de pressupostos d'ingressos: el pressupost d'ingressos ordinaris, que són els autoritzats en el R.D. del 18 de desembre de 1913, i el pressupost d'ingressos extraordinaris obtinguts per l'emissió d'emprèstits i, secundàriament, pel servei telefònic de la Mancomunitat.

Els ingressos ordinaris previstos al R.D. es nodreixen de: a) donatius

i compensacions que les Diputacions han d'ingressar a la Mancomunitat pels serveis provincials incorporats; b) repartiment sobre l'impost d'utilitats recaptat per les Diputacions fins el 1916 i directament per la Mancomunitat a partir de 1917. A partir de 1919-20 les compensacions pels serveis incorporats a la Mancomunitat foren substituïdes pel repartiment directe en els pobles i viles de Catalunya d'un 3,46% de la riquesa tributària. Això féu possible la incorporació el 1920-21 (6/7 anys després de la constitució formal) de tots els serveis de les diputacions provincials a la Mancomunitat. Les diputacions renunciaven, és clar, paral·lelament al repartiment entre els pobles.

El pressupost d'ingressos extraordinaris era format fonamentalment pels 2 emprèstits acordats: l'un, el 26 de novembre de 1914, de 15 milions de pessetes representades per 30.000 obligacions, l'altre, el 17 de gener de 1920, de 60 milions dividits en 120.000 obligacions de 500 ptes. de valor nominal i un interès del 4,5%. L'emprèstit de 1920 fóra, juntament amb el traspàs d'ingressos de les diputacions a la Mancomunitat del mateix any, a la base del pla financer del pla sexennal. De fet, "la totalitat del producte de l'Emprèstit (de 1920) va destinat a la construcció de carreteres, camins i ponts i altres fins de vialitat, a la instal·lació i rescab de xarxes telefòniques, a obres hidràuliques i de sanejament, a la reorganització i reforma de tractament de dementis pobres i a biblioteques i escoles i altres serveis públics" (Mancomunitat 1923, 178-9).

Vilaseca ha demostrat, recentment, que "el pressupost d'ingressos de la Mancomunitat... fou constituït fonamentalment, quant als dos terços del total per les subvencions de les diputacions... i l'altra tercera part pel crèdit mancomunal" (Vilaseca 1975, 21). Les xifres dels percentatges, extretes de L'obra realitzada (1923) són les següents:

	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923
Patrimoni i ingressos per serveis	-	0,4	5,2	6,8	11,2	7,5	18,7	17,8	14,5	17,2
Subvencions diputacions	100	32,6	94,8	37,8	44	49,4	47,7	50,1	50,6	67,6
Arbitris propis	-	-	-	-	-	2,8	1,9	3,2	2,5	4,1
Emprèstits	-	67	-	55,4	44,8	40,3	31,7	28,9	32,4	11,1

Font: Vilaseca 1975, 20

Això significa que la Mancomunitat es va nutrir exclusivament de les velles diputacions provincials i de l'emissió d'emprèstits. De fet, doncs, i tal com s'establí en el R.D. de 18.12.1913, l'estat no cedia cap dels seus ingressos -no és possible parlar, en aquest cas, doncs, de descentralització de l'hisenda estatal- ni tan sols arribava a autoritzar la creació de nous impostos. L'única font d'ingressos nova -i eficient- fou les emissions d'emprèstits. Té un petit interès conèixer-ne el detall:

emprèstít	emissió	data	obligacions	cotització
15.000.000	1ª	15.5.1913	6.614	423,125 pts.
	2ª	4.6.1917	8.429	405 "
	3ª	25.4.1918	7.645	402,5 "
	4ª	24.5.1919	7.321	430 "
60.000.000	a	17.5.1920	20.000	400 "
	b	1921-22	19.508	70,996%
	c	1922-23	22.064	71,973%

Font: Mancomunitat 1923, 177-9

Fins al 1920, la subscripció d'obligacions no es féu directament al mercat sinó "per subscripció pública a les oficines del Palau de la Generalitat" (177). Durant els anys 1921-23 l'emissió d'obligacions es col·locà directament al mercat de valors. El 14 de gener de 1920 s'incorporaven a la Mancomunitat els emprèstits de la Diputació de Barcelona acordats el 9.1.1906 (Emprèstit de 9.000.000 pts.), el 14.7.1909 (Emprèstit de 5.000.000 pts.) i el 14.7.1914 (Emprèstit de 26.000.000 pts., dividits en dues sèries: B i C). En resum, el deute emès fou, segons una font posterior (Comisión 1926, 13) prou important: 54.281.000 pts.

L'estudi dels pressupostos de despeses de la Mancomunitat té una altra funció: si per la vessant dels ingressos les novetats són escasses -de fet potser l'únic realment rellevant és que, a partir de 1920 " el diner concentrat a Barcelona s'esten per tot Catalunya" (Puig s.a., 29)-, la vessant de les despeses ofereix, en canvi, fets nous.

En primer lloc cal conèixer les xifres globals del conjunt de l'actuació de la Mancomunitat, entre el moment de la seva constitució i el moment de la seva dissolució formal (20.3.1925). La font d'aquestes xifres està constituïda pels documents de la "Comisión gestora interina de los servicios coordinados", també titulada "Comisión liquidadora de la Mancomunidad de Cataluña". Es tracta d'una font excel·lent i, a desgrat dels seus objectius (contraris a l'obra feta per la Mancomunitat), dóna, molt bé, la mesura de les seves realitzacions. En el fons, la Comissió liquidadora feria -ho veurem- el millor elogi de la Mancomunitat (Lluch 1970).

Les xifres més generals són les següents:

Despesa total efectiva	150.017.139,91
Despesa pendent de pagament el 30.6.1925	11.573.089,57
Deute emès	54.281.000,-
Títols de la Caixa de Crèdit Comunal	5.328.500,-

Font: Comisión 1926, 13

La despesa total efectiva és classificada, a partir dels justificants de Caixa, en XXI capítols de la forma següent:

I. Despeses de representació, obres d'adaptació dels serveis centrals, publicacions, material d'oficina	2.966.593,46
II. Personal administratiu central	3.030.702,89
III. Ensenyament, recerca	11.115.821,57
IV. Ferrocarrils secundaris (estudis)	507.777,66
V. Institucions de política social	326.468,96
VI . Serveis tècnics d'agricultura, inclòs: Escola Superior d'Agricultura	3.388.663,44
VII. Sanitat, inclòs Servei Antituberculós	929.074,78
VIII. OBres hidràuliques: serveis tècnics	214.565,32
IX. Telèfons	9.011.834,94

X. Beneficència, inclòs ^{os} hospitals, cases de maternitat, Casa de Caritat de Barcelona, hospitals psiquiàtrics	38.963.914,49
XI. Obres públiques (xarxa viària)	38.977.526,45
Altres:	
XII. Adquisició de la Torre Marimon de Caldes de Montbui per a granja experimental i de la Torre Robera, de Santa Coloma (futur Sanatori mental)	274.416,03
XIII. Contribucions i impostos	1.394.043,-
XIV. Amortitzacions i interessos	21.320.540,11
XV. Contractes, registre	208.210,53
XVI. Pensions i jubilacions	467.811,14
XVII. Contingent, comissió en la recaudació	272.287,55
XVIII. Subvencions	326.654,53
XIX. Despeses de les 4 diputacions (5 anys)	12.570.773,74
XX. Altres despeses generals	2.292.961,90
XXI. Caixa de crèdit Comunal: posta en marxa	1.456.488,42
Total...	150.017.139,91

Font: id, 14-20.

Els comentaris que acompanyen mereixen unes notes. El capítol I inclou les publicacions de la Mancomunitat que, segons la 'Comisión Liquidadora', foren "publicaciones ditirámicas" amb l'únic objectiu del "revoque de fachada del flamante organismo" (14). Aquest serà el to general del text de la 'Comisión'. Així, sovint s'acusa a la Mancomunitat de no dur a terme obres que precisament el centralisme estatal ha aturat. Les despeses en "ferrocarrils secundaris..." (capí-

tol IV) per exemple es limitaren, forçosament, a l'estadi de projecte. Doncs bé, la 'Comisión' ho enceta així: "... Ferrocarriles secundarios, sin más eficacia que de formular proyectos..." (15). Pel que fa a la sanitat (capítol VII), la 'Comisión' demana "una visión total del gravísimo problema (d'acord!) que reclamaba y sigue reclamando la patriótica solución (sic) de los Sanatorios" (17). Davant de la creació de la xarxa telefònica (capítol IX) l'elogi és forçós ("es de alabar cuanto se intentó") ara bé, cal continuar "despojándola de todo matiz de alcance político" (17). La Comisión Liquidadora de la Dictadura, doncs, d'una forma inefable, demana sanitat "patriòtica" i telèfons despolititzats (i, cal recordar-ho, privatitzats).

A banda del pintoresc primoriverista, és interessant de notar que 2 capítols sumats ("Beneficència" i "Obres públiques") representen gairebé la meitat de la xifra total de despeses en 10 anys. Segueixen els serveis financers (capítol XIV) forçosament elevats quan, degut a la manca d'autonomia financera real, ha estat necessari recórrer als emprèstits. Vénen, tot seguit, l'ensenyament i la recerca (capítol III) i els telèfons (capítol IX) i, a distància, els serveis tècnics d'agricultura (capítol VI). Com a resultat final del Pla sexenal de 1920 sotmès al desgast continu d'un marc administratiu i fiscal alié i aparentment inalterable, hom pot afirmar que, des de l'òptica de la inversió, l'obra realitzada de la Mancomunitat es va centrar en les comunicacions (xarxa de carreteres i camins, telèfons) i en la reproducció -simple i ampliada- de la força de treball (beneficència, ensenyament). Els serveis tècnics (capítols IV, V, VI, VIII), a desgrat de la seva qualitat i de la seva eficàcia, no van significar una inversió important en termes relatius. En definitiva, i malgrat els condicionaments legals i fiscals, les prioritats en la inversió pública de la Mancomunitat són paral·leles (Forces Militars, a banda) a les

dels estats preocupats per la "modernització" de llurs societats. Des de l'òptica de la inversió, doncs, la Mancomunitat fou ben poc passadista i, val a dir-ho, escassament culturalista.

El detall dels successius pressupostos de despeses satisfets és el següent, expressat en milers de pessetes:

	1914	1915	1916	1917	1918-19
1 Govern i administració	123	226	255	409	824
2 Càrregues		156	212	364	580
3 Obres públiques		274	1.791	3.075	3.392
4 Cultura		4	46	206	401
5 Beneficència		733	803	818	1.116
6 Sanitat i acció social		8	8	8	24
7 Caixa de Crèdit comarcal			51	90	129
8 Imprevistos	5	119	31	18	34
9 Altres despeses					50
10					
11 Obligacions fòra pressupost				300	100
12					
13 Resultes			194	260	632
Total..	129	1.546	3.393	5.551	7.287

Font: Mancomunitat 1923, 163-167

A partir del Pla sexennal de 1920, l'estructura interna del pressupost de despeses satisfetes varia amb l'aparició de nous capítols que reflecte^{ix} els nous tipus d'activitats que el Pla determina:

	1919-20	1920-21	1921-22	1922-23
1. Departament central	113	487	524	689
2. Beneficència i sanitat	665	5.871	6.035	6.194
3. Instrucció pública	266	1.259	1.551	1.805
4. Acció social	1	49	38	69
5. Obres públiques	2.628	2.842	4.855	6.176
6. Obres hidràuliques	21	-	75	17
7. Ferrocarrils secundaris	36	109	110	116
8. Telèfons	446	739	539	807
9. Agricultura i serveis forestals	257	386	434	464
10 Hisenda	874	4.497	5.505	5.678
11 Resultes	1.593	2.658	3.466	3.274
12 Operacions fora de pressupost	205	166	219	132
13 Operacions de crèdit	-	-	400	624

Font: Mancomunitat 1923, 169-175

Per a l'exercici 1923-24, el pressupost de despeses previst fou:

1.	1.119
2.	8.403
3.	3.161
4.	121
5.	13.153
6.	279
7.	355
8.	1.057
9.	985
<u>10.</u>	<u>7.591</u>

Font: Mancomunitat 1923, 176

En el detall anyal és perfectament perceptible el sorgiment de noves partides el 1919-20 (fonamentalment: Telèfons, Agricultura, Ferrocarrils secundaris) i el pes que, des de 1915, tenen les obres públiques (= xarxa viària) i el paquet "Beneficència i Sanitat".

Després del breu repàs als pressupostos d'ingressos i de despeses de la Mancomunitat, una altra forma per a conèixer el conjunt de la gestió financera d'aquest organisme és el càlcul -realitzat per la Comissió liquidadora- de l'actiu i el passiu de la Mancomunitat.

El càlcul de l'actiu parteix de les següents premises^s: es separa el patrimoni actiu valorable dels actius no-liquidables. Dins del primer grup cal situar "Terrenys i construccions", "Telèfons" i l'actiu de la Caixa de Crèdit Comunal:

Patrimoni actiu valorable

I. Terrenys i construccions

1	Universitat Industrial	797.766
2	Solar c. Argüelles	114.987
3	Casa Sta. Coloma de Centelles	14.167
4	Torre Ribera	101.000
5	Torre Marimon	224.696
6	Torre Portal Boré (donació)	952
7	Establiments de Beneficència	1.271.424
	Manicomi de Salt	365.635
	Nou Hptal. de Lleida	884.845
	Estació Sanitària. Barcelona	19.408
	Casa Beneficència. Tarragona	177.652
8	Escoles: St. Llorenç Savall	51.117
	Palau Sabardera	72.780
	Torms	23.860
	Masó	16.745

9 Biblioteques: Canet	60.489
Pineda	44.395
Vic	55.914
Figueres	61.537
Olot	50.979
Borges Blanques	45.217
Valls	45.222
El Vendrell	55.889
10 Sanitat: I Servei antituber- culós casa Rodon	62.888
II Parcs sanitaris	
Parc central	52.695
Parc de Figueres	66.930
Parc de Lleida	71.958
Parc de Reus	56.880
III Dispensaris anti- palúdics	
El Prat	1.300
Aldea	2.100
11 Mobiliari i material tècnic	2.359.591
12 Institut d'Estudis Catalans	568.693
13 Mapa geogràfic	200.100
14 Publicacions	60.000
15 Estudis sobre ferrocarrils secundaris	451.000
16 Subvencions reintegrables	65.000
Total	8.574.465
II. Resum inventari de la Secció de Telèfons	
Total	6.593.748
III. Actiu de la Caixa de Crèdit Comunal	
Total	5.466.414

Font: Comisión 1926

I. Els actius no liquidables:

A. Obres públiques de nova construcció	6.394.250
B. Obres públiques en curs	2.166.181
C. Obres de reparació	15.528.451
D. Projectes	312.505
E. Peonatge	7.187.440
F. Tècnics	3.529.412
G. Materials diversos	449.333
H. Subvenció a les Diputacions	590.903
Total.....	37.612.176

Font: Comisión... 1926

L'interès de la xifra de l'actiu de la Mancomunitat -que és presentada aquí resumidament- rau en la minuciositat de la seva presentació. Les notes que hom pot extreure'n per a caracteritzar-la s'avenen amb les observacions fetes a la composició de la inversió global. Del detall, però, és possible fer-ne observacions diverses: cap dels grans immobles de les diputacions fou formalment traspasat a la Mancomunitat i no figuren -és possible detectar-ho en el capítol de "Terrenys i construccions"; és obvi que els serveis realitzats pels departaments tècnics de la Mancomunitat són de difícil quantificació, però és absurd dir que els serveis "son gastos muertos que no cabe hoy valorizar más que en el orden ideal..." (Comisión 1926, 22); els actius no liquidables "son, sin embargo, mejoras perfectamente atribuibles a las provincias a quienes benefician" (id, 38).

El càlcul del passiu realitzat és, en resum:

Emprèstit de 1915	14.365.000
Emprèstit de 1920	39.916.000
Crèdit del Banc d'Es- panya	6.700.000
Crèdit de la Caixa de Pensions	300.000
Pagaments pendents	4.573.089
Total.....	65.854.089

Font: Comisión... 1926, 45-46

De fet, doncs, el dèficit a curt plaç de la Mancomunitat era (un cop dissolta i sense possibilitat de resoldre'l col.locant nous títols de l Deute) de 11.573.089 pessetes, car la resta del Passiu estava format per uns emprèstits amortitzables en un període de 55 anys.

En definitiva, doncs, el dèficit a curt plaç (que no hagués existit realment si la col.locació de Deute hagués continuat, com la pròpia Comissió liquidadora assenyala) no era, fins a cert punt, excessiu.

La Caixa de Crèdit Comunal

La Caixa de Crèdit Comunal -amb uns estatuts (text a: Mancomunitat 1920c) aprovats per R.O. de 20 de setembre de 1914 "té per objecte (a l'igual que les institucions similars que funcionen en els països més avançats del món) recollir, mitjançant grans emprèstits, representats per títols de regular i constant cotització en Borsa, els cabals anònims fills de l'estalvi o del negoci, que cerquen col.locació segura i mercat constant, cabals que són prestats per la Caixa als Ajuntaments que per si sols no els trobarien" (Mancomunitat 1923, III 187-8). Era -i és- difícil, en efecte, que els ajuntaments disposin de recursos financers per a realitzar "millores", és a dir, canvis tècnicament progressius en les condicions generals de producció. Per als tècnics de la Mancomunitat, "no tots els municipis tenen deute i no tots utilitzen el crèdit: (aquest) és un fet que ha de desterrar-se de tot procés que vulgui progressar" (id, 187).

Els ingressos de la Caixa, deixant a banda el donatiu inicial de la Mancomunitat de 90.000 ptes. per a la seva posta en funcionament, tingueren un origen únic: l'emissió d'un emprèstit especial de 10 milions de pessetes al 4% d'interès anual amortitzable en 50 anys. Dels 20.000 títols emesos, l'agost de 1923 s'havien col.locat un total de 9.673 obligacions. La garantia d'una emissió d'aquest tipus fou el patrimoni de la Mancomunitat, i els patrimonis dels Ajuntaments i Sindicats agrícoles: "són veritables títols d'Estat" es digué (id, 189).

La Caixa -novetat absoluta al Sud dels Pirineus- no gravà, doncs, els pressupostos generals de la Mancomunitat. Els seus ingressos foren destinats exclusivament al préstec. La Caixa estava exempta dels impostos d'utilitats i drets reals. L'ajuntament sol.licitant devia ^{de} pagar, a més una quantitat inferior al 3% del préstec dedicada a fons de reserva i

una altra inferior al 2% com a "quota d'estudi" evidentment única, presentar un projecte raonat, amb memòria i plànols, de les obres a realitzar, i el projecte era estudiat, a fons, pels serveis tècnics de la Caixa. De les 4.303.500 pessetes (= 8.607 obligacions) obtingudes el 1922, n'hi havia 3.803.412 esmerçades en préstecs a 23 ajuntaments (3.153.262 pts) i 8 sindicats agrícoles (650.150 pts.).

Els préstecs fets tindrien, des de l'òptica assenyalada més amunt, dues característiques: "territorialitat" i "modernitat". Els ajuntaments (i els sindicats agrícoles) que obtingueren préstecs foren, en termes generals, de petites dimensions, allunyats de Barcelona i el resultat general de les localitzacions dels préstecs en el territori significà un cert reforçament de l'eix Tarragona - Lleida i de la relació Barcelona-Manresa. Es tractava de reforçar la base de la xarxa urbana catalana, en especial de les anelles intermitges entre les capitals comarcals importants.

D'altra banda, "exerceix la Caixa una funció que en podem dir patronal, i és que posa tota cura en què els cabals que presta siguin empleats en obres i millores planejades d'acord amb les últimes prescripcions que marca la urbanització i serveis d'higiene de les urbs més avançades" (id, 195).

Amb data de 18 de juny de 1922, la Mancomunitat inicià una enquesta per a conèixer els resultats de la política creditícia de la Caixa, els resultats de la qual foren publicats (Mancomunitat, 1922). S'adreçaren 7 preguntes a 21 municipis.

Conducció d'aigües, vialitat, clavegueres, escoles públiques, escorxadors, formació de Parcs-bosc, places públiques, construcció de cellers cooperatius (Martinell 1975), els resultats de l'actuació de la Caixa de Crèdit foren, sobretot en l'aspecte qualitatiu, interessants. Sobre-

tot, si tenim en compte els seus punts de partença: Vidal i Guardiola assenyala, amb precisió, quins eren: competència banca privada/banca pública en el camp del crèdit municipal, desori en moltes hisendes municipals, zel exagerat per l'autonomiaⁱ (self government) municipal, despreocupació "municipalista" als petits ajuntaments, etc. (Vidal i Guardiola 1919).

De fet, la creació de la Caixa de Crèdit Comunal fou acompanyada d'una sèrie de treballs i rapports en la que participà la plana major dels economistes del moment (Algarra 1914, Vidal i Guardiola 1916, Corominas 1909, 1918, Pelegrí i Nicolau 1919, 1925), que partien dels debats del Congrés del Govern Municipal (1909). i enllaçaven amb els treballs de l'Escola d'Administració Pública. En concret, el projecte d'organització de la Caixa fou obra d'una ponència formada per Francesc Cambó, Pere Corominas i Jaume Algarra. I, si bé les "dificultats per a l'establiment a Catalunya d'una Caixa de Crèdit Comunal", seguint el model belga estudiat per Algarra (Pelegrí 1919, 44-45) foren notables, les realitzacions, que posa a la llum l'enquesta realitzada el 1922, foren d'un cert gruix.

La Caixa esdevingué l'instrument més important per a l'urbanització de l'espai català car "si grossa és la desproporció entre els serveis públics de Barcelona i de les grans ciutats del Centre, del Nord i Oest d'Europa de categoria equivalent, molt més grossa, vergonyosa gairebé, és la desproporció entre les viles i ciutats catalanes de 5.000 a 50.000 habitants i les viles i ciutats de tipus semblant a tot Europa" (Vidal i Guardiola 1919, 8).

El mercat dels valors dels agents públics catalans

Diputació de Barcelona, Mancomunitat, Caixa de Crèdit Comunal: els seus ingressos extraordinaris (destinats a "serveis públics") provenien de

l'emissió d'obligacions. És necessari, potser, deturar-se, un moment, en l'anàlisi d'un mercat de valors concret: el de valors dels agents públics locals catalans. Les característiques d'aquest mercat ens han de permetre conèixer millor les possibilitats financeres de l'autonomia (administrativa) catalana i, a l'ensem, les possibilitats d'una transformació de les estructures territorials de l'espai català en la direcció assenyalada més amunt.

Si el Municipi de Barcelona i la Diputació de Barcelona depenien, en gran part, d'aquest mercat, val a dir que la Mancomunitat i la Caixa de Crèdit Comunal en depenien centralment. Pel que fa a la situació a la Borsa, en general, sembla que era possible afirmar que "els valors de les corporacions públiques catalanes són una força del nostre mercat i junt amb els locals de les companyies camileres donen el caient invariable a la Borsa barcelonina" (Suriñach 1918).

La Mancomunitat va llençar la seva primera emissió d'obligacions el maig de 1915. En aquell moment, "la Borsa era encara estripada pel naufragi del 1914, del qual cap element bursàtil pot atribuir-se'n ni la previsió ni la salvació, perquè la nau va anar a fons sense temps de lluita ni defensa" (id).

La primera emissió de la Mancomunitat fou relativament petita: 6.619 títols, al 4,8% anual i en subscripció del 85%. Aquesta emissió fou considerada, però, com a arriscada, car "durant aquells temps en què s'operava com damunt d'un cos convalescent, amb corros desfets, sense ressenya autoritzada de cotització venint de les escasses operacions privades que s'efectuaren sota els arbres del Passeig d'Isabel II i en l'aixopluc d'un cafè, aquella quantitat modesta tenia l'aparença d'atrevida" (id).

Una emissió nova en un moment de naufragi provocat per l'esclat de la

guerra era, pel que sembla, un risc. Però, "la Borsa va apreciar clarament l'aspecte de valor popular que tindrien un dia les obligacions de la Mancomunitat de Catalunya, que es dibuixava amb línies de naixent Estat administratiu, i es va subscriure l'emissió amb fe i entusiasme" (id). Estigueren interessats en l'emissió "els banquers barcelonins i els banquers modestos d'altres ciutats, pobles i llogarets de Catalunya" i del paper emès "se'n troben mostres, no per modestes menys estimades, en tots els indrets de Catalunya" (id). Els valors de la Mancomunitat, doncs, foren molt diferents, per exemple, als de la Junta del Port de Barcelona, les obligacions de la qual eren "considerades com un paper de gent rica".

A desgrat de la fe i l'entusiasme, en la segona emissió d'obligacions de la Mancomunitat "la situació bursàtil i, sobretot, la competència d'altres emissions al·ludides, va obligar a fer un tipus quelcom inferior a la primera" (id). Aquest fet és significatiu: el caràcter "popular" de les obligacions de la Mancomunitat indica, també, el retraïment del gran capital i del capital no-català (que no es dóna, en canvi, en el cas de la Junta del Port).

El descens en el tipus de la segona emissió efectuada seria un altre símptoma d'aquest fet, sobretot si tenim en compte "la serietat i consideració amb què 'la Mancomunitat tracta' als tenedors de les seves obligacions" (id).

Així, en cert punt, era necessari parlar "d'un allunyament de tutel·les bursàtils, que si un dia són amigues poden ser enemigues l'altre" (id). Car, de fet, existia, fins a cert punt, una perillosa tutela (dependència) bursàtil que pesava damunt d'unes obligacions, que, ho hem vist més amunt, eren fonamentals en el sistema financer de la Mancomunitat.

Aquests símptomes s'aguditzen si observem els problemes de la Caixa de Crèdit Comunal. Si seguim la definició donada per Pere Corominas ("La Caixa de Crèdit Comunal és una institució filial de la Mancomunitat de Catalunya que, després de crear-li possibilitats d'existència, l'obligava a viure amb els seus propis medis... La Caixa es proposa comprar diners en el mercat públic i vendre'ls en operacions privades als ajuntaments" (Corominas 1918)), és fàcil pressuposar un seguit de problemes: en primer lloc, la dependència en relació a les cotitzacions en Borsa. La cotització inicial -496,25- "és una veritat d'avantguerra" (id), car la venda de 4.000 títols en plena guerra es féu a una cotització de 407,50 pts., la qual cosa faria augmentar el preu de lloguer dels emprèstits de la Caixa als ajuntaments i, també, lògicament, la prima d'amortització. En resum, Corominas conclou que els préstecs deuran realitzar-se al 14%. En segon lloc, "no tenint banquer la Caixa de Crèdit Comunal, l'ha hagut de cercar. El 14 de juliol de 1916, en vendre a la Banca Arnús els 2 milions, es va pactar que 300.000 pessetes serien portades a un compte corrent al 4%, disponible al cap de 6 mesos, més amb llibertat de retirar abans, només que amb el descompte de l'interès pactat" (Corominas 1918). Així, "mentre la Caixa hagi d'adquirir el diner a un preu tan alt, la seva acció serà feble" (Pelegrí 1919, 62).

Les solucions que s'apunten en el debat Corominas-Pelegrí són: a) la creació d'una Caixa d'Estalvis de la Mancomunitat que pugui fer les funcions de banquer de la Caixa de Crèdit Comunal, b) l'organització d'un servei de Banca "a base d'establir-lo en totes les poblacions on no hi funcionessin bancs particulars" (id, 64), c) la fundació d'un Institut d'Assegurances contra incendis.

En qualsevol cas, la manca de diner barat (motivada: ler. pel trasbals

de la guerra, 2on. per la no existència de banquer) fou un seriós obstacle per al desenvolupament de les activitats de la Caixa de Crèdit Comunal fins al punt que, donada la situació del mercat de valors -la Caixa dels valors públics- i la manca de banquer vers 1918 hom afirmava que calia fer alguna cosa operativa "per a la subsistència de la Caixa de Crèdit Comunal" (Pelegrí 1918, 61). La qüestió de la financiació de la urbanització de Catalunya remetia, doncs, en un altre pla, a la qüestió -més general- de la "creació d'un sistema financer" (id), qüestió que anava lligada indiscutiblement a la qüestió de l'autonomia, que seria el constant cavall de batalla de la Mancomunitat de Catalunya.

6. Recerca, documentació, ensenyament

RECERCA, DOCUMENTACIÓ, ENSENYAMENT.

El partit industrial, des de molt aviat, es preocupà per la formació dels intel.lectuals, dels seus intel.lectuals. Primer pel sistema de la beca d'estudis a l'estranger -a Alemanya, en especial- i, més tard, creant, a Catalunya uns centres de recerca i documentació doblats, sovint, en centres organitzadors de cursos, cicles, conferències, col.loquis científics, etc. A 'Model prussià i socialisme municipal' hem parlat dels sojorns a Alemanya de M. Vidal i Guardiola, M. Reventós, G. Graell, i, a "Gross-stad i city-planning" dels viatges d'estudis de C. Montoliu o J.M. de Lasarte. Aquests noms -i altres, és clar- seran els que l'Ajuntament de Barcelona, la Diputació Provincial i la Mancomunitat utilitzaran per a confegir institucions que, a partir d'un estadi inicial embrionari, estarien destinades a funcions diverses: l'anàlisi territorial, la formulació de propostes alternatives, la difusió d'uns models, la formació de tècnics i funcionaris.

A l'origen cal situar la creació el 1908 del Museu (d'economia) social. D'ell en sortiran, amb entitat pròpia, una sèrie d'institucions. La de més interès és La Societat Cívica La Ciutat Jardí, creada el 1912. Com a mínim, des del Congrés d'economia circulava la idea de fer, a partir d'institucions catalanes, una facultat d'economia. Això no s'aconseguiria, realment, fins el 1933 dins del pla de la Universitat Autònoma. Ara bé, la creació de l'Escola d'Administració Pública -i, en un altre sentit, de l'Escola d'Alts Estudis Comercials- dins del quart grup dels Serveis educatius de la Mancomunitat, seria una fita important en aquesta direcció, que connectaria perfectament amb la necessitat de disposar de tècnics -funcionaris- per al planejament municipal i regional. Una

altra passa important en la creació de centres d'aquest tipus, hagués estat l'Oficina d'Orientació Municipal creada per la Mancomunitat i dirigida a satisfer les demandes documentals i d'assessorament tècnic i urbanístic dels municipis catalans.

En definitiva, doncs, el partit industrial creà una estructura ideològica notable que, tingué a la seva mà uns mitjans de comunicació (materials i ideològics) gens menyspreables: tot seguit parlarem de les exposicions del Museu Social, de les publicacions de la Societat Cívica La Ciutat Jardí, dels cursos d'estiu de l'Escola d'Administració Pública.

Si els sindicalistes refusaren aquesta "cultura"[&] fou per la debilitat teòrica de les seves posicions i per la duresa de les seves condicions polítiques d'existència, atenallats com estaven entre un estat llunyà i hostil i una patronal molt dura que arribà fins al recurs del gans-terisme i a l'assassinat provocador (en el cas de l'advocat laboralista Francesc Layret, per exemple). Els sindicalistes no pogueren disposar, fins a la República, d'una estructura ideològica pròpia, mínima. En aquest context, el seu maximalisme esdevé, fins a cert punt, comprensible. Però sembla fora de dubte que les lliçons del partit industrial -des de la difusió del municipalisme anglès i del model de la

(&) "Certes faccions del sindicalisme i del maximalisme han predicat l'odi als intel·lectuals, en quant a grup social independent... Els motius de l'odi són d'ordre tàctic i obeeixen al convenciment de què, com digué Lafargue, la burgesia fabrica els intel·lectuals com les sabates... a la mida del seu peu...
...tinguin el nom que tinguin en el règim comunista també hi haurà intel·lectuals: Lenin i Trozki han format trens especials; mig biblioteca,

ciutat-jardí fins a la creació de biblioteques sobre "qüestions socials" o l'organització de cicles de conferències en les que Vidal i Guardiola explicava Marx- serien utilitzades, més tard, pels successors dels sindicalistes: pel moviment obrer i popular anticapitalista dels anys 30.

mig habitació, de propagandistes, per a il.lustrar les masses camperoles russes" (Economia i finances, 1919b).

EL MUSEU (D'ECONOMIA) SOCIAL

El Museu d'Economia Social o Museu Social fou una institució creada el 1909 pels dos agents públics locals de Barcelona més importants (la Diputació provincial i l'Ajuntament) amb la finalitat última d'"assegurar el equilibrio de nuestra ciudad de piedra" (Montoliu 1911, 32). La recerca del reequilibri social era necessària, es deia, en front dels desequilibris de "la forma actual de l'organització industrial" que "el conjunt de condicions característiques... fan calificar de capitalista" (Tallada 1911, 54). Aquests desequilibris de l'organització industrial capitalista es produïren sobretot, segons els experts del partit industrial que endegarien el Museu Social, en les grans ciutats, en "les grandioses aglomeracions humanes", car, citant a Schmoeller, "la tècnica moderna i la màquina... han fet una economia social caracteritzada per una població densa, ciutats i centres industrials gegantins, d'empresa en gran, tràfic grandios amb països llunyans i una divisió del treball que abraça l'economia mundial" (id, 59).

Les grans aglomeracions tenien, segons els mateixos experts, dos grans tipus de problemes: els que sorgeixen en l'interior dels centres de treball -les pessimes condicions de treball de les indústries urbanes: il.luminació, "aire viciat", soroll, etc- i els problemes que sorgeixen fora de les unitats productives: "la necessitat de viure en grans centres de població li fa sostenir (a l'obrer) una despesa exorbitant sempre, superior a les seves forces moltes vegades: el preu de l'habitatge és superior de molt al tant per cent que pel jornal que guanya podria gastar; els aliments, a més d'ésser cars, no tenen en les grans ciutats la puresa i condicions nutritives que deuen tenir..." (id).

Els industrials, com Tallada, fan responsables, així, dels problemes

urbans als propietaris i als agraris que fan pujar el nivell de subsistència dels obrers. El Museu Social, com a institució, tindrà, precisament per a retrobar l'equilibri social, una doble acció en un doble front: millorar les condicions de treball a l'interior de les fàbriques i contribuir a la transformació de les condicions econòmiques més generals, donant elements per a disminuir les rendes del sòl (urbà i/o agrari).

Així, per exemple, el director del Museu, demanarà des de molt aviat la creació de la contribució de millores i d'un impost sobre el valor de la terra (Tallada 1913, 139-141), en un context de simpatia (però no d'identificació) per les tesis d'Henry George (Montoliu 1912b, 1915c). D'altra banda, el secretari general del Museu valorarà molt positivament l'estudi d'Algarra (1912) sobre la formació del preu de les carns al mercat de Barcelona (J. Ruiz i Castellà 1912). En aquest estudi és evident que els agraris són considerats responsables dels preus i de llur elevació. El valor del sòl urbà o els preus agrícoles seran analitzats pel Museu amb deteniment. La Secció d'estadística del Museu, per exemple, publicarà regularment, unes sèries de "preus de les subsistències a Barcelona" (i no, en canvi, de productes industrials, si fem l'excepció d'algunes sèries curtes de preus a l'engrós).

Aquests objectius centrals del Museu -el reequilibri entre les classes socials i el progrés industrial amb una disminució dels costos socials- es posà en evidència en ple debat parlamentari al Senat, gràcies a un discurs de Lluís Sedó a l'entorn de la discussió sobre el pressupost de l'estat. L'"industrial" Sedó proposà com a substitució a una partida dedicada a inspecció, el recolzament al Museu Social de Barcelona i la creació d'un d'àmbit estatal. El Museu Social de Barcelona, a desgrat de la seva eficàcia, "no existe en España como obra iniciada

ni apoyada por el Estado, pero, gracias al esfuerzo e iniciativa laudable de la Diputación y el Municipio de Barcelona, funciona" (Sedó 1916). I afegí: "yo soy de los que creen indispensables las instituciones de economía social, y cuando los estados no resuelven acertadamente los problemas económicos, vienen siempre las derivaciones sociales, resueltas unas veces por la emigración (deguda) al salario medio anual español del obrero agrícola, que es de 2,05 pts., salario que ya no existe en ningún país progresivo, que sólo se elevaría por la industrialización nacional, porque los focos industriales son los que producen el alza de salarios..." (id). La diferència salari industrial/salari agrari és la que provoca els moviments migratoris que originaran problemes -problemes urbans, per exemple- que fan necessària la creació d'institucions d'"economia social".

La globalitat -i la simplicitat- de l'argumentació de Sedó contribueixen així, a definir, els objectius i el context del Museu Social de Barcelona. Però cal preguntar-se pel seu origen concret, pels seus plantejaments inicials i, és clar, per les variacions d'aquests plantejaments al llarg del temps.

La proposta inicial -presentada el 10 de juny de 1907- fou deguda al diputat provincial Ramon Albó. Però fins al 3 de desembre de 1908 no es formularen les bases de funcionament del Museu. El 26 de març de 1909, per fi, es constituí la Comissió mixta Diputació/Ajuntament que facultà tot seguit a Albó per a utilitzar els serveis de C. Montoliu, J. Ruiz Castellà i M.M. Moragas -que havien participat destacadament en les oposicions a la Càtedra d'Economia social que havia estat convocada per la Diputació- per a organitzar la posta en marxa del Museu. Pel juny de 1909 s'establí un reglament (Museo Social 1909), d'acord amb el qual foren elegits la Junta de Govern i el personal tècnic.

La primera Junta de Govern del Museu fou la següent:

president:	Enric Prat de la Riba
vicepresident:	alcalde constitucional de Barcelona
secretari:	Ramon Albó i Martí
vocals:	Francesc d'A. Bartrina, Agustí Nogués, Josep Carraté, Manuel Santamaria, Ignasi Iglesias, Marqués d'Allella, Francesc Palau Canadell

Font: Boletín del Museo Social, 1910

Més tard (1912) hi hauria uns primers canvis de vocals: sortiria de la Junta Nogués i entraria Santiago Valentí i Camp i Francesc Ripoll, i, a continuació, sortirien Carraté, Santamaria i Iglesias i entrarien a la Junta, Narcís Verdaguer i Callís, Ramon Roig i Armengol, Oriol Martorell, Pere Muntañola i Ramon Font. Les oscil.lacions en les eleccions locals provocaria aquests i altres canvis en els vocals. El president però no fou substituït fins a la seva mort (per Joan Vallés i Pujals, president de la Diputació de Barcelona) i el secretari seria, sempre, Ramon Albó.

El personal tècnic, en canvi, no experimentaria cap variació entre 1909 i 1919:

director	Josep M. Tallada
secretari general	Josep Ruiz Castellà
bibliotecari	Cebrià Montoliu
secretari-consultor	Manuel M. Moragas

Font: Boletín del Museo Social, 1910

Ruiz i Castellà empendria, ben aviat, les tasques del Museu lligades a la reforma de les condicions de treball a l'interior de les fàbriques, i, Montoliu les lligades a la reforma urbana. Tant l'un com altre suscitarien la creació d'institucions filles del Museu, però relativament autònomes, que arribarien -és el cas del Secretariat d'Aprenentatge o de la Societat Cívica "La Ciutat Jardí", per exemple- a tenir una dinàmica específica pròpia. Tallada, en canvi, assajaria, repetidament, la síntesi entre ambdues direccions amb una penetració i, fins i tot, una audàcia considerables. Ho veurem.

Aviat, el Museu s'organitzà en les següents seccions:

Secció de Relacions (Secretaria)
 Secció d'Informació
 Secció de Publicacions
 Secció d'Estadística
 Secció bibliogràfica (Biblioteca)

Font: Butlletí del Museu Social 1916

I, des del 1911 anà creant els següents organismes:

1911: Borsa de Treball
 Grup català de l'Associació Internacional per a la Protecció Legal dels Treballadors
 Cooperativa Catalana de Cases Barates
 1912: Societat Cívica La Ciutat Jardí
 1913: Secretariat d'Aprenentatge

Font: id.

Els models concrets adaptats a les necessitats locals foren el del Musée Social de París, creat el 1894 amb el precedent del Musée d'Economie Social de Léon Say (J. Ruiz i Castellà 1910), l'Institut Solway de Brusel·les i el Museu imperial germànic de Charlottenburg (Montoliu 1910). El Museu Social de Barcelona volia unir els tres exemples: la Biblioteca i l'Arxiu del Museu de París: "modelo superior como instrumento de estudio y órgano de información y divulgación en el campo práctico de la Economía social"; la preocupació per la higiene i la seguretat (costos socials) present en el Museu de Charlottenburg, i, per fi, el "instrumento serio de alta investigación científica" que era, fonamentalment, l'Institut Solway (Montoliu 1911).

El retard relatiu en l'establiment d'un museu d'economia social, segons el model de l'escola de Le Play establert des de feia mig segle, havia de permetre, en principi, unir els aspectes més interessants de cadascuna de les institucions europees existents, salvant, és clar, les distàncies materials i científiques.

Així, el Museo Social seria alhora: a) una permanent Exposició d'Economia Social i d'Higiene i Seguretat del Treball (inaugurada el 20 de gener de 1911, ocupant 2.000 m²) seguint el model del Museu de Charlottenburg,

b) una biblioteca (i hemeoteca) especialitzada important (5.000 volums el 1915 i més d'un centenar de revistes rebudes) com la del Musée Social de París,

c) un servei d'estadística -precedent immediat de l'Institut d'Investigacions Econòmiques dels anys 30, que continuaria les seves sèries de preus de subsistències- d'una importància creixent: el 1913 apareixria el primer Anuari d'Estadística Social de Catalunya, que seria el primer assaig d'estadística regionalitzada de la Catalunya moderna,

d) un centre d'investigacions -no tant important com l'Institut

Solway, és clar- però capaç d'alimentar un Butlletí (creat el 1910) d'una innegable ambició científica, a desgrat de la seva modèstia formal.

El Museu com a centre de documentació que inicialment era, organitzà l'estadística dels seus serveis al públic. Així, avui, hom disposa de les primeres estadístiques a Catalunya, probablement, d'ús d'un centre de documentació públic. Per raons diverses, fàcils de veure, val la pena d'assenyalar les següents:

A. Visitants de l'Exposició d'Economia Social

	Particulars	Entitats
1911	34.875	39
1912	9.882	19
1913	4.251	18
1914	2.975	17
1915	1.477	35
Totals	53.460	128

Font: Butlletí del Museu Social 1916, 184

B. Demandes documentals, bibliogràfiques, etc. i consultes

	Particulars	Entitats	Total
1910	98	42	140
1911	191	65	256
1912	133	61	194
1913	118	79	197
1914	126	84	210
1915	146	26	172
Totals	812	537	1.169

Font: id, 185

C. Comunicacions

	rebudes	enviades	total
1910	478	5.380	5.850
1911	513	3.259	3.772
1912	620	2.034	2.654
1913	928	2.532	3.460
1914	903	3.442	4.345
1915	667	1.931	2.598
Totals	4.109	18.578	22.687

Font: id, 183

Aquests quadres demostren un interès decreixent per l'Exposició d'Economia Social (Quadre A), una estabilitat pel que fa a les demandes documentals i un cert descens de l'intercanvi documental i científic entre el Museu i institucions similars (en gran part, d'arreu del món) degut a l'esclat de la Primera guerra mundial. Aquests tres processos combinats varen fer necessari un cert replantejament de les activitats del Museu.

Així, l'Exposició d'Economia Social fou substituïda en gran part per exposicions monogràfiques. Els dos primers temes tractats monogràficament foren el treball a domicili i la reforma urbana.

La qüestió del treball a domicili esdevingué, en mans dels experts del Museu Social, una qüestió-clau. La definició adoptada fou: treball a domicili és: "tot treball efectuat fora del taller o fàbrica per un obrer, dins la seva casa, i per compte d'un empresari, del qual reb el treball i la retribució" (Ruiz i Castellà 1915, 164). Aquest tipus de treball -12 o més hores/diàries de treball, salaris irrisoris, lo-

cal i instruments de treball a càrrec de l'obrer- subjecte a una super-explotació (donada la impossibilitat intrínseca de resposta sindical), "rau principalment en els centres urbans" (id). El Museu Social de Barcelona estableix per a la ciutat 7 grups de professions típicament domiciliàries: "Grup I: Roba blanca. Grup II: Puntetes i brodats. Grup III: Modistes i sastresses. Grup IV: Vanos, Paraigües i objectes de luxe. Grup V: Joguines. Grup VI: Gèneres de punt. Corbates. Gèneres de pell. Pentinadores. Encartadores. Tapicereres. Grup VII: Capses de cartró. Arts del llibre. Mecnògrafes i varis" (Ruiz i Castellà 1916, 45-49).

La recerca fou dividida en quatre seccions, car ben aviat la quantitat de "dades i observacions" sobre la qüestió foren considerable. Les seccions foren: "I. Secció de legislació i estadística (responsables: E.O. Radirà, Tallada, Ruiz i Castellà). II. Secció d'estudi de les condicions actuals del treball a domicili (D. Moncerdà, M. Domènech, D. Banet), III. Institucions protectores (Bonnemaison, Albó), IV Congrés (Bastardas, Rucabado, Burgada)" (id, 44). Així, el projecte d'Exposició dona peu a l'organització simultània del I Congrés Català de Treball a domicili. Convocat pel febrer de 1917, el reglament fou establert el 23 d'abril del mateix any, la sessió inaugural es celebrà el 17 de maig i la de clausura tres dies després (Tallada 1917). El problema fou presentat com a tret característic de les grans aglomeracions: "el treball a domicili està establert principalment a les grans ciutats. En països que no han arribat encara a un grau elevat de concentració industrial" (Rússia, per exemple), "al camp existeix en gran escala aquesta forma de treball, però, en general, és a París, a Berlín, a Nova York on trobem en major escala l'obrera de l'agulla, per exemple... Barcelona és, també, una gran ciutat..." (Tallada 1917, 97). La solució proposada -tema únic del Congrés- girava entorn a la necessitat d'una llei espanyola que establís salaris mínims en les indústries a domicili" (id, 84). Es tractava, així, en definitiva, a forçar, a poc a poc, a les

indústries basades en el treball a domicili a esdevenir indústries amb costos creixents de mà d'obra i, per tant, amb necessitat d'augmentar la composició orgànica del seu capital. La política del Museu Social en l'àrea del treball a domicili empenyia a les indústries a esdevenir més capitalistes. Això significava, a la llarga, una contribució a la construcció de la ciutat capitalista, en la que els valors de canvi foren els preponderants.

L'exposició sobre la reforma urbana seria preparada, de fet, per la Societat Cívica La Ciutat Jardí de la que es parla tot seguit. Val la pena, però, conèixer el punt de vista de la institució tuteladora, és a dir, del Museu Social, sobre aquesta segona gran qüestió.

Els problemes urbans -problemes d'higiene i de benestar, es diu, però caldrà analitzar a part què significa el welfare per al partit industrial- són els problemes sorgits del fet de "les aglomeracions humanes". Però les aglomeracions no són el fruit de l'atzar sinó de la necessitat. Tallada basteix un petit esquema teòric per a explicar-ho. El seu punt de partida és el concepte de velocitat: "tot en l'utilitatge modern, transport, màquines, mètodes de treball (Taylor), tendeix a donar rapidesa a la nostra acció" (Tallada 1916). Si hom substitueix "acció" per "treball", Tallada s'aproxima a un dels trets -a una de les necessitats constants, creixents- del capitalisme industrial. Ara bé: "la velocitat és funció de l'espai i del temps, i si per a augmentar la velocitat s'ha cercat a disminuir el temps necessari per a efectuar una acció, no s'ha oblidat el disminuir l'espai... Aquesta disminució de l'espai ha produït les aglomeracions humanes... no sols en sentit horitzontal, sinó també en sentit vertical (gratacels a Nova York)" (id). Els transports públics i els ascensors afavorien, és clar, aquestes necessitats, però, al mateix temps, feien possible l'aparició de

problemes nous que aviat tindrien una extrema gravetat. D'on la necessitat d'una política urbana. "Per a resoldre'ls (els problemes urbans) han nascut dues orientacions: revolucionària l'una, reformista l'altra" (id). La solució "revolucionària" seria, segons l'esquema de Tallada, "el moviment de la ciutat-jardí", i la solució reformista seria "el moviment de Reforma de les Ciutats" prussià. Les diferències serien considerables: fer ciutats noves (new towns) en un sòl de propietat pública o transformar les condicions de vida (i, és de suposar, de producció) de les ciutats existents. Entre ambdues solucions, però, hi ha, segons Tallada, elements de contacte, combinacions possibles. Els mateixos que podria haver-hi entre Montoliu, partidari de la primera, i el propi Tallada partidari de la segona que seria, és clar, l'adoptada.

L'Exposició de la Construcció Cívica de 1916 presentava, amb un cert eclecticisme, ambdues. Amb aquesta Exposició, el Museu Social -i, sobretot, la "Societat Cívica La Ciutat Jardí"- es situaven de ple al centre d'un debat iniciat uns anys abans, un debat que presentava múltiples facetes -"Atur forçós", "Borsa de Treball de Barcelona", "Cases Barates", "Treball a domicili", "Subsistències a Barcelona", "Criminalitat", "Vagància", "Alcoholisme", "Pornografia"- però que tenia una unitat interna: era el lligam entre els problemes del que alshores s'anomenà, seguint a Gide, "economia social" i el creixement anàrquic de les ciutats capitalistes. La necessitat de planejament urbà en fou la conseqüència: hom parlà d'ordenació del mercat local de treball, de política de l'habitatge, d'urbanització i zonificació, de "política territorial" o de gestió del sòl urbà, etc.

El reformisme del Museu Social fins a on arribà, en el pla teòric? Els punts de partida eren variats però tenen elements teòrics comuns. Tallada es reclamà de Gide i la seva Economie sociale, de Wagner i Els

fonaments de l'Economia Política (i criticà tant a l'escola de Manches-
ter com als autors "preocupats per la circulació: Quesnay, Marx") (Ta-
llada 1910, 83-88). Montoliu trobà "curta" la rectificació dels "excesos
de la clàssica 'Economia Política'" que realitzaven Le Play i Gide (Mon-
toliu 1910, 41-42) i s'interessà visiblement per Henry George, ho hem
vist (Montoliu 1912b) i pel socialisme municipal del model de la ciutat
jardí (Montoliu 1912a).

Fins a on arribaria el ventall teòric sostingut pel Museu? Dit d'altra
forma, els productes intel·lectuals del moviment obrer -anarquisme,
marxisme- serien coneguts, rebutjats, ⁱassimilats? La resposta és difícil
i ha de quedar oberta forçosament, però hi ha pistes que ens han de per-
metre aventurar hipòtesis.

Per exemple: el cicle de conferències organitzat el 1912 per la Cambra
Regional de Cooperatives de Catalunya amb la col·laboració del Museu
Social. A més de conferenciants i temes, val la pena assenyalar uns
detalls d'un cert interès: els locals i les hores en que foren dona-
des les conferències:

CICLE: "ELS HOMES DEL SOCIALISME"

Josep M. Tallada	"Proudhon i el començament del socialisme científic"	4 maig 21,3 h.	Ateneu La Familiar Obrera (Sants)
Cebrià Montoliu	"John Ruskin o l'idealisme ètic-social anglès"	11 maig 21,30	Ateneu de Sant Andreu
Manuel Reventós	"Temptatives de producció no-capitalista. Owen i Henry George"	18 maig 21,30	Ateneu Obrer (c. Tallers 22 2on.)
Miquel Vidal i Guardiola	"Karl Marx"	25 maig 21,30	La Artesana (St. Antoni, Gràci

Josep Vidal Tarragó	"Socialisme jurídic. Antoni Menger"	6 juny 11 h.	Cine Montaña (St. Martí)
Enric Jardí	"Les doctrines de Geor- ges Sorel"	9 juny 11 h.	Coop. La Flor de Maig (Poble Nou)

Font: Boletín del Museo Social, 1912a

72 - 73

La plana major dels intel·lectuals entesos en qüestions econòmiques (i urbanes) del partit industrial es posà així, voluntàriament, de cara als "homes del socialisme" : Proudhon, Ruskin, George, Marx, Sorel.... El fet, en el seu enunciat més simple, ja és rellevant. El ventall -a desgrat d'absències notables- prou ampli. Al fons, un petit intent que es reproduiria més tard: identificar socialisme (i després: sindicalisme, ho veurem) amb utopia. Precisament, Tallada (i, en menor mesura, Reventós) escriuria més tard un conjunt de petits assaigs sobre els utòpics (Tallada 1920). Però aquesta qüestió -en íntima connexió amb la visió de Marx de la Lliga- serà estudiada en una altra secció.

La Secció de Política Social de la Mancomunitat continuà, fins a cert punt, la tasca del Museu Social. De fet, el Museu Social era presidit, després de la mort de Prat, per Vallés i Pujals i la Secció, també. Ara bé, la Mancomunitat, amb la formulació del Pla sexennal de 1920, inicià una política territorial a escala del conjunt català en la que s'incorporaven idees, directrius i funcions del Museu Social. La vessant "urbana" i "territorial" de l'activitat del Museu Social esdevingué element constitutiu de la política d'un estat embrionari com aspirava a ésser la Mancomunitat.

La Secció de Política Social va estar dedicada especialment a l'ordenació del mercat de treball a les ciutats de la regió urbana de Barcelona. Els principals elements d'aquesta ordenació foren la "Borsa de Treball de la Mancomunitat de Catalunya" i l'Institut d'Orientació Professional. D'altra banda, la secció s'ocupà de continuar l'elaboració mensual de l'"Estadística de subsistències" i de mantenir relacions institucionals amb organismes paral·lels del món capitalista. Pel que fa a les estadístiques, les sèries del Museu Social iniciades el 1912 foren interrompudes pel juny de 1920. Pel maig de 1921, la Secció de Política Social continuava les sèries (Butlletí del Treball 1921a, 7).

Les relacions internacionals de la Secció permetien assabentar-se de "la vaga dels miners anglesos" (Butlletí del Treball 1921b), llegir traduccions de G.D.H. Cole (1922) o una determinada història del sindicalisme francès posterior al Congrés d'Amiens (Butlletí del Treball, 1922).

LA "SOCIETAT CIVICA LA CIUTAT JARDI"

"La época de las ciudades creciendo al azar de la pura iniciativa privada, sin otras miras que el inmediato provecho individual, puede darse hoy por virtualmente terminada"

Civitas, 1914a, 3

El 15 de juliol de 1912 es constituí legalment a Barcelona, sota la tutela del Museu Social, un centre de documentació i investigació destinat a tenir una important projecció pública: la "Societat de construcció cívica La Ciutat Jardí", que seria anomenada, més tard, més breument: "Societat cívica La Ciutat Jardí".

Jurídicament, aquest centre adoptà la forma d'associació. Com a tal, tenia personalitat jurídica plena i capacitat per a actuar legalment en l'adquisició, possessió i alienació de bens i serveis de qualsevol classe. Els fins estatutaris d'aquesta associació foren, literalment:

-
- a) Promover el desarrollo y reforma de las poblaciones, según planes racionales y metódicos, que aseguren para el porvenir, su higiene, su belleza y su eficacia como instrumentos de progreso social y económico.
 - b) Estudiar, propagar, plantear y fomentar la creación de ciudades - jardín, suburbios - jardín y villas y colonias - jardín, según los principios y métodos que para las mismas se recomiendan por los modernos tratadistas del moderno movimiento de referencia.
 - c) Promover y encauzar bajo líneas semejantes la construcción y reforma de casas y barrios populares, sea en el interior o en las afueras

- de las poblaciones, sea bajo la forma de colonizaciones rurales o rurales-industriales en el campo.
- d) Fomentar el embellecimiento y ornato de las poblaciones por todos los medios a su alcance, procurando conservar y realzar lo típico de cada una y cuantos elementos de belleza posean.
- e) Preservar y aumentar las reservas higiénicas de los centros de población, mediante la conservación y creación de bosques adyacentes, zonas rurales o silvestres, parques y jardines urbanos y espacios libres interiores de toda clase, con los planes correspondientes para facilitar el acceso a los mismos.
- f) Y, en general, también será de su incumbencia todo cuanto contribuya a la mayor belleza, higiene y bienestar de las poblaciones.

Font: Boletín del Museo Social 1912, 117
 (subratllats del qui suscriu) - 118

Els mitjans prevists, estatutàriament, per a assolir aquests fins de la societat eren de tres tipus:

1er.) "Recolección y diseminación de toda suerte de informes y confección y preparación de planos y proyectos sobre antedichas materias"

2on.) "Conferencias, cursos y publicaciones de información y propaganda acerca de las mismas"

3er.) "Procurar la aplicación, reforma y desarrollo de la legislación concerniente, según las circunstancias aconsejen". (Civitas, 1914a, 0).

A la base de l'elaboració d'informes i de la programació de cursos i publicacions, calia situar, és clar, l'organització d'un centre de documentació sobre una matèria nova: l'ordenació del territori i, a partir d'aquí, traçar unes línies d'investigació aplicada capaces d'ésser

útils per a dissenyar models de política urbana alternatius, directament aplicables a la realitat sobre la que intentava actuar la nova Societat.

El punt de partida fou una iniciativa personal de l'arxiver-bibliotecari del Museu Social, Cebrià Montoliu. Hom llegeix al "Boletín": "esta hermosa iniciativa de nuestro compañero D. Cipriano de Montoliu, ha sido acogida con grande entusiasmo por todos los círculos de nuestra sociedad..." (Boletín del Museo Social 1912, 118).

En la reunió de constitució formal de la societat fou aprobada la següent distribució del treball:

presidents honoraris:	alcalde de Barcelona, president de la Diputació de Barcelona
president:	Joan A. Güell i López
vicepresidents:	Frederic Rahola, Lluís Domènech i Montaner, Pere Falqués
secretari:	Cebrià Montoliu
assessors:	Jeroni Martorell i Guillem Busquets
tresorer:	Josep Puig i Cadafalch
bibliotecari:	Eusebi Corominas
vocals de la Comissió Executiva:	Eric Sagnier, Francesc Cambó, Manuel Morales, Joan Lladó i Vallès, Pere Corominas, Joan Josep Ferrer i Labrás, Jordi López Sagredo, Lluís de Llançà.

(Boletín... 118-119)

El 31 de desembre de 1913, en el moment de finalitzar el primer any de funcionament normal de la Societat i en el moment en el que el nombre de socis era de 80, foren renovats els càrrecs de la següent forma:

vicepresident: Josep Puig i Cadafalch
 vicesecretari: Xavier Calderó
 assessor: J. Coll i Vilaclara
 tresorer: Enric de Camps
 vocals: Manuel Vega i March, Manuel Sivatte, Jordi Rogent,
 Francesc Carreras i Candi, Josep Milà i Camps
 (Civitas 1914b, 25)

La suma dels noms que sorgeixen en les dues llistes és una mostra ben àmplia dels noms de la política urbana i territorial del primer terç de segle: Montoliu, Rahola, Busquets, Puig, Cambó, Pere Corominas, Calderó, Vega i March, Carreras. Si comptem que Prat és president de la Diputació i Tallada és director del Museu Social, els noms que manquen no són masses: Vidal i Guardiola, Vallès i Pujals, Rubió i Tudurí (que serà, però, el segon secretari de la societat, a partir de 1920), Escudé i Bartolí.

Des dels primers moments, la societat tingué especial cura de la projecció pública de les qüestions urbanes. Així, a les darreries de 1912, la societat programà una sèrie de conferències sobre el "Problema de l'Habitació". El programa teòric era el següent: "Primera conferència: El problema de l'Habitació. Revista general. 2ª La Higiene i l'habitació popular. 3ª L'art i l'arquitectura en l'habitació popular. 4ª L'educació i l'habitació popular. 5ª Aspecte jurídic. Formes d'establiment. (Domini, enfiteusi, locació). 6ª Aspecte econòmic (Cooperació, estalvi i crèdit). 7ª La construcció cívica i l'habitació popular. Ciutats jardins. 8ª Política social i particularment municipal en el problema de l'habitació popular. 9ª Resum i pla d'acció" (Butlletí del Museu Social 1912, 252).

Els conferenciants previstos eren: Henry Aldridge (del "Town Planning Council"), Ebenezer Howard, Georges Benoit-Levy i membres de l'I.R.S. i de l'I.N.P.

Entre el pla de finals de 1912 i les conferències d'abril-maig-juny de 1913, hi hagué escasses diferències:

- 27 abril¹ C. Montoliu: "Economía social de las Ciudades Jardín"
 8 maig² G. Benoit-Levy: "La Construcción Cívica y la Habitación popular"
 9 maig² " "La Construcción Cívica y el planeamiento de las ciudades"
 10 maig² " ("Las fábricas-modelo y las colonias de obreros")
 12 maig³ W. Thompson - H. Aldridge: (La ciutat-jardí)
 13 maig³ " "
 14 maig³ " "
 12 juny⁴ Xavier Calderó: ("La cooperativa catalana d'estalvi i habitació")

1 Palau de Belles Arts 2 Saló de Cent. Ajuntament. 3 Ateneu Barcelonès
 4 C.A.D.C.I.

Font: Civitas 1914c, 26-27

A més d'aquest cicle, les activitats de la Societat en el seu primer any de vida són clarament indicatives del que seria en conjunt la seva existència. Per un costat, la Societat "ha empezado, en forma de Biblioteca y Archivo de las propias cuestiones, una documentación que ya es considerable y por ahora única en España" (Civitas 1914c, 25). En connexió amb l'organització de la documentació s'inicià, el 1913, uns serveis documentals -prop de 100 demandes documentals satisfetes per escrit o oralment-, 3.000 comunicacions enviades, 600 rebudes- absolutament inèdits, basats en l'experiència del Museu Social.

Per a nodrir el centre, l'assistència activa a col·loquis científics d'àmbit internacional fou considerada primordial. Així, membres de la Societat Cívica participaren a la Conferència Internacional de l'Habitació i la Construcció (Londres, set. 1912), a les exposicions de la Construcció Cívica de Leipzig i Gant, al Congrés Internacional d'Organització de la Vida Municipal (Gant) i al Congrés Internacional de l'Habitació (l'Haia). Una interessant Memòria d'aquests col·loquis -amb notes sobre el problema de la comunicació científica- seria publicat més tard (Montoliu 1915b).

Pel que fa a la investigació, és precís assenyalar, en el camp teòric, un treball sobre els orígens de la planificació urbana, que seria publicat amb el títol: Las modernas ciudades y sus problemas (C. Montoliu 1913) i del que ja hem parlat. En el camp de la investigació aplicada, la realització més important fou l'estudi -i el projecte d'urbanització- de Les Corts de Sarrià i els treballs sobre la preservació de la cintura rural de Barcelona i dels parcs lliures existents a l'interior de la ciutat.

La pluridisciplinarietat de la Societat fou un fet. Un fet, en principi, útil i positiu que l'objecte estudiat -les ciutats- imposava fins a cert punt. Però la heterogeneïtat metodològica que implicava portaria, a la llarga, a contradiccions greus. En efecte, la lògica "ecologista" -calia tenir com a objectiu "la mayor salud y capacidad física, moral e intelectual de las nuevas razas criadas en un medio ambiente (les ciutats) más favorable" (Civitas 1914a, 4)- es juxtaposava a la lògica econòmica.

Quina lògica econòmica? La lògica de la renda del sòl era rebutjada, car provoca "el encarecimiento exorbitante de la vida, y, sobre todo, del terreno en las grandes capitales, efecto de la especulación desen-

frenada de que es objeto" (id). Ara bé, l'alternativa presentada pel georgisme és considerada científicament pobre car no inclou cap teoria del capital: "científicament... el sistema georgià ha sigut, com era natural, rectificat per sistemes posteriors més fonamentals, en particular per la gran reconstrucció econòmica de Marx i sos deixebles" (Montoliu 1912b, 231-232).

La lògica del capital era, en principi, la lògica orientadora de l'anàlisi. En particular pel que fa a la generació (necessària) d'economies d'aglomeració i a la previsió d'escanyaments en els processos de producció i circulació. Així, en la "presentació" de la Societat, s'assenyala la contradicció entre renda del sòl i capital (industrial) en termes gràfics, concrets: "el aspecto puramente económico de la cuestión (urbana) consiste en la necesidad siempre creciente (sobre todo desde la actual revolución operada en los transportes por el automovilismo y la electrificación de las líneas férreas) de regular las comunicaciones urbanas en la forma más conveniente para el tráfico, evitando con previsión los obstáculos que a su libre curso suele oponer la grande especulación de terrenos en las capitales, como, v.gr., asegurando de antemano el adecuado emplazamiento de estaciones, edificios públicos, mercados y centros de reunión" (Civitas 1914a, 4). La preocupació per la circulació d'homens i mercaderies mercé a la definició d'esquemes de comunicacions urbanes, i a la localització d'estacions i mercats és un fet que es contraposa a la lògica de la renda del sòl.

S'identifia, a les planes de Civitas, la lògica del capital amb la lògica de l'interès col·lectiu? Fins a cert punt, sí, i d'aquesta identificació sorgeix tot el model de la Gross-städt. Ara bé, Montoliu anirà, sovint, més enllà (en el camp teòric) i aquest fet provocarà, finalment, el seu exili voluntari uns anys més tard.

En definitiva, l'ecologisme de la Societat Cívica, escassament rousseaunià, val a dir, car el fet urbà és considerat "fruto supremo de la cultura nacional" (id, 3), portava, implícit, una lògica que només era compatible a la lògica de l'interès econòmic col·lectiu (i que era, per tant, contradictòria, tal com la pràctica demostraria repetidament, amb la lògica del capital, la qual, d'altra banda, actuava en una formació social en la que la renda del sòl ocupava un lloc destacat).

La coherència (relativa) d'aquests plantejaments eclèctics durà, però, uns quants anys: diguem entre 1912-13 i 1919, és a dir, en el període de la Societat en el que Cebrià Montoliu feu les funcions de secretari general. En aquest període, la Societat realitzà un treball científic (i, paral·lelament, d'elaboració de la política urbana de la Gross-Barcelona) considerable tant pel volum com per la profunditat tècnica assolida.

Fóra impossible refer la història de la influència d'Alfred Marshall al Sud dels Pirineus (considerant a Howard com a marshallià) sense situar a la Societat cívica en un lloc central. (I, d'altres aspectes, com la introducció de Geddes, per exemple, no serien menys importants).

Les fites de l'activitat tècnic-pràctica de la Societat en el primer cicle (1912-19) de la seva existència poden establir-se a partir de la seva projecció externa. Però aquesta projecció externa fóra incomprendible sense la tutela del Museu Social i sense l'activitat documentalista i investigadora del centre.

En una seqüència cronològica cal assenyalar: a) la publicació, a partir de març de 1914, de la revista Civitas, trimestral, de la que veurien la llum en aquest període 18 números, que seria editada inicialment per la Casa Editorial Estudio que dirigia l'economista Aureli Ras. Civitas

és el testimoni més important de la introducció, al Sud dels Pirineus, del model urbà de Howard, i, juntament amb La Cataluña, del model prussià.

b) la realització d'estudis diversos, també a partir de 1914, a demanda d'agents públics locals i empreses gegants, entre els quals especialment: el "Comité executiu de la futura Exposició internacional elèctrica de Barcelona", l'Ajuntament de Barcelona, "Riegos y Fuerza del Ebro" ("varias consultas de la Sociedad 'R. y F. E.' sobre diversos planes de urbanización y edificación" (Civitas 1915, 124))¹, la "Garden Cities and Town Planning Association", el Centre excursionista de Catalunya, l'Escola d'Administració Pública.

c) 1915 és un any-clau en l'elaboració de la política urbana de la Gross-Barcelona: en un mateix any, la Societat realitza tres treballs fonamentals: un projecte de zonificació de Barcelona (A.E.P., 1915), un projecte de creació d'una institució de l'habitació popular (Puig 1915), i un treball sobre els (futurs) parcs nacionals de Catalunya. Paradoxalment, durant l'exercici de 1915, "ni la Diputación ni el Ayuntamiento de Barcelona han continuado favoreciéndonos con sus precedentes subsidios" (Civitas 1915, 27).

d) l'"Exposició de Construcció Cívica i Habitació Popular" (juny-juliol 1916) en l'àmbit del Museu Social, amb 504 unitats informatives organitzades en tres seccions. Per la novetat del mètode utilitzat, per la riquesa de materials presentats i per la globalitat dels seus plantejaments, l'Exposició de Construcció Cívica pot ésser, en ella

(1) Fred Stark Pearson, fou soci de la Societat cívica. Civitas en publicaria una necrològica interessant (Civitas 1918c).

mateixa, l'objecte d'un treball minuciós. N'hem esbossat alguns aspectes en una nota (Roca 1971).

e) la promoció de dues ciutats jardins, la Ciutat-jardí "Torre del Baró" i la Ciutat-jardí "Pedralbes", en sòl urbà de propietat privada de dos socis de la Societat, M. Sivatte i J.A. Güell, respectivament, posà en qüestió implícitament el howardisme de la Societat. Car, a Letchworth, hi ha tot un altre plantejament: "el dominio público de la tierra" (Civis 1918, 207). Aquestes dues iniciatives dels darrers anys de la primera època de la Societat posaren en marxa, definitivament, les contradiccions entre les que, des dels seus inicis, es debatia. Car el "dotar de un suburbio de residencia modelo a la gran metrópoli catalana... mediante la fundación de la Sociedad Inmobiliaria "San Pedro Mártir" " (Civitas 1919, 268) no lligava amb els objectius socialitzants de certs sectors de la Societat, que havien situat a "el apóstol Ebenezer Howard" en la presidència de l'Exposició de 1916.

f) Publicacions de la Societat:

- C. Montoliu: La Ciudad Jardín (1912a)
 C. Montoliu: Las modernas ciudades y sus problemas (1913)
 C. Montoliu: La Cooperación en el Movimiento de las ciudades jardín (1914)
 C. Montoliu: La actividad internacional en materia de habitación y construcción cívica durante el año 1913 (1915b)
 N.P. Lewis: Urbanización (1918)

en dipòsit:

- P. Sangro y Ros de Olano: La educación y la habitación popular (1915)

M. Góngora y Echenique: Elogio y defensa de los árboles y de las flores (1917)

en preparació:

X. Calderó: Casas para obreros y ciudades jardín

E. Howard: Las Ciudades Jardines de Mañana

C. Sitte: La Construcción Cívica

De fet, doncs, deixant la revista Civitas a banda, la Societat com a tal publicà quatre llibres de Montoliu: dos de divulgació del model howardià (1912a, 1914), un sobre la gross-städ (1913), que ja hem analitzat, i un sobre els col.loquis d'àmbit internacional en l'any anterior a l'inici de la Gran Guerra (1915b). I una traducció de l'americà deguda a l'enginyer Lasarte.

En dipòsit, existien a la Societat dos llibres produïts pels cercles afins de Madrid. En preparació, des de 1913, però mai realitzats, existien dues coses: un text de Calderó (que molt probablement es troba a la base d'un text publicat al marge de la societat (Calderó 1914)) i dues traduccions enormement significatives: l'obra fonamental de Howard i de la política de la ciutat-jardí (que no seria publicada fins als anys 70 (Howard 1972)), i un text important -però n'hi ha altres- del model prussià.

& & & &

Amb l'exili voluntari del secretari general de la Societat Cebrià Montoliu entre finals de 1919 i començaments de 1920, s'obrí una crisi interna de dimensions no menyspreables, que no es resolgué fins al 24 de juny de 1920 amb l'elecció d'una nova comissió executiva:

president	J.J. Ferrer Vidal i Güell
vicepresidents	Lluís Clot, Carles Jordà
vocals	Bosch Labrús, Martí Matons, Antoni Miracle, Josep Pagès, C. Armenter, Marià Fuster, un delegat del Círcol Artístic i un delegat de l'A.E.P.
assessors	Jeroni Martorell, Francesc de P. Nebot
tresorer	Enric de Camps
bibliotecari.	Eusebi Corominas
secretari general	Nicolau M. Rubió i Tuduri

Font: Civitas 1920, 15

Canvi de secretari general, doncs, canvi d'orientació, format i llengua de la revista -que des del n. 1 de l'Epoca II, es subtitularà: Urbanisme. Espais lliures. Habitació-, canvi d'orientació, també, en la Societat.

En la primera època, Civitas es presentà com a òrgan del moviment de la ciutat jardí a la Península ibèrica i a tota l'Amèrica Llatina. D'on articles sobre Madrid, Buenos Aires, etc. En la segona època, el centre serà Barcelona car els mitjans econòmics de la Societat, es diu, impossibiliten una acció més àmplia. D'on, també, el pas al català, llengua de Barcelona.

Entre 1920 i 1924, sortiran 15 números de la revista: però el seu volum i el seu nivell tècnic, és inferior, en conjunt, a la seva primera època. L'"Urbanisme", com a globalitat, és pràcticament-i realísticament- abandonat, el tema dels "Espais lliures", en canvi, serà molt tractat (car Rubió és director de Parcs Públics de l'Ajuntament) i, pel que fa a l'"Habitació", hi haurà un important viratge el 1922. Vist el fracàs -per múltiples raons- de la línia que proposava la cons-

trucció massiva d'habitatges per compte dels municipis de Barcelona, la Societat proposa quelcom molt diferent: "utilitzar, canalitzar, l'energia constructora privada (de barraques)... aportar un esforç d'esperit i de despeses per part de l'Ajuntament, a l'obra de construcció del nou Eixample suburbà" (Civitas 1922, 13). Davant l'allau immigratori, la solució "europea" (alemanya, anglesa) era, per un moment, abandonada i sorgia una solució prematurament tercermundista: donada la magnitud del problema -caldrien 3.000 habitatges nous a l'any perquè el dèficit no augmentés- els agents públics locals han de legalitzar- i, en el possible, ordenar- la solució espontània creada pel mercat, és a dir, la construcció de barraques a gran escala. L'interès d'aquesta proposta ultrapassa el marc de la Societat: és tota una política urbana la que és posada de sobte en qüestió. Però aquest immens interrogant no afectarà a la vida cada cop més lànguida de la Societat.

La Societat, en efecte, en la segona època de la seva vida, per raons internes i per pressions externes, disminuí notablement les seves activitats. De fet, fou la Direcció de Parcs Públics o la Comissió de Cultura de l'Ajuntament o, encara, l'Escola d'Administració Pública, qui realitzà una bona part del seu programa inicial. Però la vessant socialitzadora i cooperativista del howardisme (i en certa manera del marshallisme) haurà desaparegut amb l'exili (voluntari) de Cebrià Montoliu als U.S.A.

La Societat disminuí notablement les seves tasques d'investigació i es limità a ésser el portantveu d'un determinat estat d'opinió a favor de la "urbanització regional" a càrrec de la Mancomunitat (Ferrer Vidal, 1920), per exemple, que seria el primer pas vers el regional planning de 1932. En el mateix pla, la Societat es manifestà, en una instància

dirigida a la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, "per l'educació urbanista a les escoles" (Ferrer Vidal 1921).

La Societat desaparegué, formalment, en els primers temps del Directori. El seu secretari general -N. M. Rubió i Tudurí-, però, seria un element important de la política urbana de l'ajuntament de Barcelona del període 1923-29.

L'ESCOLA D'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA

Durant l'any 1914 començà a funcionar amb el nom d'"Escola de Funcionaris d'Administració Local" una institució en un cert sentit paral·lela al Museu d'Economia social car fou definida pels seus creadors com a "centre d'investigació científica" (Diputació Provincial de Barcelona, 1915) i comptava, com a annexe, amb una Biblioteca Municipalista i, en projecte, un museu municipal. L'Escola, però, fou, sobretot, una organització dedicada a l'ensenyament, a la formació de tècnics. D'"economistes", segons havia demanat Vidal i Guardiola (1908a), d'"urbanistes" segons entendria, més tard, en plena guerra civil, Julio Luelmo, director general d'Administració Local del govern de la República entre setembre de 1936 i agost de 1937 (Luelmo 1937).

L'antecedent més clar de l'escola es troba als congressos -d'Economia i de Govern Municipal- celebrats el 1908/9. A nivell de carta oberta, de comunicació i a nivell de conclusions, la qüestió de la creació d'una Facultat d'Econòmiques destinada específicament a la formació de funcionaris de l'administració pública. El 1910, el pla d'obres extraordinàries de la Diputació de Barcelona va incloure la posta en marxa de l'Escola (Diputació 1910). La seva creació, però, seria el 1914 per iniciativa personal de Prat (Camps 1963) i a partir de l'experiència de Manuel Reventós a l'escola de funcionaris de Dusseldorf (Ainaud 1973, 206). Durant molts anys fou l'única escola d'aquest tipus a l'estat espanyol. Això s'assenyala, per exemple, en un text de 1937: "L'Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya, que des de la seva fundació el 1914 és l'única existent a Espanya, té com a finalitat la formació de futurs funcionaris" (Escola d'Administració Pública 1936, 3). En el mateix sentit s'expressa Julio Luelmo que en proposa la creació a Madrid (Luelmo 1937).

L'Escola s'organitzà a partir de la creació per part de la Diputació d'un Patronat i d'unes Bases a les que havia d'ajustar-se la creació del Patronat.

El Patronat tingué un caràcter mixte de "polítics" i "tècnics". La seva composició originària sou la següent:

president:	E. Prat de la Riba
vocals diputats:	F. d'A. Batrina, J. Vallès i Pujals, J. Romà
vocals tècnics 1:	C. Planas i Font, P. Corominas, Ll. Janer, I. Tarruella i Massalles.
vocals tècnics 2:	J. Puig i Cadafalch, J. Batllesell.

Font: Diputació... 1915, 16

Pel que fa a les 16 Bases de creació, val a dir que a la base segona s'establia que: "L'objecte d'aquesta Escola serà el preparar degudament els futurs empleats dels Ajuntaments i de les Diputacions i, més tard, els de la Mancomunitat. De moment, emperò, dita preparació serà referida principalment als de l'Administració municipal, sens perjudici de l'ampliació als altres quan les circumstàncies ho permetin..." (id, 16).

El Pla d'estudis era fixat en la base sisena:

Primer curs:	Nocions generals del Dret. 2h. setmanals
	Dret administratiu espanyol. 3h. setmanals.
	Dret orgànic municipal. 3h. setmanals.
	Aritmètica, Comptabilitat i Nocions d'Estadística. 2h/s.
	Teoria de la Hisenda pública. 2h. setmanals.
Segon curs:	Hisendes locals (teoria i legislació espanyola). 3h/set.

Pràctiques de secretaria. 3h. setmanals.
 Llei de Justícia municipal. 2h. setmanals.
 Legislació financera espanyola. 2h. setmanals.
 Procediments administratius. 2h. setmanals.
 Serveis municipals de caràcter tècnic (obres públiques,
 higiene, etc.) 2h. setmanals.
 Idea dels règims d'Administració local a l'estranger. 2h.

Font: id, 17-18

El quadre de professors per al curs 1922-23 fou el següent:

director: Isidre Lloret
 secretari: Josep M. Pi i Sunyer
 Primer curs: Ramon Coll Rodès (Nocions generals del Dret)
 Josep Claveria (Dret administratiu espanyol)
 Isidre Lloret (Dret orgànic municipal)
 Josep M. Tallada (Aritmètica, Comptab. i Nocions d'Estad.)
 Miquel Vidal i Guardiola (Teoria de la Hisenda Pública)
 Segon curs: Lluís Jover (Hisendes locals)
 Ferran Sans Buigas (Pràctiques de Secretaria)
 Josep M. Gich (Llei de Justícia Municipal)
 Miquel Vidal i Guardiola (Legislació financera espanyola)
 Josep M. Pi i Sunyer (Procediments administratius)
 Guillem Busquets (Serveis Municipals)
 Isidre Lloret (Règims d'Administració local a l'estranger)
 professors auxiliars: Joaquim Bosch, Frederic Culi i Verdaguer, Manuel
 Reventós, Joan Pelegrí, Enric Sebastian, Ramon Cunill i
 Josep Escofet.

càtedres complementàries:

Josep M. Tallada (Economia social)

Pompeu Fabra (Gramàtica catalana)

Font: Mancomunitat 1922b, 29-31

Amb la mort, el 17 de novembre de 1922, del director Isidre Lloret, Coll Rodès fou anomenat nou director i Frederic Culf i Verdaguer es feu càrrec de l'assignatura "Dret orgànic municipal" (Revista de la vida municipal 1923, 3).

Cursos generals a banda, l'Escola creà, amb un notable sentit imaginatiu, tot un sistema de reciclage i de formació permanent dels funcionaris: "Cursos d'estiu", "Cursos d'extensió universitària en els caps de partit", demandes de "Reports i treballs estadístics" i, també, és clar, "Ensenyança lliure".

Els "Cursos d'estiu" esdevingueren "Setmanes municipals", que eren una forma "mixta de Curs d'estiu i de Congrès Municipal" (Escola de Funcionaris... 1916, 5). Compostes de tres parts -"els Cursets monogràfics, l'Assemblea municipalista i les visites pràctiques de serveis municipals" (id, 6)- l'interès de les Setmanes municipals ultrapassa el d'una secció dedicada a l'ensenyament i la documentació. Car en el marc de les Setmanes -a les que assistí un públic nombrosíssim: 713 inscrits (id, 229-231) a la primera, 590 a la segona (Escola de Funcionaris 1918, 13-33)- es llegiren conferències i comunicacions d'incidència -en termes generals- gran en l'elaboració de la política urbana i territorial a Catalunya. Així, tant els papers científics suscitats per les Setmanes com la crònica política del seu curs escapa a una anàlisi de l'Escola com a organització cultural. Car l'Escola s'autodefiní, també, com a

"centre d'investigació científica", perquè "si necessària és una Escola de Funcionaris, tant o més ho és una Escola d'Administració" (Diputació... 1915, 21). Car es pot afirmar que "a Espanya, la ciència del Govern, en tota la complexitat de la seva significació científica i pràctica, ha hagut de quedar, per raó dels actuals plans d'ensenyança, fòra de les nostres Universitats" (id). Les bases materials d'aquest centre d'investigació serien ultra els treballs, reports, estudis, textos i traduccions directament lligats a l'activitat docent, la creació d'una sèrie d'Institucions complementàries. Aquestes institucions, segons el pla inicial, serien: el "Museu Municipal", la "Biblioteca municipalista", la publicació d'una revista com a òrgan de l'Escola i les "Càtedres complementàries", que "facin de l'Escola un centre d'investigació i estudi per als especialistes" (id, 32).

En la pràctica, com a mínim dues coses són testimoni, avui, d'aquest esperit de **recerca** : les síntesis sobre el contingut dels ensenyaments nous de trinca al Sud dels Pirineus- i els volums de les Setmanes municipals que organitzà l'Escola estiu rera estiu.

Dels ensenyaments nous -pel contingut o per l'enfocament- val la pena deturar-se, tant per les qualitats del seu planteig com per la seva relació més directa amb les qüestions urbanes i territorials, en "Teoria de l'Hisenda pública", "Serveis municipals" i "Règims d'Administració local a l'estranger".

La teoria de la Hisenda Pública, segons Vidal i Guardiola, s'havia de basar en "l'estudi dels fenòmens financers (que) és sempre l'estudi d'un tros de la vida econòmica" (id, 103).

L'organització de la matèria era la següent:

1. La Hisenda pública, fenomen social. I. Necessitats humanes. II. Vida

- social, òrgan de satisfacció de necessitats. III. Divisió del treball. IV. El Dret i la vida social.
2. La Hisenda pública, fenomen polític. I. Organització política. II. Estat. III. Estat modern. IV. Funcions econòmiques de les corporacions de Dret públic. V. L'Estat modern en l'Edat moderna.
3. Ciència de la Hisenda: objecte i mètode...
4. Ciència de la Hisenda: Història ...
5. Les despeses públiques: Subjecte ...
6. Tècnica ...
7. Objecte ... III. Despeses d'organització de la força i del dret. IV. Despeses per a la cultura i per al foment de la prosperitat econòmica. V. Despeses de compensació econòmica entre els ciutadans.
8. Les despeses públiques: Funció econòmica. I. Eficàcia de les despeses. II. Reproductivitat de les despeses. III. Les despeses públiques, fenomen de circulació econòmica.
9. Les despeses públiques: Creixença progressiva
10. Estadística
11. Els ingressos de les corporacions político-administratives: Classificació
12. El patrimoni públic com a font d'ingrés: La terra ... VI. Els Municipis i la terra urbana (Especial formació del valor i del preu dels solars i de les terres edificables. Trascendència econòmica i social del ràpid augment dels preus. Els Municipis i els problemes de la urbanització i de l'habitació. La propietat comunal, instrument eficaç per a resoldre'ls. El Municipi, comprador de solars. Formes, condicions i re-

sultats de la política comunal.

13. : Els drets de regalia ... V.. Grans serveis públics afectats per la vida industrial moderna.
14. : Constitució d'un patrimoni industrial.
- IV. Extensió de l'empresa pública a les corporacions locals.
15. : Explotació del patrimoni industrial.
16. El patrimoni privat dels ciutadans com a font d'ingrès.
17. Les taxes: Concepte.
18. : Classificació.
19. : Aplicació.
20. L'impost: Procès evolutiu.
21. : Naturalesa econòmica. I. L'impost i la renda nacional.
22. : Classificació i terminologia.
23. : Administració.
- 24 - 25. L'impost sobre l'adquisició de patrimoni: La terra, font de productes ... II. La terra, base de l'habitació humana... Els conceptes "producte" i "renda" en relació amb la terra urbana. Procès de formació del valor de la terra en les ciutats: causes i condicions de sa ràpida elevació. Renda diferencial i increment no guanyat. Importància financera de la precisa distinció entre un i altre. El treball i el capital, elements del producte de les cases.
26. Impostos sobre l'adquisició de patrimoni: La indústria i el comerç fonts de productes.
27. / El treball font de productes.

28. : El capital mòbil, font de productes
29. : Resum
30. L'impost general i directe sobre la renda
31. Els impostos directes sobre el patrimoni
32. Els impostos sobre l'increment del patrimoni ... IV. L'impost sobre l'augment no guanyat de valor dels terrenys.
- 33 - 34. Els impostos sobre la circulació de patrimoni: Naturalesa financera.
- 35 - 39. Els impostos sobre les despeses: Posició sistemàtica ... Articles de consum de massa.
- 40 - 43. Sistemes d'impostos
- 44 - 46. El pressupost
47. Ingressos extraordinaris
48. El crèdit públic: Funció Econòmica... IV. El mercat del crèdit públic. El problema de la centralització de l'oferta i la demanda de crèdit en relació amb el crèdit de les corporacions político-administratives.
49. : Tècnica
50. : Història ... II. El Deute dels Estats. III. El Deute de les corporacions locals ... El progrés administratiu i econòmic-social i l'augment del Deute en les ciutats modernes.

Font: Diputació... 1915, 103-181

Aquest extracte de la teoria de la hisenda pública de Vidal i Guardiola, conté, de fet, seguint una exposició sistemàtica, tot el model de política fiscal del partit industrial. Inspirat en Wagner i en la ciència hisendística alemanya, hom hi troba, però, una aproximació ben perceptible a la realitat econòmica catalana. Per primera vegada de forma sistemàtica, el paper econòmic del sector públic és tractat en funció de la

"vida econòmica" que la burgesia industrial aspira a regir. A banda dels ingressos ordinaris, el crèdit públic esdevé protagonista.

Hi ha, també, és clar, una clara definició de les rendes del sòl urbà, i, implícitament, propostes d'una "política comunal de la terra" (que fa pensar en la "política territorial de les ciutats..." de C. Montoliu) i de creació d'un impost "sobre l'augment no guanyat de valor dels terrenys". Per l'altre costat, hom contempla la "creixença progressiva" de les despeses públiques degut a un conjunt de causes "naturals" (id, 119).

Fóra difícil comprendre el Pla sexennal de la Mancomunitat i els intents de programació urbana en uns quants sectors dels ajuntaments sense éaber que, al darrera, hi ha un conjunt de coneixements sistematitzats sobre qüestions com per exemple la del paper de la hisenda pública o com, per exemple, els "serveis municipals". És interessant, en aquest sentit, de conèixer el pla d'ensenyament per a futurs buròcrates de la teoria dels "serveis municipals".

El pla de l'ensenyament de "Serveis municipals" -degut al tècnic Guillem Busquets- es dividia en dues grans parts. La primera part estava destinada a estudiar, successivament, els "elements de la ciutat", els "cojunts" i les "reformes de poblacions". La segona part tractava dels serveis municipals estrictament.

És possible reordenar els materials de la primera part d'aquest pla així:

A. Elements de la ciutat.

La casa en la ciutat (Relació entre la casa i el solar. Nombre d'habitacions ...) (1)&

La circulació (... segons els barris... en una ciutat moderna) (2)

Els edificis públics (Edificis centrals, de serveis reparatibles, per serveis exteriors) (3)

B. (Relacions i combinacions d'elements o) realització del plànol de la ciutat.

Mansanes (4)

Els carrers (4,5)

Places públiques (6,7)

C. Urbanitzacions històriques (versus) urbanitzacions modernes.

Exemples d'urbanitzacions històriques

Grècia (8)

Roma (8)

Edat Mitja. Formació de les ciutats (9)

Renaixement (10)

Les urbanitzacions modernes

a. Els mestres alemanys (Sitte, Stübben, Henrici, Pützer)(10)

L'escola francesa (Henard, Berard, Prost) (10)

Els anglesos (les ciutats jardí, Unwin) (10)

Bèlgica (Buls) (10)

b. Fundació de noves ciutats. Creixement de poblacions. Millora d'antigues barriades (11)

Formació del plànol (11)

Extensió del plànol (11)

Agrupació de les diferents parts de la ciutat (Classes d'utilització: fàbriques i dipòsits comercials. Barris obrers. Cases de comerç. Tallers per a treballs manuals. Barris d'habitació. Penetració recíproca dels diferents grups (11).

D. Reforma de poblacions.

Reforma de poblacions (Exemples: Gütersloh, Landshut,
Salzburg, Gant, Viena, París, Brusel.les, Barcelona)
(12)

Política del terreny (... ordenances municipals) (13)

&) Les xifres entre parèntesi corresponen Font: Diputació... 1914,
a la numeració de les lliçons de l'assignatura. 262-270.

Lluny de l'ambició teòrica del tractat de Cerdà, és possible veure en aquest pla d'ensenyament una influència soterrada de l'autor del Pla d'Eixampla de Barcelona. L'estudi analític dels elements de la ciutat i de les combinacions d'elements, la introducció a una història de la urbanització, el concepte de reforma, per fi, són temes i qüestions centrals en la teoria de Cerdà.

Ara bé, a aquesta influència llunyana -involuntària?- visible, però, fins i tot en l'ús dels termes científics, cal sumar-hi la influència gens amagada dels "mestres alemanys". En funció d'aquesta influència, la història de la urbanització comença a Grècia i no a la urbanització troglodita, com fa Cerdà, i, d'altra banda, l'accent és posat en el creixement ("l'extensió"), el zoning ("les diferents parts") i el control del mercat del sòl ("política del terreny").

Guillem Busquets, amb una indubtable habilitat, llisca des de l'esquema teòric de Cerdà (que no és citat, ni en el moment de parlar d'una de les seves creacions: les mansanes) als alemanys sense dificultats aparents. Els alemanys ferien més complexa, més realista, més operatiu l'edifici teòric començat a bastir per Cerdà. La censura d'aquest nom, però, fa sospitar que, en darrera instància, els lligams entre la teoria de Cerdà i els interessos de les classes populars eren tan forts que, en un moment d'hegemonia burgesa, fos precís silenciar-lo.

Cosa, d'altra banda, que no feria Rahola (1914), el qual enllaçaria sense dificultats el model de Cerdà amb la teoria de la ciutat-jardí. La segona part seria, simplement, una concreció de la política general de "reforma de poblacions" basada, en gran part, en la creació d'un conjunt articulat de serveis municipals:

A. Edificis públics

Edificis administratius (14)

Escoles (15)

Museus, biblioteques (16)

Hospitals, dispensaris, laboratoris (17)

Cases de lactància, cases-bressol, albergs..., cuines i hotels populars, caixes, banys públics... (18)

B. Serveis municipals relacionats amb la higiene de les ciutats

Causas d'insalubritat comunal. El medi urbà (19)

La vegetació de les ciutats (20)

Ciutats jardins (21)

El paviment de la via pública (22)

Clavegueres (23 a 26)

Mercats (27)

Servei d'aigües (28 a 30)

Cementiris (31)

Escombraries (32)

C. Serveis de caràcter general

Il.luminació de les ciutats (33 i 34)

Extinció d'incendis... Inundacions (35)

Diferents canalitzacions que passen pels carrers a més de les estudiades (conduccions de vapor, d'aigua calenta,

d'aire comprimit, telegràfica, telefònica, correus) (36)
 Utilització del Carrer per a instal·lar-hi obstacles
 relacionats amb algun servei públic (o amb l'interès
 privat) (36)

Font: id.

La "higiene"-i no la "funcionomia" com a Cerdà- és a la base de l'existència de la major part de serveis. L'actuació pública al sector municipal es centrarà, doncs, en la consecució d'un cert equilibri biològic: disminució de la morbiditat del "medi urbà", de l'"excès d'habitants", millora de les condicions ambientals (aire, vegetació, depuració d'aigües, consum d'aigua). D'altres sectors d'actuació -localització i preparació d'àrees industrials, creació de centres direccionals i grans equipaments, política de l'habitatge, etc.- no són, però, encara abordats. La lliçó dels "mestres alemanys" encara no està ben apresada.

Hi ha però, una certa "idea dels règims d'administració local a l'estranger". Aquest és el títol -llarg- de l'assignatura que explicava el director del centre, Isidre Lloret. La simple consideració del pes -el nombre de lliçons- atribuïda a cada país o conjunt de països és ben significatiu: 11 lliçons són dedicades a l'organització territorial dels "pobles anglo-saxons" (7 per a Anglaterra, 3 per als Estats Units i 1 per a Escòcia i Irlanda conjuntament); 13, als "pobles del vell Imperi germànic" (6 per a Prússia). En canvi, només 4 lliçons són dedicades a la vida municipal dels "països llatins" (2 per a França). Assignar, per contra, 3 lliçons a l'organització municipal dels "pobles escandinaus" és, en termes relatius, molt donada la distància física i cultural entre els Països Catalans i els pobles escandinaus.

L'interès administrativista de Lloret per anglesos i prussians era paral·lel, doncs, a l'interès per la ciutat-jardí i per la Gross - stadt. Fins i tot seria possible afirmar que no es tractava d'un paral·lelisme sinó d'una convergència d'interessos científics en dos models-diferents, complementaris, oposats?- de gestió territorial a dos països capitalistes capdavanters. És possible trobar pistes -i més que pistes- d'aquest interès en el seu manual (Lloret 1914) i a un fascicle de divulgació (Lloret, s.a.).

Car, si "els problemes més elementals de la convivència (netedat, higiene, comoditat) no estan resolts encara" i "les nostres Ciutats i Viles no s'han diferenciat encara ben bé del tipus primitiu d'aglomeració rural" (Vidal i Guardiola 1923, 8), la fita és fer "Ciutats modernes", "Ciutats del món civilitzat" (id). Per què? Per raons "econòmiques" i per raons "nacionals". "En l'evolució político-econòmica dels pobles -en efecte, es diu- si les Ciutats resten endarrerides, si no assoleix en el grau de refinament que els hi correspon, es trenca irremeiablement la marxa ascendent del progrés" (id). Ara bé, "en el moment històric actual, el millorament ràpid de nostres Ciutats, no és solament un problema tècnic i administratiu. És, també, un deure patriòtic" (id). En aquest context, "l'Escola de Funcionaris... compleix amb una missió patriòtica" (id, 9). Com? "Procurant formar bons empleats que sàpiguen plantejar be un repartiment..., que sàpiguen redactar i posar en pràctica ordenances d'arbitris nous a mesura que la importància dels pobles respectius ho requereixi" (id).

L'OFICINA D'ORIENTACIÓ MUNICIPAL

L'Oficina d'Orientació Municipal inicià la seva actuació pocs mesos abans del cop d'estat del general Primo de Rivera. L'objecte de l'Oficina era connectar globalment l'oferta de serveis públics regionals amb la demanda potencial originada als municipis del Principat. La finalitat era prou evident: accelerar el procés de modernització de les viles i ciutats de l'àmbit mancomunal. L'O.O.M. seria, en aquest sentit, un instrument més de la política territorial de la Mancomunitat. "Sovintegen -es deia- els casos en què serveis mancomunals, d'interès directe pels Municipis no produeixen la màxima eficàcia, no són aprofitats, podríem dir-ne, amb la intensitat que fóra de desitjar, per desconeixement de la manera o condicions amb què poden aprofitar-se, i inclús de llur existència. Facilita aquest aprofitament, aplanar el camí, orientar en tot el que a aquests serveis es refereix és tasca d'aquesta Oficina" (Oficina d'Orientació Municipal 1923, 2).

Es interessant de conèixer l'ordre i el relleu amb el que eren presentats aquests serveis:

Cultura i instrucció

1. Ensenyament tècnic i professional
2. Ensenyament normal
3. Serveis de difusió i vulgarització

Agricultura

- A. Escola Superior d'Agricultura
- B. Serveis tècnics d'Agricultura

Telefons

Ferrocarrils**Obres hidràuliques**

- A. Abastiment d'aigües potables a les poblacions
- B. Captació i aprofitament d'aigües per a regar
- C. Sanejament de terrenys

Carreteres, Camins i Ports**Beneficència**

- 1. Establiments de Barcelona
 - Casa de Caritat
 - Casa de Maternitat i Exposits
 - Manicomi de sant Boi
- 2. Establiments de Girona
- 3. Establiments de Lleida
- 4. Establiments de Tarragona

Sanitat**Política Social****Caixa de Crèdit Comunal****Hisenda**

Font: O.O.M. 1923, 7-13

No hi ha correspondència entre el pes donat a un servei i el pressupost dedicat a ell: comparant aquest llistat amb l'estudi financer de la Mancomunitat és possible fer aquesta afirmació. L'accent és posat en Cultura i Beneficència, possiblement pel fet de la seva més fàcil identificació. Però la llista dels serveis mancomunals, del camp d'actuació d'un sector públic nou, són prou amplis i prou plens d'innovacions. En qualsevol cas, la influència real d'aquesta Oficina en la transformació de

les estructures urbanes de les ciutats catalanes, seria, lògicament, escassa. Ara bé, el plantejament més general de l'Oficina, dins d'aquella política de la persuasió que és tan important en la política urbana, té un cert interès, la seva "modernitat" és inexcusable.

7. Crisi de l'habitatge i política urbana: anàlisis i respostes

CRISI DE L'HABITATGE I POLITICA URBANA: ANALISIS I RESPOSTES

El model de la Gross-Barcelona compta -ho hem vist- amb una política de l'habitatge, formulada clarament a partir de la creació d'un institut especialitzat: l'Institut de l'Habitació Popular, que pot recordar, de lluny, en alguns dels seus plantejaments -i no, és clar, en la seva actuació- els assaigs de les ciutats capitalistes, amb més pes de les forces socialdemòcrates, que, als darrers anys són objecte d'estudi (Aymonino, 1971, Bobeck 1966, Tafuri 1971). Aquest institut especialitzat, però, fou dissolt -ho hem vist- pel propi ajuntament. Mancaria, així, una peça-clau del model, fins al punt de que aquest fet invalida, en gran part, el conjunt.

De fet, des de molt aviat, els experts de la Lliga (Tallada 1908) pensaren que la qüestió de l'habitatge -tot i la seva gravetat per al manteniment de la força del treball- corresponia a l'estat. L'estat em qui d'una forma o altra havia de finançar la construcció d'habitatge a preus assequibles. I les màximes esperances eren posades en l'activitat (prevista) de l'Institut de Reformes Socials de Madrid. A Barcelona, la delegació de l'Institut i el Museu Social (i del centre adscrit a ell: la Societat Cívica La Ciutat-Jardí) realitzada únicament una tasca de documentació, recerca i assessorament, això sí, d'una gran qualitat. La Llei de Cases Barates de 12 de juny de 1911, però, fou absolutament insuficient, ineficaç -com a mínim a Catalunya- pel que fa al seu objectiu central: la construcció d'habitatges per a la classe obrera industrial (Escudé 1921, 578) i afavorí, en canvi, la construcció d'habitatges per a la petita burgesia urbana i petits grups de white-collars (Gardó 1926).

Mercat i sector públic

De fet, pel que fa al conjunt del sistema econòmic espanyol, el procés de transformació de l'habitatge en capital iniciat en la primera meitat del vuitcents era, encara, obert, car la política de creació d'un mercat de l'habitatge mitjançant la supressió de les taxes reguladores dels lloguers -Decrets de 31 de juny de 1813 i de 9 d'abril de 1842- tenia, probablement, objectius a assolir, encara. De fet, a desgrat de que no disposen, encara, de treballs com els de Daumard (1965) o de Le Roy Ladurie-Couperie (1970), per citar només dos exemples brillants, no seria excessivament arriscat afirmar que en el procés de transformació de l'habitatge de simple valor d'ús a capital eren previsible, encara, seqüències importants (Topalov 1973). Dit d'una altra forma: que, donat que la despossessió d'un medi de reproducció com l'habitatge no havia arribat encara al seu final (exemple: la "reforma" de Barcelona havia començat tot just feia uns anys) es feia difícil el pas a altres processos.

En aquest sentit, l'escassa eficàcia real de la Llei de Cases Barates seria imputable més que a raons político-administratives a les necessitats de la fase del desenvolupament del capitalisme a Espanya, fase en la qual era, encara, necessària una política econòmica com la inaugurada el 1813 de creació d'un mercat de l'habitatge. L'actuació del sector públic en aquest camp, per molt matisada que fos (I.R.S. 1907) era prematura. D'on el retard de l'aparició de la Llei de Cases Barates, en primer lloc, i, la seva relativa inoperància, posteriorment.

A la ratlla de la Gran Guerra, doncs, es sobreposaven dues polítiques pel que fa a l'habitatge: llibertat de lloguers, per una banda, construcció d'habitatges amb l'ajut del sector públic, de l'altra.

El partit industrial semblava, en principi, partidari d'aquesta sobreposició. El fracàs de l'Institut de l'Habitació Popular, en la mesura que li era imputable, posava en dubte aquesta posició i convertia en estrictament ideològic el socialisme municipal de la Lliga.

Debat sobre la crisi de l'habitatge

Si, abans de la guerra del 14, un important article de Vallès i Pujales (1912) publicat precisament a La Veu de Catalunya, havia tingut un escàs ressó, a desgrat del parell de cartes al director que el seguiren (el 7 de novembre i el 23 del mateix mes), la situació havia de capgirar-se completament en un plaç de temps relativament curt. La guerra -la primera guerra mundial- va fer canviar les dades de les que partia el partit industrial per a elaborar el seu model de societat i la política econòmica per a aconseguir-lo. En primer lloc, pel que fa al mercat de treball i a la producció d'un bé de consum: l'habitatge. La crisi de l'habitatge -que es manifestà inicialment en una puja persistent de lloguers- feu la seva aparició motivada per un conjunt de causes inter-relacionades:

- a) fort augment de la demanda degut a la immigració provocada pel boom industrial que la neutralitat espanyola feia possible,
- b) encariment dels transports i dels materials de construcció,
- c) augments salarials,
- d) augment del tipus d'interès,
- e) increments de la taxa de plusvalua, etc.

Aquesta enumeració -merament descriptiva, inspirada en la que feu Tusquets (1922)- seria, ben aviat, sotmesa a debat. Car, de fet, encara ningú havia pensat en els termes lapidaris de "the high cost of housing in relation to income" (Needleman 1965). Potser el punt culminant d'aquest debat sobre la crisi de l'habitatge (i la crisi

de l'edificació) seria la 'Conferència nacional de l'edificació' convocada i organitzada per l'Institut de Reformes Socials i celebrada a Madrid entre els dies 28 de maig i 4 de juny de 1923 (I.R.S. 1924).

La crisi de l'habitatge fou examinada del dret i del revés pel partit industrial. En l'elaboració d'una nova política de l'habitatge la participació d'experts fou prou àmplia. A la fase analítica el paper dels higienistes fou, inicialment, important. Els informes dels Drs. Gallart Monés (1921), A. Pi i Sunyer (1922), Pons Freixa (1929), tenien un punt comú: les enormes dificultats per a l'acompliment del cicle de la reproducció simple de la força de treball. El partit industrial -a qui anaven dirigits, en darrera instància, aquests informes- havia de veure en perill el simple manteniment del mercat de treball de Barcelona. Probablement per aquesta raó, el cap dels serveis estadístics municipals, el demògraf Manuel Escudé Bartolí, va rebre l'encàrrec d'elaborar un informe sobre la situació econòmica dels treballadors urbans. Escudé, creador dels excel·lents Anuari(s) Estadístic(s) de la Ciutat de Barcelona (dels que existeix un índex a Massana 1971), va realitzar un treball acuradíssim, inspirat en els treballs sobre Londres de Webb, Booth i Rowntree (Escudé 1921).

En d'altres serveis d'estudi dels agents públics locals es realitzaren, també, treballs sobre la crisi de l'habitatge. Els de la Societat Cívica La Ciutat Jardí foren, potser, els més interessants, car anaven acompanyats, sovint, d'iniciatives en l'àrea del que més amunt s'ha dit política de la persuasió.

Al marge dels treballs de l'Institut de Reformes Socials de Madrid i dels evaquats pels gabinets d'estudi del sector públic local, a Barcelona, algunes institucions ciutadanes -com l'Ateneu Enciclopèdic Popular, o, en un altre pla, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País) realitzaren treballs i propostes (A.E.P. 1920, S.E.B.A.P. 1920).

Poc appoc, s'establí una aliança implícita entre "les classes populars (que) celebraren mitings per a protestar de l'encariment dels lloguers", i "la premsa... no sols els periòdics d'esquerra, sinó fins alguns que no ho són secundaren la campanya dels llogaters descontents, apoiant el moviment de protesta i blasmant la suposada -qui escrigué això representava una associació de propietaris- cobrança dels propietaris" (Tusquets 1922, 49-50). De fet, la guerra accelerà el procés de diferenciació entre la burgesia industrial i financera i la burgesia propietària urbana. Aquesta diferenciació seria deguda a la diferenciació de les taxes de benefici segons els sectors d'activitat econòmica. La 'desvalorització del capital habitatge' (Topalov 1973) seria el resultat d'aquest procés de diferenciació.

La burgesia industrial lligada al benefici, en efecte, estaria interessada en la baixa dels lloguers reals car això havia de permetre mantenir els salaris sense augments substancials i incrementar, per tant, la taxa de beneficis del capital industrial.

No és pas estrany, en aquest context, que Escudé, en un escrit encarregat per un ajuntament amb predomini de la Lliga, trobés que "los alquileres suben en proporciones escandalosas... perjudicando la salud y la moral de los moradores" (Escudé 1921, 575). Així, ambigüament, afegia: "urge proteger a la clase trabajadora reformando su vivienda, y urge más considerando que el obrero no es tan sólo una máquina productora, sino que constituye también una fuerza intelectual y moral. Privarle de medios de subsistencia es fraccionar uno de los elementos vitales de la Humanidad" (id).

Si, per un costat, l'afluència de força de treball a l'aglomeració de Barcelona afavoria les expectatives del capital industrial, de l'altre, els progressius augments dels nivells de densitat que, a

més, feien pujar enormement la morbiditat epidèmica posaven en perill la reproducció simple de la força de treball. Aquestes dificultats són visibles, fins i tot, en les xifres representant les grans magnituds i els quoficients bàsics:

	habitants	edificis	hab/edif.	
1900	533.897	35.111	15,2	
1910	587.294	37.748	15,5	0,3
1920	710.335	40.274	17,7	2,2
1930	1.005.565	53.197	18,9	1,2

Fonts: Escudé 1921, Aiguader 1932.

Segons aquestes xifres, l'agreujament més important es produeix entre 1910 i 1920, és a dir, en el període que inclou la fase àlgida de la crisi de l'habitatge iniciada el 1914. De 1900 a 1930, en bloc, hi haurà 3,7 habitants per edifici de més.

L'estadística d'habitatges presenta lleugeres variants pel que fa als increments decenals:

	habitatges	hab/edif.	
1900	156.416	3,34	
1910	163.217	3,59	0,25
1920	185.326	3,83	0,24
1930	255.215	3,95	0,12

Fonts: id.

En aquest cas, és pràcticament tant important l'augment de la densitat del decenni 1900-1910 com la del decenni 1910-1920. A notar: la

continuitat en l'augment de 1 quoficient habitants/habitatge. Al primer terç del segle, fent balanç, hom pot afirmar que augmenta, sense solució de continuïtat, la densitat d'ocupació dels habitatges.

Un 'balanç econòmic'

La metodologia d'Escudé és una altra. Redescobrint al Cerdà de la Menografia estadística, es proposa realitzar un nou 'balanç econòmic' de la classe obrera. No estudia, doncs, el conjunt urbà sinó, únicament, el subconjunt format per les classes treballadores urbanes, que, alhora, representa la demanda d'habitatges. La definició d'aquest subconjunt és la primera dificultat davant la que es troba Escudé. La cura emprada per a establir científicament -i estadísticament- els diferents tipus de treballadors urbans fa necessària la dedicació d'un cert espai a aquesta qüestió.

Escudé separa 'treballadors intel·lectuals', 'treballadors mecànics' i 'treballadors impossibilitats'. La diferència entre els dos primers grups s'estableix a partir de la següent afirmació: "el trabajo intelectual... exige condiciones especiales de higiene: alimentos muy ligeros y más asimilables, ejercicios higiénicos, menos duración que el trabajo físico, todo lo cual equivale a un precio de producción más elevado que el trabajo muscular" (Escudé 1921, 539).

Del cens de població i dels anuaris dels grups professionals, Escudé extreu el següent quadre:

Treballadors intel·lectuals

enginyers i arquitectes	— 935
artistes	3.840 (2060 músics)
quadres de la indústria	5.555

serveis	5.905 (4482 treb. de banca)
funcionaris de l'estat	2.061
" del sector públic local	3.133
ensenyants	1.295
advocats	1.699
treballadors de la sanitat	2.344 (1564 metges)
clergat	2.833
força pública	<u>12.188</u>
total..	<u>35.713</u>

Font: Escudé 1921

Els treballadors intel·lectuals es divideixen, segons Escudé, en lliures (advocats, metges, arquitectes) i assalariats (funcionaris, quadres, ensenyants, treballadors dels serveis). La inclusió de la força pública en aquest grup no és objecte de cap tipus de notació.

Els treballadors mecànics formen un conjunt complex de "oficiales, aprendices, peones y ayudantes, cualesquiera que sea su sexo, edad y demás circunstancias", car són "todas las personas que, viviendo de su trabajo, no lo ejercen en establecimiento o taller propio, sino que prestan sus servicios, ora a jornal, ora a destajo, ya sea en los talleres, fábricas o locales ajenos, ya en su propia casa" (542). D'aquesta definició se'n desprenen les enormes dificultats estadístiques que sorgeixen: els canvis tecnològics en la divisió del treball, l'acceleració de la immigració, la mobilitat del mercat de treball, els problemes semàntics, el treball a domicili, el treball femení, el treball infantil, presenten, en certs moments, dificultats enormes per a la mesura quantitativa. Pel moment, l'únic cens del que es disposa (Cerdà a part) és el cens de 1905, un resum del qual és publicat:

Treballadors mecànics. 1905

	homes	dones	nens	nenes	total
<u>Producció de primeres matèries</u>					
pagesos	588				588
pescadors	415				415
picapedrers	200				200
<u>Transformació de primeres matèries</u>					
<u>Indústries tèxtils</u>					
cotó	3.412	11.732	1.780	1.327	18.251
llí i canem	386	1.487	144	473	2.490
palla	192	50	139	26	407
altres tèxtils d'origen					
vegetal	477	526	48	944	1.995
llana	402	1.346	37	70	1.865
seda	262	1.325	49	355	1.991
<u>Altres indústries</u>					
randes	218	165	13	22	418
passamaneria	145	500	39	131	815
elàstics	156	254	-	-	410
pels i crineres	88	194	29	27	338
indústries auxiliars de					
les tèxtils	5.728	978	821	151	7.678
cuero i pells	1.272	112	178	66	1.628
càrei, nacre, banya	339	272	145	70	826
fusta	3.263	120	475	-	3.858
metal.lúrgia	7.201	420	1.165	157	8.943
ceràmica	2.115	30	914	10	3.069
química	2.232	502	313	352	3.399
paper	244	1.039	207	1.294	2.784

<u>Indústries classificades segons necessitats</u>					
alimentació	6.291	478	1.234	126	8.129
vestit	7.465	10.230	644	2.140	20.479
moble	2.030	159	408	89	2.686
construcció d'edificis	23.544	-	1.685	-	15.229
construcció de medis de					
transport	2.028	-	178	-	2.206
instruments de música	556	-	14	-	570
energia	2.128	-	96	-	2.224
arts gràfiques	4.045	900	1.950	600	7.495
bens de luxe	1.347	328	744	366	2.785
<u>Transports</u>					
marítims	4.377	-	60	-	4.437
terrestres	17.704	186	-	-	17.890
RESUM	99.190	35.333	13.509	8.796	155.828

Font: Ajuntament de Barcelona, 1921.

Aquest cens no inclou els white collars, ni el servei domèstic que, en l'opinió d'Escudé, "es numerosísimo" (546). Pel que fa "al número de niños y de niñas que aparecen en esta estadística, hemos de confesar que son los que menos confianza inspiran, por la resistencia que han debido poner los patronos a consignar cifras verdaderas" (544). La distribució per sexes té un interès cert car "la industria tiene en general a utilizar el trabajo de las mujeres... puesto que el trabajo de la mujer se paga siempre menos que el del hombre" (544).

Al marge de la Monografía estadística, a l'Anuari de 1917 (publicat el 1921) es publiquen els resultats provisionals del cens de patrons i obrers programat en un R.D. de 11.10.1919. El canal utilitzat és

el sindicat de patrons -el Foment del Treball Nacional- que distribuï unes 15.000 qüestionaris. Els resultats resumits foren els següents:

Cens patronal i obrer. 1919

grup	Sector	patrons	obrers
1	cotó	1.075	65.527
2	llana	397	16.784
3	cànem, jute	125	2.107
4	llf i seda	41	2.184
5	blanqueig, tints, paratge....	180	7.652
6	metal.lúrgia	1.119	20.732
7	química	311	4.709
8	manufactura de terres i pedres	425	6.516
9	alimentari	2.061	9.905
10	cuiro i pell	496	7.502
11	fusta	798	4.773
12	surotaper	198	4.269
13	transports	225	4.474
14	paper	173	3.385
15	llibre	402	5.841
16	construcció	328	9.412
17	cautxú, cel.luloide	29	442
18	confecció	618	9.067
19	llum, gas, aigua	244	4.574
20	mineria	19	2.636
21	comerç	3.190	12.018
22	barberia	198	1.133
Totals.....		12.652	205.642

Font: Ajuntament de Barcelona, 1921, 500-901

Si es té en compte que només foren censats els treballadors majors de 19 anys, el salt endavant en relació a 1905 és espectacular, sobretot en el cotó, la llana i la metal·lúrgia. D'altra banda, les incongruències en alguns sectors (vestit/confecció, construcció, transports) on predomina el treball a domicili i els eventuals fa difícil la comparació de detall. En qualsevol cas, l'augment d'un determinat segment de la demanda d'habitatges és un fet evident que no és contradictori amb l'existència d'un nombre important d'habitatges per a llogar (p.e. 2.494 habitatges el 2 de setembre de 1913, font: Ajuntament de Barcelona 1915, 126). Aquesta no-contradicció és clara si s'observa que són els districtes rics els que ocupen el primer lloc en quant a habitatges per a llogar: 401, al districte 3er.; 375, al districte 6è.; 370, al districte 4rt. (font: id). La qual cosa ens suggereix que la crisi de l'habitatge és una crisi d'un determinat mercat de l'habitatge: el de la demanda dels treballadors urbans (vid. sobre la segmentació de la demanda d'habitatges: Indovina 1972, Xiss.).

El tercer grup de treballadors, els "treballadors impossibilitats" és objecte d'un tractament especial. La simple consideració d'aquest grup com a tal té una relevància teòrica certa, car es tracta, molt en la línia de l'institucionalisme nordamericà (vagament al·ludit quan es diu que als "Estados Unidos de Norte América... agentes especiales de investigación registran las ocupaciones a que se dedican sus habitantes" (539) d'una concepció del mercat de treball que supera, alhora, les abstraccions de l'escola clàssica i el conservadurisme del catolicisme social i insinua el que més tard serà el welfare de les grans ciutats (Maragall, 1972) que 'Economia i Finances' ja reclama el 1919 (Economia i Finances, 1919a). Per al grup de treballadors impossibilitats que inclou: pensionistes, offes, vells, alcoholadictes, malalts mentals, malalts crònics), la crisi de l'ha-

bitatge és un fet constant. I els esforços de l'administració local (a qui corresponen, segons el Reglament general de 6 de febrer de 1822, els serveis d'assistència social) a Barcelona, en opinió d'Escudé, són, a desgrat d'importants, absolutament insuficients.

Pel costat de la demanda, Escudé parla de 30.260 majors de 60 anys, 574 dementes, un miler de disminuïts físics i un llarg etcètera. Pel costat de l'oferta de serveis parla de: a) albergs nocturns municipals, b) cases de maternitat i de 'misericòrdia', c) Hospital de la Santa Creu, per a dementes, d) cases de correcció, asil de serventes: "total, más de 5.000 asilados gratuitamente de los cuales más de la mitad son niños". Ara bé, "esto, con ser mucho, resulta todavía poco, dado la inmensidad del infortunio a que está sometida la numerosa clase obrera, entre la que se cuenta un 70% de necesitados, no naturales de esta ciudad" (548).

L'increment dels serveis d'assistència pública -inclòs l'allotjament- a Barcelona esdevé, doncs, una necessitat objectiva tant per als qui "el hambre acosa en sus pueblos y que impelidos por la necesidad, vienen aquí a buscar trabajo, que no siempre encuentran" (id), com per al manteniment del sistema econòmic. Car, com escriurà uns quants anys més tard, el socialista Aiguader i Miró, l'exèrcit dels impossibilitats pot invadir la ciutat: "al voltant de la ciutat aixeca les seves tendes aquest exèrcit de miserables. Es un setge en tota regla, és un setge i una duana " (1924).

Els tres grups de treballadors urbans tenen, com a humans que són, "necesidades orgánicas y sociales". La nutrició és la primera necessitat: "consiste en la asimilación de elementos indispensables para el sostenimiento de la existencia de un organismo y para desarrollar las fuerzas que concurren a la transformación de la materia y a la creación de riquezas, o sea la obra económica general" (Escudé 1921,

569).

L'anàlisi de l'alimentació obrera és seguida de l'anàlisi de l'habitatge dels treballadors urbans: "la habitación, la vivienda, el hogar son para el hombre no solamente un agente necesario a la vida (com la nutrició), sino un medio social" (572). Les funcions de l'habitatge són diverses: a) "aislar una porción de atmósfera en condiciones bastantes a impedir experimenten oscilaciones bruscas la temperatura y la calidad del medio ambiente respiratorio", b) l'habitatge és "sitio a propósito para el descanso, para la satisfacción de sus (de l'home) necesidades orgánicas" i c) "para vivir en familia". Donades les funcions, és lògic afirmar que "muchas partes de su vida la pasa (l'home) en el medio constituido por la vivienda y de consiguiente la influencia ejercida por la misma de ser casi constante" (572). Així, les condicions materials de l'habitatge (capacitat, distribució, ventilació, il.luminació) són objecte arreu d'una anàlisi interessada.

Pel que fa a Barcelona, Escudé distingeix "los tres principales grupos que integran la ciudad": casc, eixample i afores. (572)

Al casc hi ha habitatges de 17 a 30 m². i edificis de 20 a 30 habitatges en carrers de pocs metres d'amplada situats, en algunes zones, en terrenys baixos i humids. A l'eixample, "aquellas casas típicas de dos pisos y planta baja que el ingeniero Sardà (sic) proyectó, rodeadas de jardín y para habitación de una sola familia, se han convertido en casas de vecindad que constituyen verdaderos acuartelamientos" (573). D'on, el fet de que "las modernas edificaciones tampoco llenan algunas de ellas las condiciones higiénicas que requiere la numerosa población que albergan" (573). A les poblacions de les afores, la situació de l'habitatge és semblant a la "de la mayor parte de los poblados españoles" (573). D'aquest anàlisi no excessivament detallada, Escudé en treu, però, unes conclusions:

"en resumen: la mayor parte de las viviendas que albergan a las familias obreras de Barcelona tienen escasa cubicación, hacinamiento, ventilación deficiente (aire impuro), falta de limpieza, no hay calefacción alguna, una provisión de agua insuficiente, la excreta sin fácil salida..." (573).

Aquesta situació s'agreujà amb els processos motivats per la Gran guerra. Hom passà dels baixíssims estandars descrits literàriament a la baixa producció de nous habitatges, al que s'anomenà "la crisis de las viviendas" (575).

Aquesta crisi feu proliferar el barraquisme. Un any més tard, en un informe mèdic hom censava 3.859 barraques, de les quals 2.076 estaven situades al districte VII (Esquerra de l'Eixample, Sants), habitades per 19.984 persones de les quals el 28% havien nascut a Barcelona, el 21% a la resta del Principat, el 14% al País Valencià, el 14,2% al País Murcià i el 13,8% a Castella. (Pons Freixa, 1929).

Escudé, seguint a Cerdà, calculà, a partir d'unes xifres molt garbellades, les despeses d'una família obrera composta d'un matrimoni i dos fills. El resum és el següent:

Despeses anyals d'una família obrera. 1917

alimentació	2.100 ptes.
vestit	205 "
moblatge	50,90
utensilis	30,10
habitatge	240
llum	70
combustible	80
altres	195
total	2.971

Font: Escudé 1921, 582

Mensualment, 247,51 ptes., setmanalment 56,98 ptes. i diàriament 8,14 ptes. Un càlcul per a dos anys més tard dona algunes diferències que poden ésser atribuïdes tant al càlcul com a l'encariment real de les subsistències:

Despeses d'una família obrera. 1919

	any	mes	setmana	dia	%
alimentació	2.559,6	213,30	49	7	74
vestuari	226,6	18,33	4,34	0,62	7
moblatge	37,2	3,08	0,7	0,1	1
utensilis	19,6	1,75	0,3	0,05	1
habitatge	240	20	4,62	0,66	7
llum	72	6	1,40	0,2	2
combustible	80	6,66	1,54	0,22	2
altres	208	17,33	3,99	0,57	6
totals...	3.443	286,91	65,94	9,42	100

Font: Escudé 1921, 590.

L'alimentació absorveix gairebé un 75% de les despeses familiars. Es seguida per l'habitatge, que ocupa el segon lloc en les despeses obreres. El vestit, la llum i el combustible, són les partides següents. L'enorme percentatge ocupat per l'alimentació i el baixíssim pressupost dedicat a "altres" (que inclou: sanitat: 36 pts/any, tabac: 24, escola: 20, teatre: 12, periòdics: 12, paper i correu: 10) són claus suficients per a conèixer el nivell de vida dels treballadors urbans.

Per al càlcul del 'balanç econòmic' de Webb, la xifra més interessant és la que representa el promig de despeses diàries: 9,42 ptes. Això significa que "el salario mínimo (diari, familiar) no puede ser inferior a 10 pesetas" (592).

Ara bé, al bienni 1917-18, la majoria dels salaris estaven situats a sota d'aquest mínim teòric:

Salaris 1917 - 18

Cotó:

preparació	10-23	pts./setm.
filadores	12-19	"
filadors	35 -90	"
teixidors	14-35	"
contramestres	40-50	"
meritoris	30-80	"

Construcció:

peons	3-4	pts./diàries
paletes	6-6,5	"
guixaires	6-8	"
picapedrers	8-9,	"
fusters	3-7	"
ebanistes	7-9	"
pintors	6-10	"
electricistes	4,5-7	"

Transports:

carreters	6-7	"
tranviàries	3,5-5	"
id.peons	3	"

Treball a domicili:

vestit	2-2,5	"
--------	-------	---

Font: Escudé 1921, 565-568

Sindicalistes i industrials

Dels quadres anteriors es pot inferir l'existència d'unes condicions

materials generals per al sorgiment d'un important moviment econòmic-corporatiu, capaç de transformar-se en ètico-polític, sempre que hom parteixi del fet de "que els homes esdevenen conscients dels conflictes que es verifiquen en el món econòmic, en el terreny de les ideologies" (Gramsci 1968°, 73-74). Dit d'una altra manera: el paper que va jugar l'encariment dels preus de les subsistències i la crisi de l'habitatge en el desplegament d'un important moviment obrer de caràcter reivindicatiu, autodefinit com a sindicalista, és una qüestió que cal plantejar-se autònomament. El 'balanç econòmic' d'Escudé, basat en els treballs "economicistes" dels socialistes municipals anglesos com Webb, fou l'explicació a posteriori d'una crisi econòmic-política -la crisi de 1917- explicació que era fonamentada en arguments excessivament simples: en el gap salaris/preus.

Les solucions que proposà Escudé (l'acció contra els monopolis comercials que encarien els preus dels aliments i una actuació combinada de congelació de les rendes del sòl urbà i desenvolupament de la construcció d'habitatges) sortiren precisament d'aquesta concepció "economicista" del problema que fou, evidentment, la del partit industrial.

La qüestió que sorgeix, tot seguit, és la següent: tingueren els treballadors urbans una concepció "no-economicista" de la crisi de l'habitatge i de l'encariment de l'alimentació? Es va sobrepassar en algun moment el nivell econòmic-corporatiu?

La resposta a aquestes preguntes és difícil, certament, i, per tant, les argumentacions que segueixen tindran, sobretot, un caràcter de tempteig, simplement exploratori.

En una entrevista, a la seva arribada a Madrid l'octubre de 1919 per a donar una conferència que esdevindria una fita, Salvador Seguí, el dirigent obrer -juntament amb Angel Pestaña- més important del moment

i el més interessat en fer avançar, transformant-lo, el moviment, es defensà dient: "la gent greu que nosaltres només demanem una peseta més de sou i una hora de treball menys, per exemple. Estan equivocats. Nosaltres volem emancipar-nos com a treballadors i destruir, per tant, la llei del salari" (Seguí 1975, 40).

Aquesta resposta explícita dues coses: la creença generalitzada de que el moviment obrer es trobava en un moment econòmic-corporatiu i la consciència d'uns dirigents absolutament identificats amb les masses de que calia anar més enllà. Ara bé, l'aferrament al sindicat i a la pràctica sindicalista posen, en part, en qüestió aquest fet. Car, tot un seguit d'afirmacions defineixen l'economicisme del sindicalisme de Seguí: "l'acció obrera no és filosòfica ni integral, sino purament de classe... a l'esclau del salari li és més fàcil adonar-se d'un malestar i del procedir de la burgesia, que no pas de sentir la tirania de l'Estat o conèixer la farsa religiosa... l'essencial és que tots els treballadors s'uneixin per la fi de l'alliberació econòmica" (101). I, també: "el Sindicalisme planteja i resol el problema econòmic, problema dels problemes" (74). Car, en definitiva, "el Sindicalisme és una concepció doctrinal d'una escola econòmica, d'un partit en lluita" (64).

Segons Seguí, doncs, una primera fase del moviment obrer no haurà d'ultrapassar el nivell econòmic, no haurà d'ésser "filosòfic". I refusa, per aquestes raons, tant als socialistes i leninistes com als anarquistes, car, tots, en la seva opinió, han de començar actuant dins dels sindicats professionals.

S'interessa, és clar, també, pel capitalisme sorgit de la guerra de 1914, que no dubta en anomenar "nou sistema capitalista". La seva crítica és paral·lela a la que fa a socialistes i leninistes: troba que el nou capitalisme és "estatista" la qual cosa és "una gran

equivocació". Tria per a polemitzar un dels economistes més citats a 'Economia i Finances', Lloyd George: "Lloyd George -escriu- a qui considerem el tipus representatiu del nou sistema capitalista que tendeix a vincular la riquesa a l'Estat, parteix una gran equivocació. Les 600.000 cases que es construeixen a Anglaterra per a lliurar-les als obrers després de la guerra és, ja, avui, una solució mesquina. Lloyd George, en qui reconeixem, tot i que sigui el nostre adversari, una gran capacitat, fracassarà. No s'accontentarà amb barraques qui ha ofert la seva vida, voldrà alguna cosa més que una almoïna, voldrà la justícia i la llibertat completes, refusarà la tutela de l'Estat" (36).

Deixant de banda el caràcter profètic del text -la gran vaga de 1926, a Anglaterra, fou, de fet, una resposta eloqüent al "nou sistema capitalista" (sobre el significat de la vaga de 1926, vegeu Bologna 1972)- és interessant destacar l'exemple triat per Seguí: la construcció d'habitatges, necessitat bàsica, no satisfeta, del consum dels treballadors urbans. Aquí, és clar, Seguí ultrapassa l'economicisme de Escudé, qui proposa precisament la construcció massiva d'habitatges.

De fet, des dels òrgans directius de la C.N.T. hi hagué un assaig -pel que sembla fallit- per a ampliar la lluita obrera al camp de l'habitatge amb la creació d'un Sindicat d'Inquilins, car "no todo debe aguardarse de la huelga general" (Viadiu 1918). Els plantejaments del Sindicat, però, foren estrictament 'economicistes': rebaixa de lloguers en un 50%, higienització dels habitatges, instal·lació de serveis, etc. (Solidaridad obrera, 1918). No va existir, doncs, per part dels Sindicalistes, una alternativa teòrica global a la política de l'habitatge dominant.

Ara bé, quan els sindicalistes feren una pregunta que era, allora,

una acusació: "Quina participació han tingut les classes productores en les fabuloses ganàncies dels rics i dels nous rics?", els industrials es van veure en la necessitat d'afirmar que "caldrà que es resolgui a favor de la classe social més nombrosa el problema de la participació en el poder i en la direcció dels afers" (Economia i Finances, 1919 c). Encara que, tot seguit, es declarava inadmissible la reducció de les hores-treball/dia i es proposava l'adopció -com als USA- de "els principis moderns de direcció científica de les indústries que representen un considerable esforç personal per a l'obrèr" (id). El diàleg sindicalistes-industrials (o, si es vol, Seguí-Vidal i Guardiola) té -en aquest context- unes vessants que cal desbrossar curiosament i que ultrapassan el debat sobre la crisi de l'habitatge per a entrar en un debat molt més ampli sobre la dialèctica classes/modes de producció.

Per a 'Economia i Finances', "el sindicalisme català s'anomena comunista: diu que vol socialitzar la vida econòmica... aquests conceptes que els senyors Pestaña i Seguí usen com a sinònims no ho són en realitat. La socialització és un fet, el comunisme un ideal.... molt mal definit" (Economia i Finances, 1919 d). Aquesta distinció teòrica és fonamental car es troba en la base d'ideologies que utilitzen el concepte 'socialització' en una accepció que no té connotacions referents a les relacions de propietat. La societat es 'socialitza' en el sentit de que es desenvolupa la difusió d'innovacions, d'informacions, de relacions múltiples en els processos de producció i de consum, d'institucions de welfare. Però aquesta socialització no porta en el seu interior la necessitat d'un canvi de mode de producció. Pestaña i Seguí no parlen de socialització en aquest sentit, sinó en l'altre, en el que socialització equival a transformació del règim de propietat dels medis de producció.

En segon lloc, 'Economia i Finances' descobreix "una altra confusió entre (a) el programa tàctic per a la lluita i (b) el programa d'acció per al moment de la victòria" (id). La tàctica pot ésser eficaç, però, el sindicalisme al poder "ocasionarà... un empobriment del món" car "sense capital, sense divisió del treball i sense organització

social tornaríem als temps primitius" (id). Cal: "aprofitar el treball i l'experiència de les generacions anteriors,... augmentar l'ús de la maquinària, ... processos de producció cada volta més llargs" (id). Els sindicalistes no haurien comprès res del que hom troba a partir de la divisió del treball de Smith i del reformisme de Stuart Mill: les seves propostes serien senzillament primitives, de retorn al passat pre-capitalista. Els sindicalistes no utilitzarien el treball dels intel·lectuals car "han predicat l'odi als intel·lectuals (per) motius d'ordre tàctic i obeeixen al convenciment de que, com digué Lafargue, la burgesia fabrica els intel·lectuals com les sabates, a la mida del seu peu" (Economia i Finances 1919, b).

La resposta de Seguí és interessant, per una banda afirma que: "els nuclis professionals són l'única garantia existent de l'ordre econòmic... No creiem que al nucli professional se li vulgui oposar la societat anònima, ni el monopoli industrial del capitalisme... No pensem, tampoc, que al concepte sindical se li pugui oposar amb avantatges el del patró Estat" (Seguí 1975, 99). Per l'altra banda, però, Seguí nota que els sindicalistes "acceptem, a la vegada que la cooperació dels tècnics i dels industrials, el concepte polític de comunisme libertari, coses totes dues que han d'impedir que el Sindicalisme caigui en un professionalisme estret" (100). Aquí, hi hauria simplement plantejada com a necessitat, la voluntat inicial de "cooperació" amb els treballadors intel·lectuals, que fou condició imprescindible per a sortir del economicisme (professionalisme).

En definitiva, la crítica dels industrials a la feblesa (teòrica) dels plantejaments dels sindicalistes -afegida a una reflexió interna progressiva- hauria fet, probablement, un cert efecte. Les respostes de Seguí en són una prova. I el fet és remarcable, encara que sigui absolutament lògic des d'un punt de vista històric: és el

desenvolupament del capitalisme el que fa néixer la classe obrera i no únicament en el pla de la creació de les bases materials.

Si es parteix de les pistes que subministren aquests textos de l'any 1919, hom pot afirmar, en principi, que el proletariat industrial català es troba en aquell moment just al llindar de superar el nivell econòmic-corporatiu encara que, donat el paper que els sindicalistes atribueixen al sindicat en la societat futura, cal evitar confondre el sindicalisme amb el simple economicisme.

La crisi que segueix a l'expansió iniciada el 1914, però, que es manifestarà en l'encariment de les subsistències i -ho hem vist, supra- en l'augment de lloguers i la manca d'habitatges enfront a una demanda (la dels 3 grups de treballadors urbans definits per Escudé) creixent, serà el factor desencadenant d'una nova consciència obrera. La crisi de l'habitatge -juntament amb la crisi alimentària- serà un element que caldrà tenir en compte. Ara bé, al costat del salt que s'observa en el nivell de consciència dels treballadors urbans, cal fer notar, també, els germens de transformació del capitalisme: des d'"Economia i Finances" es parla de "la creació d'una burocràcia social" inspirada en textos com Wealth and Welfare d'A.C. Pigou (Economia i Finances, 1919a), i Escudé proposa fórmules com les de l'obrer-proprietari de l'habitatge en el que viu (Escudé 1921, 577), que si bé tardaran anys en difondre's socialment, són signes clars d'una resposta 'capitalista' a l'assaig que realitzen els líders obrers de superació de l'economicisme per dues vies: l'encontre amb els intel·lectuals i la definició del comunisme llibertari.

I els socialistes?

L'opció dels socialistes catalans es troba a les actes de la Conferència Nacional de l'Edificació de 1923 (I.R.S., 1924). El secreta-

ri general de la Conferència fou el socialista Antoni Fabra Ribas, que és, alhora, autor d'uns Apuntes para una memoria sobre la crisi de la construcció que foren el document-base de la conferència (Fabra Ribas 1924). La iniciativa fou del consell directiu de l'Institut de Reformes Socials i la conferència fou convocada per una R.O. de 27.3.1923 pel Ministeri de Treball, Comerç i Indústria. La comissió organitzadora estava formada per quatre persones: Luis Rodríguez de Viguri (president), Francisco Junoy, Santiago Pérez Infante i Antoni Fabra Ribas (secretari). Els temes de la Conferència (&) foren establerts en la R. O. i en l'elaboració de la ponència hi participaren socialistes de càtedra (com Agustín Viñuales) i socialistes obreristes (com Francisco Largo Caballero). Si bé la conferència, a desgrat del seu caràcter 'nacional' es centrà sobretot en el cas de

(&) Tema I. Acció de l'Estat (exempció de tributs, construcció d'edificis, expropiació de terrenys, associacions i cooperatives de funcionaris, ús de capitals).

Tema II. Acció dels organismes locals (exempció d'arbitris, funció dels organismes locals en l'edificació, eixampla de les poblacions, extra-radi de Madrid, etc.).

Tema III. Modificacions que poden introduir-se en la legislació de cases barates.

Tema IV. Col.laboració i intervenció en la indústria de l'edificació dels bancs i altres establiments de crèdit, així com del capital privat.

Tema V. Règim de transports en relació amb els materials de la construcció.

Tema VI. Les comunicacions urbanes.

Tema VII. Coordinació de les activitats de tots els elements que intervenen en la indústria de l'edificació.

Tema VIII. Conveniència d'organitzar cooperatives de l'edificació.

(I.R.S. 1924, 63)

Madrid -i el volum d'actes inclou un treball molt interessant de Javier Ruiz Almansa titulat La población y la vivienda en Madrid (1924), que ofereix certs paral·lelismes amb els treballs d'Escudé (1921)-, val la pena fer-se qüestió del sentit general de la Conferència i, en concret, de les aportacions (valuoses a priori) de Fabra Ribas.

Fabra Ribas, en efecte, tenia la doble condició de dirigent obrer -a la fallida Setmana Tràgica de Barcelona, per exemple- i d'intel·lectual -havia estudiat dret i filosofia i lletres a Barcelona, havia treballat amb Jaurés a París-. El seu trasllat a Madrid fou només una prova més del no-arrelament del P.S.O.E. a Catalunya. Però la precisió amb la que formula, des del primer moment, el problema de l'habitatge de la classe treballadora deu molt probablement a les seves experiències a la Barcelona de la primera dècada del segle.

Les causes de la crisi són poc clares per als socialistes car, per exemple, Largo Caballero "no se explica bien el hecho de que en Madrid, en donde hay un exceso de población con relación al número de casas, y una escasez notoria de viviendas, se anuncie que va a producirse una crisis de trabajo para los obreros de la construcción" (IRS 1924, 4). Per a Fabra Ribas la sortida de la crisi es troba en una reorganització de la força de treball entorn als sectors de 'treball productiu'. En concret proposa, prèvia classificació, el desenvolupament de les obres destinades a serveis públics ('edificacions públiques') i un conjunt d'estímuls per a la construcció d'habitatges ('edificacions privades'). Aquests estímuls es basarien en: 1er. donar garanties al capital privat esmerçat en la construcció d'habitatges, 2on. reforma de la Llei de cases barates pel que fa a les persones amb ingressos mensuals inferiors a 1.000 ptes., 3er. facilitar les cooperatives de producció dedicades a l'edificació. Els millors exemples estrangers serien: la Llei anglesa de 31.7.1919 (que era l'explícitament refusada per endavant per Seguí 1975, 36) desti-

nada a la subvenció de la construcció de 800.000 habitatges, els plans de l'Oficina d'Edificació de Berlín i, sobretot, el planejament de barris i ciutats als Estats Units, és a dir: Fabra Ribas dona les solucions dels països capitalistes avançats com a les més interessants. En un apèndix al volum d'actes de la Conferència, però, hi ha un excel·lent treball sobre Viena (Kautsky 1924). En definitiva, Fabra Ribas destaca la complexitat dels elements que giren en torn a la crisi de l'habitatge i la necessitat d'actuació sentida per la majoria d'estats d'arreu del món: "en todas partes -escriu- el Parlamento se preocupa del asunto y toma medidas para hacer frente a la situación" (Fabra 1924, 30).

Per als socialistes com Fabra, doncs, fóra l'estat-i el municipi-qui, promovent l'edificació pública i privada, tindria la responsabilitat de fer front a la crisi. Calia, però, una conferència per a clarificar al màxim la situació i per a "hacer colaborar a todas las clases sociales en una obra de alto interés nacional y humano" (32). Car, com es digué en la sessió inaugural de la Conferència, els motius (les causes) de la crisi "no hay que buscarlos en la falta de medios económicos y financieros, sino en la ausencia de una organización apropiada" (I.R.S. 1924, 218). La Conferència fóra l'embrió d'aquesta organització.

En els socialistes, doncs, hi ha, per damunt de tot, un marge de confiança molt elevat en l'actuació positiva de l'administració (inclosa la local) i en el debat públic sobre els problemes de la crisi. Fabra explica, amb satisfacció, que per a la preparació de la Conferència, "en el espacio de ocho semanas, la Secretaría ha enviado más de 2.000 cartas y comunicaciones postales; ha expedido 32 telegramas; ha publicado 30 avances diversos de informaciones del exterior y 13 del interior y ha editado 18 publicaciones que contienen 6 ponencias e

informes sobre el problema de la vivienda en España, sobre la habitación en Madrid y sobre lo que en materia de edificación se ha verificado, durante los últimos años, en 20 países distintos" (I. R.S. 1924, 218).

Aquesta política de persuasió, però, té en el seu propi medi, escassos efectes. De fet, la moderació de les intervencions dels socialistes és prou significativa. Són molt lluny de que es puguin donar uns plantejaments com els de Viena que B. Kautsky explica en el mateix volum: incautació (i redistribució del parc existent) i "substitució (de) la edificación privada por la edificación a cargo de Corporaciones públicas, sobre todo de los municipios" (Kautsky 1924, 685).

Al 1924 es coneix, doncs, Viena -i es cita el treball de base de l'economista Eugen v. Philippovich (1894) que, per exemple, Aymonino cita indirectament (Aymonino 1971, 17)- però, la política de l'habitatge que els socialistes hispànics s'atreveixen a proposar és molt distant de les propostes del consistori vienès. Per raons tàctiques? Per raons estratègiques? En qualsevol cas, quan des de quatre anys abans, el Sindicalisme a Barcelona "volia sortir d'un estret professionalisme" i es definia com a 'comunista', les propostes socialistes -tant cultes com podria desitjar Economia i Finances (1919d)- semblen situar-se una mica al marge del debat central sobre el canvi de sistema.

8. La política urbana de la Dictadura

LA POLÍTICA URBANA DE LA DICTADURA

L'anàlisi de la política urbana general evaquada durant el període del regnat d'Alfons XIII en el qual el general Miguel Primo exercí, per encàrrec del rei constitucional, un poder dictatorial, pot ésser útil per a clarificar, almenys parcialment, alguns dels interrogants que, encara avui, es formulen. En una primera aproximació caldrà examinar fins a quin punt es produeix un tall, una discontinuïtat en relació al període anterior. I en quin pla és més important aquest tall. En un segon moment, caldrà endinsar-se en les polítiques urbanes dels agents públics locals que van actuar al Pla de Barcelona durant el període: Ajuntament (amb una Comissió especial d'Eixampla molt potent), Diputació de Barcelona (hereua de la dissolta Mancomunitat), Junta de l'Exposició (que tindrà un nou estatut). A desgrat de la nul·la autonomia en la formulació d'aquestes polítiques i de la manca de representativitat política dels equips que les formularen, el pes del model de política urbana adoptat entre 1901 i 1914 seria prou gran. Fins a quin punt, però, existia realment la voluntat de canviar de model?

En tercer lloc, serà necessari descobrir sota unes formulacions de vegades escassament intel·ligibles, si aquestes polítiques s'adequaven (o contradien) el que seria objectiu central de la política econòmica general de la Dictadura: la industrialització sense canvis en les relacions de producció agràries. Car, com escriuria Maurin (1932, 141): "la Dictadura quiso hacer un ensayo de industrialización dejando intacto el régimen agrario...". Caldria aclarir si aquestes polítiques ajudaven a explicar que "la Dictadura fué el verdadero gobierno de la gran burgues-

sía y de los restos de feudalismo" (Maurin 1932, 50), o bé, pel contrari, que "el Estado militar (en la Dictadura) era también el Estado territorial de la oligarquía de los cereales y el olivo" (Ramos s.a., II, 467).

D'altra banda, si la repressió contra els sindicats i la premsa fou important com ha estat generalment reconegut i "le pronunciamiento apareit-il, dans son but essentiel, comme une copie du fascisme italica" (Bruguera 1953, 370), també s'ha dit que la Dictadura definí una política de "defensa del proletariado urbano (que) fué la moneda con que la dictadura compró la paz social en los grandes centros de población, y los gastos de esta política generosa y plausible los pagaron industriales y comerciantes" (Ramos s.a., 469).

Els interrogants -les oscil.lacions- són massa importants per a ésser contestats ni d'una forma embrionària. Ara bé, l'anàlisi de la política local de la Dictadura, s'ha de situar en el marc d'aquests interrogants. Car la definició del caràcter d'aquesta política és indestriable d'una reflexió que inclogui les relacions entre democràcia política i totalitarisme, projecte d'industrialització i agrarisme, proletariat urbà i altres classes urbanes. Les relacions política urbana/formes polítiques, política urbana/industrialització, política urbana/proletariat urbà, es situen, des d'aquesta òptica, en un primer pla.

Ara bé, l'emergència d'aquestes qüestions tèbriques generals no ha d'excloure l'anàlisi de la seqüència temporal: si la Dictadura neix "entorn del feixisme italià", com diria Cambó (1924), és evident que acaba amb el "col.lapse d'un sistema econòmic" (Maurín 1932, 57).

&& && && &&

Els inicis van tenir, però, un to de farsa. A l'Ajuntament de Barcelona, el nou governador civil, el general Losada, desposseiria dels seus càrrecs als regidors electes inclòs l'alcalde de Barcelona. El seu lloc fou ocupat obligatòriament per uns anodins "vocals associats" representants dels gremis i les corporacions, sense paper polític fins a aquell moment. El nou alcalde havia de sortir d'un d'aquests. El Cap de Cerimonial municipal ho ha explicat, després, així: "Cuando llegué al Salón se estaba buscando, entre los vocales asociados ya concejales, al posible Alcalde, quien de acuerdo con el artículo 1º del decreto, debía ser con preferencia una persona que ostentase título universitario, o profesional. No había de momento candidato alguno, y, cuando con el ayudante del General, el comandante de Estado Mayor, mi buen amigo señor Martínez, realizábamos gestiones y averiguaciones, entró en el Salón de sesiones don José Blanqué Feliu, que vestía de jaqué, con motivo de venir de la solemne apertura de curso de la Universidad, en la que desempeñaba la cátedra de griego. El jaqué le produjo al general Losada una grata impresión y desde la presidencia me preguntó quién era y cómo se llamaba aquel señor. Como sea que no lo conocía, después de interrogarlo discretamente, informé al general el cual dijo al Secretario señor Planas que fuera nombrado Alcalde, y así fué" (Ribé 1963, 118).

L'obsessió per a desballestar l'aparell polític existent portà a situacions tan grotesques com la transcrita. Val a dir que el catedràtic de grec Blanqué va durar pocs dies. Si l'escena anterior es produïa el dia 1 d'octubre de 1923 i el 8 era elegit per votació dels vocals associats, l'endemà, 9 d'octubre, Blanqué s'esfumà mentre es feia esperar pel Cònsul francès senyor Filippi. El dia 10 dimitia formalment. El 16, fou anomenat pel ministre de governació com a alcalde de Barcelona el ti-

nent coronel d'estat major Fernando Alvarez de la Campa. Així, com a mínim formalment, el més important dels agents públics locals de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona era ocupat en el seu lloc central pel que s'anomenaria 'Estat militar'. Si seguim en el terreny formal aquesta situació variaria vers l'estiu de 1924: el 15 de setembre de 1924 Alvarez de la Campa era substituït per un representant de l' 'Estat territorial': Darius Romeu i Freixa, baró de Viver.

En qualsevol cas, el trencament orgànic en relació a la situació anterior era un fet perfectament visible. Cal preguntar-se, però, vers on s'orientaven políticament els homes de la Dictadura. És cert, com s'ha dit, que "el Directorio lo revolvia todo, lo cambiaba todo, lo trastornaba todo..." i que "quitaron y pusieron, cambiaron, reformaron, premiaron y persiguieron" (Ramos s.a., II, 463-4). Aquest caos aparent, aquest interès en desfer l'obra feta, l'obra constitucional havia de tenir un sentit profund, una orientació determinada. Quan Maurin assenyala com a "homes de la Dictadura" a gent com Lerroux, Pablo Iglesias, Largo Caballero o Cambó que n'eren aparentment allunyats (Maurin 1930) estava donant una clau interpretativa d'una remarcable eficàcia: la Dictadura no fou el que ella deia de si mateixa, la Dictadura només podia explicar-se mitjançant les forces que formalment bandejava: el republicanisme petit-burgès, el obrerisme socialista del P.S.O. i l'industrialisme de Lliga regionalista.

El "Estatuto municipal" (1924)

Un examen general de l'Estatut municipal de la Dictadura ha de distingir entre el text i l'ús del text. El text és una "brillantíssima síntesis, refundición y reordenación de preceptos anteriores, pero carente de to-

da originalidad" (Bassols 1973, 494). L'ús del text ha estat sobretot retòric: hom ha parlat de "nominalisme" (Martín 1973) amb encert, car l'autor final del text -J. Calvo Sotelo -en les seves memòries econòmiques, assenyala com mai durant la Dictadura, es posaria en marxa el mecanisme que havia de fer possible l'aplicació total de l'Estatut municipal, és a dir, les eleccions lliures dels regidors municipals. Utilitzant les paraules de J. Calvo Sotelo: "parte importante del Estatuto debía de permanecer en situación de mera teoría mientras el Directorio no decidiera una convocatoria de comicios" (1931, 34).

Ara bé, segons García Delgado, la "simple promulgación (del Estatuto) debe considerarse como uno de los éxitos iniciales de la Dictadura, tras 22 fracasados Proyectos de Ley, sometidos en los anteriores 45 años al Parlamento y orientados a la revisión de la Ley de 1877" (1975, 151). Aquesta afirmació, que enllaçaria perfectament amb la visió de Velarde (1968), és matisada quan afegeix que els objectius assenyalats en l'exposició de motius de la llei (que són: lluita contra el caciquisme i autonomia municipal) són "objetivos cuya formulación, al frente de este texto legal, debe tomarse en consideración, por más que la realidad desmienta, de manera muy radical, el ambicioso papel que le atribuye Calvo Sotelo" (id, 152).

La realitat desmenteix un text pel que sembla important. Potser fóra millor dir -i aquest seria el lema que tot seguit desenvoluparem- que el text de l'Estatut municipal es situa en una línia -la anterior a la Dictadura- pròxima al partit industrial i hostil a la renda del sòl, línia que no és la línia seguida. La realitat va per uns altres camins: la política urbana real serà menys higienista i industrialista que l'Estatut i més orientada vers la revalorització del sòl urbà i la dinamit-

zació de la producció mitjançant operacions puntuals generadores d'economies externes. La realitat no desmenteix la llei: simplement la ignora. Es per això que, per a estudiar la política local de la Dictadura, cal distingir curosament les formulacions de les realitzacions. Per a fer seu el lema -una parafrasi- inventat per Ramos Oliveira de "todo para la oligarquía, nada con la oligarquía" (s.a., 467), la Dictadura utilitzà una retòrica política que caldrà traduir repetidament.

& & & &

Les primeres paraules de l'exposició de motius de l'"Estatuto municipal" són: "Señor: El Estado, para ser democrático, ha de apoyarse en Municipios libres..." (Revista de tribunales, 1924a, 1). Aviat, però, hom llegeix: "los Concejales eran, antes que nada, secuaces de un partido y servidores de una consigna, generalmente sectaria..." (id). La continuïtat amb el període anterior, amb els productes parlamentaris, doncs, és, però, subratllada: "la valiosísima aportación del proyecto Maura, y en complemento de ella la del que sobre haciendas locales presentó a las Cortes el Gobierno Nacional de 1918, han presidido nuestra obra constantemente" (3).

El text -458 fulls mecanografiats, 600 articles (25)- s'estructurà en dues parts: Primera: Organització i administració de les entitats municipals; Segona: La Hisenda municipal. Cada punt es subdividí en títols, capítols i seccions. A la base, hi hagué una definició de municipi: "es municipio la asociación natural, reconocida por la ley, de personas y bienes, determinada por necesarias relaciones de vecindad" (art.1). El caràcter de la llei, des del punt de vista de la política urbana, es clarificava al capítol IV ("obligacions dels ajuntaments")

del títol V ("De l'administració municipal") de la primera part. Les seccions d'aquest capítol eren: 1a. obligacions sanitàries, 2a. obligacions de beneficència, 3a. atencions de tipus social, 4a. atencions en relació a l'ensenyament, 5a. Serveis comunals obligatoris. L'accent fou posat, doncs, en la vessant higiènica i assistencial, en la direcció del cicle de la reproducció simple, molt en la línia anterior a la Dictadura. Les "atribucions dels ajuntaments" (capítol I, títol V) eren, és clar, més àmplies: la municipalització dels serveis prevista a l'article 150 en seria una prova.

La segona part (dedicada a la Hisenda municipal) recollia velles idees i introduïa algunes novetats com és ara la creació de patrimonis municipals del sòl, o l'arbitri sobre solars sense edificació (538). Una ponència de la que formava part Josep M. Pi i Suñer, presentada a un congrés municipalista el 1926, feia notar que persistia la confusió entre els ingressos municipals, provincials i estatals i que, paral·lelament, els municipis realitzaven també serveis de caràcter inicialment provincial o estatal, de forma, però, més eficaç (exemples: serveis de sanitat, de cases barates, del cens i d'eleccions, d'ensenyament primari). En contrapartida es demanava en aquesta ponència una indemnització de l'estat i de la província (E. Nicanor, 1927, 35).

En síntesi, però, l'Estatut municipal unificà i ordenà una legislació dispersa i, de vegades, dotada d'un caràcter d'excepcionalitat i feu de l'organització municipal el motor de la pràctica planificadora. Com diu Bassols, "a las operaciones de ensanche, saneamiento y reforma interior, actividades excepcionales, el Estatuto les confirió el rasgo de cometidos ordinarios del municipio..." (1973). En aquest sentit, l'Estatut municipal seria un precedent de la Llei del Sòl de 1956.

En el moment de la promulgació de l'Estatut Municipal, però, l'àmbit -i l'espai- municipal havien esdevingut excessivament petits i la necessitat d'una política territorial a escala regional com la iniciada per la Mancomunitat era un fet. Fins i tot en ambients pròxims al Directori això seria assenyalat. Així, en el III congrés de la Unión de Municipios de España (maig 1927) hom afirmà que "se impone la política del Regional Planning, o sea de la urbanización que comprende un territorio, una región" (Colomeardany 1927, 8). Car, hi ha zones com "la región de Barcelona (que) nos da una muestra de lo que es un país donde las fuerzas de la industria, la habitación y el tráfico estan abandonadas, sin control, contra la agricultura y el paisaje" (11). L'alternativa té un nom: pla territorial o "país-ciudad" (12). Evidentment, l'Estatut Municipal i sobretot un dels seus reglaments -el d'obres i serveis és útil per a això, però, es diu que cal anar vers la formulació d'una llei general d'urbanització (16). Una crítica interna, com aquesta, es talvia, molts dels arguments a desenvolupar per a la crítica des de fora. L'Estatut Municipal com a ordenació globalitzadora -i prescindint, ara, de la seva aplicació- tenia un inconvenient greu: era municipal territorialment, en un moment en el que, per exemple, ja no es podia parlar en termes científics de la "ciutat de Barcelona", i calia parlar, en canvi, de la "regió de Barcelona" (Vilar 1929).

És precís, però, deturar-se breument en els reglaments evaquats per una comissió en la que participaven, a més de J. Calvo Sotelo, Miquel Vidal i Guardiola i Josep Pi i Sunyer, car tenen un cert interès urbanístic.

Els principals reglaments aprovats foren:

Reglamento sobre población y términos municipales (2.7.1924)

Reglamento para la contratación de las obras y servicios a

- cargo de las entidades municipales (2.7.1924)
- Reglamento de organización y funcionamiento de los Ayuntamientos (10.7.24)
- Reglamento de obras, servicios y bienes municipales (14.7.24)
- Reglamento de Secretarios de Ayuntamiento, Interventores de fondos y empleados de fondos y empleados municipales en general" (22.8.1924)
- Reglamento de procedimiento en material municipal (22.8.1924)
- Reglamento de la Hacienda municipal (24.8.24)
-
- Instrucciones técnico-sanitarias para los pequeños municipios (3.1.24)
- Comisiones de Sanidad Local (15.7.24)
-

Font: Revista de los tribunales 1924 b

En l'article 2 del reglament d'obres i serveis s'establia una classificació clarificadora del que calia que fos la política urbana municipal. Les obres a realitzar per un municipi podien ésser:

- a) D'eixample i extensió
- b) De millora interior de poblacions
- c) De sanejament i urbanització parcial
- d) Municipals ordinàries

En les normes per a la realització d'aquests tipus d'obres dominà la preocupació higienista i la voluntat de controlar les rendes del sòl. De fet, aquestes normes incorporaven gairebé literalment la legislació anterior a la Dictadura, fruit d'estudis, debats i ponències de molts anys. En concret, l'Estatut Municipal de la Dictadura en el seu desen-

volupament reglamentari de 14.7.1924 incorporà íntegrament els articles 7è i 8è d'una R.O. de 9 d'agost de 1923. I el contingut d'aquests dos articles seria considerat la gran novetat legislativa i tècnica de l'Estatut (Bassols 1973, 469, 495). Quin era el contingut, l'orientació de la R.O. de 9 d'agost? El seu nom sencer, segons la versió de la "Gasetta municipal de Barcelona" era: "Reial Ordre del Ministeri de Governació, del 9 d'agost, aprovant les condicions higièniques dels estatges i prescripcions tècnico-sanitàries per a eixampla i reforma interior de les poblacions, establertes en la moció presentada pel conseller de sanitat n'Eduard Gallego i Ramos" (Gasetta... 1923, 414).

Deixant de banda que una norma d'aquest abast apareixés com a R.O. i no com a llei (fet que caldria, segons Bassols, atribuir a la inestabilitat governamental), el cert és que aquesta R.O. -apareguda a la "Gasetta de Madrid" el 16 d'agost de 1923- és d'una importància considerable. El text estava format per 8 articles agrupats en 4 parts. La part primera (art. 2) definia "les condicions mínimes dels estatges". Aquestes "condicions mínimes" eren: a) tota habitació hauria de tenir un mínim de 1,50 m². de comunicació amb l'exterior i 2,50-2,80 m. d'alçada, b) el pis inferior, aïllat del sòl per cambra d'aire o capa impermeable de 0,30m., el pis més alt, forçosament amb cel ras; c) cuina i excusat obligatoris, independents, amb ventilació directa mitjançant obertura mínima de 1 m².; d) els patis de les edificacions ocuparan un 10% com a mínim de la superfície edificada, seran descoberts i amb sòl impermeabilitzat. Serà obligatori l'ús de sifons en la recollida d'aigües; e) les escales hauran de rebre llum i aire directament del carrer o dels patis; f) les aigües negres deuran recollir-se en tuberies impermeables i ventilades. Serà obligatori la connexió amb la xarxa de clavegueres si estés situada a menys de 50 m. de la façana, i amb la xarxa de conduc-

cions d'aigua si la distància no és superior a 80 m.; h) si la xarxa de clavegueres no existeix en les condicions fixades a f, caldrà la construcció d'una fossa asèptica (i mai d'un pou mort); i) pel que fa als estatges rurals, l'estable o la cort annexes han d'ésser aïllats, ventilats i han de posseir entrades independents.

La part segona (art.3) feia referència a l'"habitació dels nous estatges" que calia, és clar, adaptar a les "condicions mínimes". La part tercera (arts. 4, 5 i 6) tractava d'una qüestió clau: el "sanejament dels estatges malsans". Per a iniciar una acció pública en aquest camp es proposava la confecció d'un "Registre sanitari d'estatges". Els estatges malsans o bé podien esdevenir estatges amb condicions mínimes, utilitzant els recursos legals de la Llei Municipal i de la Llei de Cases Barates, o bé eren insalvables i calia enderrocar-los.

La part quarta (arts. 7 i 8) estava destinada a la fixació de normes per als projectes d'eixampla i reforma interior. Pel que fa a l'eixampla, les normes dictades eren d'una transcendència fora de dubte. Després serien recollides en l'Estatut municipal i considerades com un important progrés en la normativa urbanística (Rubió 1926 b).

En l'article 7è. s'establia;

a) als eixamples, el sòl edificat no podia superar el 50% del sòl urbanitzat. L'estàndard de densitat de població es fixava en 50 m²/habitant.

b) un 10% de l'àrea total urbanitzada calia dedicar-lo a parcs, jardins i terrenys per a jocs. L'estàndard es fixava en 4 m²/habitant. Es recomanava, a més, una distribució regular del verd urbà.

c) es preveia la localització del (s) centre(s) cívics i administratius i la reserva de sectors per a sòl industrial.

d) s'incorpora a la legislació el model de les mansanes Cerdà: els patis de les cases hauran d'ésser comuns i d'una amplada no inferior a 1 i 1/2 de l'alçada de les cases. El pati central ocuparà un 25% mínim de la superfície de la mansana o un 12% de la superfície edificada.

e) s'estableix un mínim en l'amplada dels vials: 15 m; l'alçada de les construccions no podrà superar en metres l'amplada dels vials corresponents.

f) les conduccions d'aigua, gas i enllumenat, així com la xarxa de clavegueres seran obligatòries, de fàcil rectificació i aïllades; prohibició de les línies d'alta tensió en zones de vials.

g) pendents màxims dels vials: 5% vies principals, 6% vies secundàries, 8 % carrers particulars.

L'article 8è. regulava les "reformes interiors" previstes en la llei de 18 de març de 1895. En concret, les condicions fixades eren:

a) no és permès obrir nous carrers de menys de 15 m. en poblacions de més de 10.000 hab., i de 10 m. en la resta.

b) pel que fa a carrers que varien la seva aliniació en només un dels dos costats, les amplades mínimes foren, respectivament, 12 i 8 m.

c) les noves construccions no podran tenir una alçada superior a l'amplada dels carrers nous; als carrers eixamplats, en canvi, l'alçada de les construccions noves podrà ésser 1 i 1/2 de la nova amplada del carrer. Les alçades dels pisos no podran ésser inferiors a 2,8 m.

d) caldrà dedicar un 12% del sbl edificable a patis en les cases de fins a 5 pisos i un 15% en les de més de 5 pisos en els edificis nous dedicats a habitació compresos en l'àrea d'un pla de reforma interior. Excepció: si totes les comunicacions amb l'exterior tenen un mínim de 4 m. de "vistas directas, medidos en el eje de cada abertura".

e) serà obligatòria la connexió amb la xarxa de clavegueres, si existeix a menys de 50 m i amb el servei d'aigua si la canalització no es troba a una distància superior a 80 m.

La política urbana de la Dictadura a desgrat de la incorporació d'aquestes normes al desenvolupament reglamentari de l'Estatut, no es caracteritzaria, però, ni per la preocupació per l'estatge, ni pel sanejament dels barris malsans, ni per l'establiment de projectes d'eixampla. Cap d'aquestes tres preocupacions dels darrers governs constitucionals de la Monarquia tindria un lloc central. El lloc central seria ocupat per polítiques sectorialitzades (d'infraestructures viàries o automatització telefònica, per exemple), creació d'organismes financers específics (Bando de Crèdit Local -dit primer: Banco de Crèdit Comunal-, Banco de Crèdit Agrari), o operacions estratègiques puntuals (Exposició Internacional de Barcelona, per exemple), que si bé presenten solucions de continuïtat amb la política anterior de l'estat, tenen, en canvi, punts d'enllaç prou evidents amb la política de la Grossstadt generada per l'ajuntament de Barcelona i amb certs aspectes de la política territorial de la Mancomunitat. A desgrat de les públiques condemnes quantant l'una com l'altra reberen i, a desgrat, és clar, del to de farsa que, amb els ulls d'avui, tenen molts dels episodis polítics del període. Aquests lemes -a tall d'hipòtesi- són els que tot seguit es debatiran, en el ben entès, que caldran, en el futur, successives aproximacions a un tema sobre el qual els interrogants són, encara, tan forts.

Potser l'element més arriscat de la hipòtesi general anterior és el de la continuïtat amb la política territorial de la Mancomunitat. Car la dissolució forçada d'aquest organisme fou una de les principals obsessions del Directori militar. I, sembla clar que la millor manera de continuar la política d'un ent territorial no és començar per a fer-lo de-

sapareixer legalment i pràcticament.

La "liquidació" de la Mancomunitat.

L'Estatut Provincial aprovat un any després de l'Estatut Municipal vigent des del 20 de març de 1925 significa la liquidació de la Mancomunitat catalana. La província tornava a ésser un agent públic local en relació directa amb l'administració central i sense relació amb les províncies veïnes. Al mateix temps tornaven a l'administració central els serveis traspassats. Això tenia un resultat: la multiplicació cabdica de les unitats del sector públic que, d'una forma o altra, intervenien en la configuració del territori. Pel cas de Barcelona és possible fer-ne, a l'alçada de 1929, el següent llistat:

Jefatura de obras públicas
 Circuito nacional de firmas especiales
 Distrito Forestal de Barcelona
 Delegación de Hacienda de Barcelona
 Delegación regional del Ministerio de trabajo, comercio e industria
 Región agronómica de Cataluña
 Junta provincial de Beneficencia
 Diputación de Barcelona
 Patronato de la Montaña del Montseny
 Ayuntamiento de Barcelona
 Junta de la Exposición
 Consorcio del Puerto Franco
 Patronato de la Habitación

Font: Milans 1929

Duplicitats, superposicions, interferències, buits, manca de coordinació fins i tot en el més elemental nivell de la planificació -el nivell estadístic- és el resultat d'aquesta proliferació de "jefaturas" i "delegaciones", que a partir de l'Estatut de la Mancomunitat s'havien començat a integrar i a vertebrar racionalment.

El cas de la Diputació de Barcelona és especialment significatiu. En principi, la política de la Diputació continuadora cronològicament de la Mancomunitat, s'organitzà en una sèrie de 8 ponències: 1. Beneficència, 2. Hisenda, 3. Obres públiques provincials, 4. Acció social, 5. Agricultura, 6. Instrucció pública, 7. Mossos d'esquadra, 8. Sanitat (Milans, 1929, 43). Aquestes ponències ofereixen, en la seva simple enumeració, un clar paral·lelisme amb les conselleries i els departaments dels serveis mancomunals.

De fet, tal com afirmava la pròpia Diputació de la Dictadura, la seva política es va veure beneficiada per "un acontecimiento de gran importancia: la promulgación e implantación del Estatuto provincial, que ha venido a abrir a la acción de las Diputaciones nuevos caminos donde desplegar sus actividades. La tradición de esta Corporación provincial se avenía como la que más para aprovechar la oportunidad de nuevas expansiones que le brindaba el Gobierno con su obra de renovación legislativa" (Milans 1929, 83-84). És a dir: la Diputació de Barcelona, a partir de la presidència de Prat de la Riba, havia iniciat un nou tipus d'actuació pública -una "tradició" al 1929!- que la Mancomunitat havia recollit i que, volens nolens, seguia mercé a l'esclera legislativa de l'Estatut Provincial.

A nivell pressupostari era fàcil de veure aquesta continuïtat:

	Fons ordinaris	Fons d'emprèst.	Pressupost total
Diputació			
1918	8.034.391	4.004.394	12.038.785
1er. trim. 1919	2.008.597	1.001.098	3.009.696
1919	7.406.134	3.448.401	10.854.535
Mancomunitat			
1920-21	16.798.975	8.433.000	25.131.975
1921-22	18.352.540	8.700.000	27.052.540
1922-23	20.757.569	11.985.000	32.742.569
1923-24	22.359.937	13.339.662	35.599.599
Pròrroga abril/juny	5.599.349	3.325.550	8.924.899
1924-25	25.949.089	12.282.000	38.231.089
Diputació			
1925-26	20.653.620	-	20.653.620
2n. semestre 1926	14.648.304	2.850.000	17.498.304
1927	22.373.612	6.800.000	29.173.612
1928	26.979.699	14.000.000	40.979.699
1929	33.709.262	16.575.000	50.284.262

Font: Milans 1929, 84

La Diputació de la Dictadura va emetre 3 emprèstits dels quals 2 per a la realització d'obres. Un de 55.000 obligacions d'un valor de 27.500.000 pessetes nominals, per a la realització de carreteres, dins d'un "plan general y orgánico de reconstitución de los firmes básicos a realizar en pocos años" (id, 87). L'altre emprèstít fou titolat "Emprèstít del Patronato del Montseny y de Beneficencia". Tenia com a objectiu

principal finançar la conversió d'una àrea Montseny en un complex format per un Sanatori antituberculós, instal·lacions hoteleres, camps d'esports, planters, etc. Al mateix temps, l'ampliació de l'assistència pública -heretada de la Mancomunitat- s'havia de finançar amb aquest emprèstit.

La política d'emprèstits era vella. El pla de vies de comunicació havia estat fet per la Mancomunitat el 1920. La Societat Cívica La Ciutat Jardí havia demanat en el període anterior, ho hem vist, que el Montseny esdevingués Parc Nacional. L'assistència pública havia esdevingut una gran necessitat no resolta en una societat en la que predominava el treball industrial i la família nuclear i la Mancomunitat n'havia programat el conjunt i el detall.

La creació el 7 de setembre de 1926 de la Caixa d'Estalvis Provincial de la Diputació de Barcelona, vella esperança de la Mancomunitat, feia més complet el quadre de la continuïtat d'una política financera.

Increment pressupostari, emissions d'emprèstits, creació d'una Caixa, tot plegat al servei de què? La resposta no pot ésser tan sistemàtica com pel cas de la Mancomunitat, car l'"obra feta" de la Diputació de la Dictadura manca de coherència formal. Ara bé, la ponència d'Obres Públiques ocupa un lloc destacat. Els arguments utilitzats són semblants als que hem vist utilitzar a Puig i Cadafalch: cal "sacar de su aislamiento a todos los pueblos que aún hoy día están incomunicados" (93). L'absurd sorgeix quan es parla de "la red provincial de vías de comunicación, integrada por unos 1.250 km" (id) com si fos possible parlar de xarxes viàries al nivell d'una província com la de Barcelona. Ara bé, les millors importants seran les realitzades a l'entorn de l'aglomeració barcelonina: supressió del pas a nivell de Cornellà, enllaç de Vall-

vidrera amb el Tibidabo i la Rabassada, eixamplament de la carretera de Cornellà a Sarrià, etc. La territorialitat com a característica a nivell català és, si us plau per força, abandonada. En canvi, hi ha un intent per a adaptar la xarxa a "las características del tránsito actual, especialmente automovilístico" (94).

Beneficència i instrucció pública ocupen un lloc significatiu. Un dels emprèstits serà parcialment utilitzat per Beneficència. A Instrucció Pública hom assisteix a pintorescos canvis de nom i d'orientació. La Biblioteca de Catalunya passa a dir-se Biblioteca Central. L'Escola Catalana d'Art Dramàtic, Instituto del Teatro Nacional. L'Escola del Treball, Escuela Central del Trabajo. L'Institut d'Orientació Professional, Oficina de Selección y Orientación Profesional. El Servei Meteorològic de Catalunya, Servicio Meteorológico de la provincia de Barcelona. El cas més espectacular és el de la Universitat Industrial o Universitat Nova que és convertida en Real Politécnico Hispano-Americano en el que es construirà, per exemple, la Escuela Superior de Agricultura (la Zootècnia és, pel moment, oblidada). La llista pot allargar-se, però els rètols són ben explícits. A notar: escasses innovacions reals: la Diputació no crearà cap Servei públic rellevant conceptualment nou. Continuarà, però amb tendència a un cert apaïgament, l'actuació anterior. Això és possible veure-ho per exemple en el camp de la difusió -camp especialment treballat per la Mancomunitat- es reduirà a un sol aspecte: les conferències. "Se han dado 29 conferencias sobre diversas materias", en 5 anys! I val a dir que una d'elles era sobre "Arte popular especialmente del bordado del pueblo en Segovia" i una altra sobre "Iconografía general e iconografía de las Catacumbas" (105).

D'altres camps d'actuació semblen haver perdut embranzida. En especial,

aquells que hem qualificat de "nous", com l'Agricultura o l'Acció social. De fet, tota la complexa política agrària de la Mancomunitat és abandonada. És substituïda per l'activitat de l'Escola Superior d'Agricultura i de la Granja de Caldes. Quelcom de molt semblant hom pot afirmar de la política social de la Mancomunitat que era continuació de la de la Diputació de Prat. A la memòria oficial dels 5 anys de Dictadura, la política social es redueix a dos punts: a) la Borsa de Treball, que continua amb una estadística de demandes i ofertes que no ofereix sorpreses (vegeu: "Estadística por años, desde la fundación de la Bolsa (1912), demostrativa del movimiento de demandas, ofertas y colocaciones realizadas", Milans 1929, 99); b) la nova Caixa d'Estalvis Provincial, que només parcialment pot incloure's dins de l'Acció social.

El sotrac de la dissolució de la Mancomunitat és fort, a desgrat de les crides a la "tradición" que fa la Diputació de la Dictadura. La continuïtat és formal (la llengua, els noms canvien, però, són "contingut") i, de fet, l'Estat per un costat i l'Ajuntament de Barcelona per l'altre, tindran, durant aquest període, un paper estratègicament molt més rellevant.

L'Ajuntament de la Dictadura

Dins del marc definit per l'Estatuto Municipal que, ho hem vist, no és innovador i amb el tipus de possibilitats que dona l'absència de la fiscalització ciutadana, l'Ajuntament de la Dictadura realitzà una sèrie d'actuacions que cal destriar amb una certa cura. En qualsevol cas, els resums oferts pel propi Ajuntament (Milans 1929, 129-172), amb alguna excepció (Rio del Val 1926-28), contribueixen escassament a comprendre els objectius i els instruments de la política urbana municipal d'aquest període. La sensació de desordre i caos que produeixen[&] es pot lligar, perfectament, a les arbitrietats que capitans generals i governadors civils podien realitzar. Així, el fet simple de que un capità general pensés en enderrocar les Drassanes i vendre'n el solar (Florensa 1960) és, només, un exemple del tipus d'actuacions que es podien produir.

Ara bé, per sota d'aquestes sensacions és possible descobrir certes línies d'actuació que mantenen una certa coherència, si bé no responen a cap pla de conjunt. Obeïran, més aviat, al tipus d'"urbanització parcial" que seria criticat durament als anys trenta tant pels polítics (C. Pi i Sunyer 1975, 361 i ss.) com pels tècnics (G.A.T.C.P.A.C. 1931, 20).

(&) Literalment, els epígrafs de la classificació són els següents:

Aperturas y ensanchamiento de calles
 Pavimentos
 Alcantarillado
 Avenida del Marqués de la Argentera
 Paseo Nacional de la Barceloneta

..//..

L'accent serà posat, pel que fa a l'orientació de la despesa pública, en la dotació d'infraestructures viàries. Les actuacions concretes anaven des de la substitució de paviments (amb els inicis dels recs asfàltics del formigó i el macadam) fins a la construcció de passos elevats, viaductes i places i l'obertura i/o perllongació de carrers i avingudes. En aquest context, el paper de la Comisión especial de Ensanche és fonamental, com veurem tot seguit. A desgrat de la línia assenyalada per la Comissió d'Eixampla de 1918-19 (exposada a: Comisión de Ensanche 1921) que ja hem analitzat, la Comissió de la Dictadura abandonarà l'assaig d'urbanitzar sectors o àrees (com Les Corts) i emprendre la construcció de vials i eixos que prefiguren les autopistes urbanes.

El verd urbà anirà sovint connectat a aquests eixos (Jardins del Palau de Pedralbes o de l'encreuament Urgell/Diagonal), encara que l'assaig de crear un sistema de parcs urbans serà continuat (Rubió 1926b).

..//..

Paseo de Torres y Bages
Las Ramblas
Vía Layetana

...

Prolongación de la calle de Las Cortes
Supresión de los pasos a nivel
Viaducto de la calle de Marina
Calle de Balmes
Avenida de Alfons XIII
Palacio Real de Pedralbes
Plaza de Cataluña
Reforma interior

...

Parques

...

Legalizaciones
Plano parcelario
BENEFICIENCIA

Hospital de Incurables

..//..

Pel que fa a la dotació de serveis públics, val a dir que la política de construccions escolars sofrirà uns retards importants (segons es després del quadre publicat a Cañellas 1976 a on hom compara els lapses de temps entre projecte i inauguració dels grups escolars).

La vella idea de l'Institut de l'Habitació Popular resorgirà amb el nom de Instituto Municipal de Viviendas Salubres y Económicas (Salas Anton 1924b) però, a la fi, serà la fórmula d'un Patronato de la Habitación la que reeixirà en la construcció de quatre polígons (Patronato ... 1928).

Les tres actuacions globals en les que l'Ajuntament de Barcelona participava des del període 1901-14, seran continuades, amb variants, per l'Ajuntament de la Dictadura.

La reforma interior que a la Barcelona de la Lliga havia estat objecte d'algunes modificacions d'un interès cert, en les que intervingueren tècnics i historiadors de valúa (Carreras Candi, Puig i Cadafalch, Domènech i Montaner), serà continuada a nivell de projecte amb uns pressupòsits culturals diferents (Rubió i Bellver 1927, Giménez 1927).

L'exposició i la transformació de Montjuïc en una àrea de serveis col·lectius seran continuades per l'Ajuntament de la Dictadura seguint els projectes de 1916-17. Aquesta actuació global polaritzarà moltes actua-

../. ..

Asilo del Parque
 ...
 CEMENTERIOS
 SANIDAD
 MERCADOS
 CULTURA
 HACIENDA

Font: Avance ... 127-172

cions sectorials: la urbanització de l'Eixample, la xarxa del metropolità, el sistema de verd urbà, la creació d'un nou CBD a la plaça d'Espanya. En parlarem en un altre punt.

La tercera operació global -la zona franca- és, també, continuada. Fins i tot es produirà durant aquest període una aprovació inicial per R.D. de 23.7.1925 i la creació d'uns dipòsits francs.

El control sobre l'actuació del sector privat esdevindrà del tot necessari. Amb gairebé 10 anys de retard en relació a la seva primera formulació, s'aproven unes ordenances que zonifiquen la ciutat.

Un decret emanat del govern central sobre classificació de les indústries incideix en la localització industrial (Busquets 1942, 20). El reglament de sanitat municipal, per fi, es centrarà, sobretot, en els possibles desequilibris ecològics que la industrialització capitalista implica. La seva aplicabilitat serà escassa.

El fet diferencial nou de la política urbana de l'Ajuntament de la Dictadura serà, però, la creació, a partir d'un conveni amb el Ram de Guerra, de la Junta Mixta de Urbanización y Acuartelamiento.

La gestió de la "Comisión especial de Ensanche"

La 'Comisión especial de Ensanche', sota la Dictadura, esdevingué "el engranaje quizá más importante y más eficaz de la vida municipal" (Rio del Val 1926, 60). Aquesta afirmació, deguda al president de la Comisión, és, potser, excessiva. Ara bé, el paper estratègic d'aquesta comissió sembla innegable. A nivell de declaració de principis, la Comisión es definí com a partidària de "convertir el ensanchamiento de Barcelona en una continuación de la ciudad misma" (10). Com? Utilitzant "todas las urbanizaciones y adelantos que han sido acogidos y adoptados por las capitales europeas y americanas" (id). Car, jugar la carta de la modernització -"convertir la ciudad polvorienta y desquiciada que hace dos años recibimos en una capital del siglo XX" (12)- volia dir, és clar, tenir en compte el model de la ciutat americana. D'aquest model en serien extretes, sobretot, algunes propostes sectorials: a) la supressió dels passos a nivell i la construcció de viaductes (per tal de millorar la movilitat de les mercaderies i la força de treball i no fer possible "la urbanización ... discontinua, a saltos y, por lo tanto, sin ilación" (78)); b) el sistema de parcs i jardins (inclós el parc del Besós: "esta Comisión ... se propone estudiar la manera de convertir en realidad el proyecto del creador del plano del Ensanche, Don Ildefonso Cerdà, quien fijó como emplazamiento conveniente para la creación de un gran parque, la parte lindante con las riberas del Besós" (49)); c) la urbanització d'un gran eix de 4 km. de llargada: la Diagonal, destinat a jugar un paper estratègic important en el desenvolupament de Barcelona, a desgrat del paper relativament secundari que li assignaria el Pla Macià i de les limitacions de tràfic de que serà objecte 40 anys més tard. I, d) la urbanització d'eixos relativament menors: Hospital de Sant Pau-Sagrada Família, plaça Maragall-Horta, car-

rer Espronceda, carrer Corts (direcció: L'Hospitalet), Cinturó de ronda entre Travessera de les Corts i carretera de Sarrià, avinguda Mistral. Per a un expert amb una pràctica planificadora molt dilatada com l'enginyer Vicens Martorell, l'any 1927 és clau: "la actividad del Ayuntamiento con referencia a la apertura de vías de enlace -escriurà durant la República- se reproduce con intensidad en 1927. Desde el expresado año, corresponde la explanación, urbanización o modificación de muchas vías" (Martorell 1933). Per què 1927? Perque l'1 de juny de 1927 la Comisión de Ensanche, seguint una tradició, va emetre Deute: fou la quarta emissió de la Comissió, i la més important. La situació d'aquestes emissions a 31 de desembre de 1928 era la següent:

emissió	fi de l'a-	interès	títols en	... en		import de
	mortització		cartera	..amortit.	circul.	pessetes
1899	1929	4,5%	20	29.100	880	440.000
1907	1937	4,5%	-	11.440	8.560	4.280.000
1913	1943	4,5%	-	7.080	12.349	6.460.000
1927	1959	6 %	86.651	--	23.349	11.674.500
Totals ...			86.671	47.620	45.709	22.854.500

Font: Rio del Val 1928, 151

Agafant el pressupost de 1929 -16.697.957 pessetes-, hom pot descobrir que 2 milions rodons de pessetes són dedicats al subministre de llum elèctrica de l'Eixampla i que, en principi, són destinades a obra nova (inversió) només 1.509.297 pts. Per què? Perque s'inclouen quantitats no fixades per a llençar al mercat 40.000 títols del Deute de l'Eixam-

pla i per a disposar, per tant, de 20.000.000 pts. per a obres.

Ara bé, la cotització de l'emissió de 1927 fou fluixa: passa de 102 per 100 al gener de 1928, al 99,25 el desembre de 1928 i 96,75 l'abril de 1929 (Rio... 155) amb tendència al descens. Com havia estat el cas dels valors municipals del període anterior a la Dictadura (i, també, dels valors de la Mancomunitat, ho hem vist) la cotització de la Deu-
ta de l'Eixample contribuïa a posar en crisi una línia política ini-
ciada amb el tombant de segle. El gran repte de les administracions
municipals republicanes seria precisament aquest: respondre a la crisi
fiscal municipal que tendia a traduir-se en una crisi urbana sense pre-
cedents.

De fet, el sector públic municipal, a desgrat d'actuacions importants i estratègicament organitzades en casos com els de la Comisión de En-
sanche, esdevingué progressivament incapaç de satisfer una demanda
d'infraestructures i equipaments impel·lida per la industrialització
ràpida de la regió de Barcelona.

Els primers polígons

En el camp de la dotació d'habitatges la crisi, ho hem vist, fou persistent. L'actuació pública, després de la dissolució de l'Institut de l'Habitació Popular, fou escassa.

En els primers anys de la Dictadura, Joan Salas Anton, tinent d'alcalde, delegat per a política social, estadística i cases barates de l'ajuntament de Barcelona i home lligat al moviment cooperativista proposà la construcció d'habitatges per part del municipi, és a dir: "la municipalización del mayor número (1000-4000) de viviendas económicas, higiénicas, confortables, alegres..." (Salas 1924a, 6), seguint l'exemple britànic i, també, la llei italiana de 1919. Mr. Geddes i Mussolini eren citats, successivament, sense excessives preocupacions (id, 14 i 17).

En concret, Salas Antón, proposà la creació d'un organisme específic, el Instituto Municipal de Viviendas Salubres y Económicas (Salas 1924 b, 4) en el que, a més de l'administració municipal, existís -a nivell de consell general- representació obrera i de la petita burgesia. Salas proposà (dintre d'un ventall de solucions que detallà), l'adopció de l'habitatge unifamiliar (en front del bloc) i l'agrupament dels habitatges en una àrea capaç per a un mínim de 2.000 famílies.

La financiació de l'Instituto no havia de provenir de les subvencions estatals directes previstes en les lleis de cases barates de 1911 i 1922 sinó de l'impost de la plusvalua dels solars (establert a la secció 8a. del cap. V del títol IV del Llibre segon de l'Estatuto Municipal), de l'emissió d'un emprèstit municipal especial i, després, dels lloguers pagats pels ocupants de les cases municipals.

El pas següent -sempre al nivell dels projectes municipals- fou la definició del que se'n va dir "Ciudad Satélite" de Barcelona. En aquesta ciutat-satèlit les cases unifamiliars ocupaven un conjunt de mansanes de l'Eixample, sense modificar-ne l'esquema de vialitat que Cerdà havia proposat en el seu Pla. La localització d'aquesta futura ciutat-satèlit municipal és interessant; entre el Poble Nou i el Besós, en un perímetre limitat per la carretera de Mataró, el carrer de Prim, la Diagonal i el carrer del general Manso. És a dir, la primera localització d'un dels poligons de la Dictadura era lleugerament menys excèntrica i segregadora que les localitzacions definitives (Ciudad Satélite .. 1925).

Per fi, un R.D. de 3-2-27 creava el Patronato de la Habitación de Barcelona que, amb l'aval de l'Ajuntament de Barcelona, deixà a les mans d'una empresa constructora -Fomento de la Vivienda Popular, S.A.- l'edificació dels que serien els quatre primers poligons del Pla de Barcelona.

Les característiques i la localització dels 4 poligons seria la següent:

	a	b	c	d	e
1	Prat Vermell	"Eduardo Aunós"	"Francesc Ferrer"	57.115	491
2	Besós	"Milans del Bosch"	"Aribau"	109.348	781
3	Besós	"Barón de Viver"	"Pi i Margall"	52.218	529
4	Turó de la Peira	"Ramón Albó"	"Giner de los Rios"	113.462	534

Fonts: Patronato .. 1928, Martorell 1933, Servei del Pla, 1933

a= nom geogràfic b= nom 1928-31 c= nom 1931-39 d= m² e= habitatge

Es fàcil descobrir l'allunyament i la no-integració en el sistema urbà barceloní d'aquests quatre poligons. El sistema de les urbanitzacions parcials es manifestava, en aquest cas, amb un exemple límit particularment poc afortunat. Car, deixant de banda la concepció del polígon -deslligat de serveis i sense equipar- i les localitzacions, la gestió del Patronato fou desastrosa. Durant la República aquesta gestió seria objecte d'un debat parlamentari, ho veurem, i els seus habitants iniciarien una vaga de lloguers que, per la seva importància qualitativa, fou objecte de polèmiques (Arquimbau 1934, Catalunya Roja 1932). Finalment, l'administració municipal dels anys 40 dissolgué definitivament el Patronato (Trias 1947). Més tard, els poligons passarien d'unes densitats elevadíssimes -l'any 1945- a un descens relatiu -el 1970- el significat del qual es lliga a l'obsolescència de les construccions i a l'envelliment de la població (Garcia 1974).

La zonificació

Vers 1915, l'Ajuntament de Barcelona decidí introduir un nou instrument de política urbana dins de l'àmplia gamma de mesures que d'una forma un altre utilitzà per a assolir els objectius de creixement global i sectorial que s'havia fixat prèviament.

Seguint a Stübben i a Baumeister hom decidí la divisió de la ciutat en zones -6 zones- per a cadascuna de les quals existirien uns tipus d'ordenances diferents o "diferencials" (Font: Civitas 1915a). Un conjunt d'associacions ciutadanes intervingueren en el debat recolzant la zonificació, com a element d'un pla general, i proposant una sèrie de recomanacions d'un cert interès (A.E.P. 1915). De tot això n'hem parlat en el capítol corresponent a la Gross-Barcelona.

Amb la Dictadura, el fil és représ. L'11 de desembre de 1923, la Comissió de Foment de l'Ajuntament decidí iniciar, de nou, els treballs sobre zonificació i modificació paral·lela de les ordenances municipals. Un any i mig més tard, el resultat del treball era presentat a la Comissió municipal permanent, la qual l'aprojava i el feia publicar com a annex a la Gasetta Municipal (Gaceta Municipal... 1924). L'aprovació definitiva, però, no es donaria fins al ple municipal del 29 de novembre de 1927. Així, una iniciativa indubtablement útil del període 1901-1923, seria recollida i legalitzada (però escassament aplicada) per la Dictadura i trobaria la seva plena utilització durant la R^Epública (Ajuntament de Barcelona 1932, 17 iss).

La zonificació aprovada el 1927 estableix (a l'article 114) les següents zones:

1a. Zona general, integrada per

- A) Subzona residencial
 - B) Subzona industrial
 - C) Subzones mixtes
 - 2a. Zona d'alçades limitades
 - 3a. Zona de cases aïllades
 - 4a. Zona muntanyenca
-

Font: Gaceta... 1924, 555

La zona general no és definida en termes tècnics: simplement, té un perímetre continu que inclou la ciutat antiga (amb la Barceloneta), Sant Martí de Provençals, Gràcia i Sants i exclou, per tant, Horta i Els Tres Turons, Sarrià i part de Les Corts, Montjuïc i l'entorn portuari.

La subzona residencial és definida com a zona residencial, és, en negatiu, allò que no és, dins la zona general, ni subzona industrial, ni subzona mixta. Conceptualment, doncs, la indústria o el complex indústria-habitatge són privilegiats espacialment, car la residència ocuparà els espais secundaris des de l'òptica de la localització industrial.

Les subzones industrials són 6: 1. El Port (al Sud de Montjuïc), 2. Sant Martí (en el triangle definit per les perllongacions imaginàries de la Diagonal i la Granvia i el terme de Sant Adrià), 3. Poble Nou (inclou la platja), 4. La Sagrera (en el triangle definit pel ferrocarril del Nord, la Granvia i el terme de Sant Adrià), 5. Sant Andreu (entre el Rec Comtal i el terme de Santa Coloma), 6. La Bordeta (annexa a Sants). Les subzones mixtes són 2: 1. Les Corts (que inclou tot Sants, però no Hostafrancs), 2. El Clot-Sant Andreu (que inclou sectors de l'Eixample). En resum, la indústria ocupa dues àrees desiguals: una, que correspon a

l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, s'exten des del mar i el Parc de la Ciutadella fins a Santa Coloma i els vessants E. i S. d'Els Tres Turons; l'altra, de menor extensió, ocupa els límits Sud de l'aglomeració, de Can Batlló al Port Franc. En totes dues àrees, es reserva una zona de circulació per a la Gramvia que les secciona en dues parts. Aquest eix serà un dels elements definidors, -se'n parla al seu lloc- del Pla Macià. En qualsevol cas, la zonificació per a la indústria no remodela les localitzacions industrials: senzillament s'hi adapta tot preveient-ne el creixement concèntric.

La zona d'alçades limitades és definida negativament com aquella que no és ni zona general ni zona de muntanya. Si a la zona general les alçades oscil.laran entre els 20 i els 26 m., a la zona 2a. (alçades limitades), els límits de l'oscil.lació seran 11 i 17 (articles 119 i 120). La zona 4a. (de muntanya) és l'àrea que compren els vessants de la Serralada de Collserola. La creació de la zona 3a. (de cases aïllades) és una conseqüència dels intents d'introduir el model de ciutat-jardí. Finalment, es veuran legalment reduïts a una àrea molt petita (la zona 3a.) que correspondrà, aproximadament, a l'antic projecte de Ciutat-jardí de Pedralbes impulsat per la Societat anònima Sant Pere Màrtir que els Guell havien assajat de posar en marxa. Els altres intents (Les Corts de Sarrià, Les Roquetes - Torre Baró) no eren tinguts en compte per la zonificació, que fins i tot en certs sectors en feia zones mixtes.

En síntesi, doncs, la zonificació de 1927 era totalment respectuosa amb l'expansió de la indústria seguint les lleis del mercat del sbl, i situava l'hàbitat en un lloc secundari, residual. Fins i tot l'hàbitat per a l'alta burgesia (zona 3a.) era espacialment reduït, encara que

la perllongació del gran eix de la Diagonal tendia a privilegiar-lo des del punt de vista de l'accessibilitat. En qualsevol cas, la zonificació de la Dictadura s'adequaria als interessos del capital industrial tant des de l'òptica de la producció -amb la reserva de sbl industrial a l'interior de la ciutat- com del consum, amb la creació, en un sector privilegiat des del punt de vista de la localització i l'accessibilitat, d'una zona de ciutat-jardí per a nivells de renda elevats. Alhora, sectors més degradats de la ciutat (que segons l'informe municipal presentat al Congrés de Praga de 1935 eren la ciutat antiga, la Barceloneta, Sants, Gràcia i tot el Nord de la ciutat, vegeu: *Internationaler...* 1935 i, també, Galera 1973, 334 i 491) no eren objecte de cap tractament especial d'urban renewal.

Si calgués definir la política urbana de la Dictadura només a partir de la zonificació que estableix seria relativament fàcil definir-la com a la política del capital industrial. Ara bé, la introducció d'altres factors -des del conveni amb el Ram de Guerra o la creació d'un Palau Reial voltat d'un extens parc, fins al boom de la construcció i de les obres públiques municipals- matisaria, considerablement, una afirmació d'aquest tipus.

Qüestió militar, qüestió urbana

Si la història de la planificació urbana a Barcelona ha estat, en molts moments, la història militar de la ciutat o la història de la ciutat considerada com a element d'un espai polític-militar (vegeu sobre aquesta qüestió síntesis i apunts diversos a Carreras Candi 1920, Estapé 1967, 1971, Galera, 1973, 19 i ss.) al segle XX, el Ram de Guerra tindrà, també, un paper sino decisiu, sí important dins l'estratègia general de construcció de la gran ciutat. El Ram de Guerra, per motius estrictament militars, contribuirà a aquesta estratègia, de la mateixa forma que després d'uns tempteigs contribuí, si més no tècnicament, a la política d'Eixample.

Els arguments utilitzats per alguns representants del Cos d'Enginyers militars es mouen en dues línies: en primer lloc, la reforma interior -entesa en el sentit de Cerdà i de Baixeras, és a dir, à la Haussmann- és, a la tercera dècada del segle més necessària que mai, diuen, car el desenvolupament de l'Eixample ha multiplicat les necessitats de comunicacions amb el centre urbà (que es troba a la ciutat antiga). En aquest sentit, doncs, el Ram de Guerra no únicament no posaria en dubte la política de reforma interior sino que creuria que era objectivament necessari continuar-la i, entrant en el debat, opinaria que la Via C, que l'Ajuntament havia encarregat el 6.11.1918 i l'estat sancionat per R.O. de 10.6.1920, no s'adaptava a les necessitats creixents del tràfic intraurbà. Val a dir, a més, que la construcció de vials de gran amplada havia de tenir, es deia, efectes de sanejament i, indirectament, reducció del caràcter revolucionari d'un barri que era "cuna y teatro de sucesos sangrientos, luchas sociales y dramas policíacos, formando

una lacra en el corazón de la urbe junto a la puerta de entrada del extranjero" (Giménez 1927, 9).

En segon lloc, hi havia "un problema militar de acuartelamiento" (10), car les instal.lacions militars de Barcelona eren, per un costat, obsoletes, disfuncionals i, d'altra banda, localitzades com estaven a la ciutat antiga, havien perdut accessibilitat. No es deia que la seva eficàcia en el control del territori urbà era escassa, però les localitzacions de les noves instal.lacions feria implícita aquesta afirmació (B. 1932, 198 i ss.).

Des de 1876, la Capitanía General de Catalunya estava legalment autoritzada per a realitzar un conveni amb el govern municipal de Barcelona. Pel febrer de 1906 es realitzà un informe sobre noves instal.lacions militars, del qual una R.O. de 3.11.1906 recollia, parcialment, alguns aspectes. Però no seria fins a la Dictadura quan el Cos d'Enginyers militars de Barcelona prengué la iniciativa: des del 1923, "el renacimiento de la eficacia a que se tiende por los poderes públicos, puso en más rápido movimiento la máquina burocrática..." (Giménez 1927, 12). El nou pes donat durant la Dictadura a l'exèrcit com a unitat operativa feria possible la reformulació del conveni.

Els càlculs inicials, que no tenien en compte directament però sí, en canvi, pressuposaven un ràpid increment de les rendes del sòl donada la localització central dels terrenys del Ram de Guerra, foren els següents:

A

Valoració de les casernes cedides pel Ram de Guerra

Drassanes	11.848,537
Santa Mònica	850.158

Marqués del Duero	306.000
Sant Pau	902.100
Magatzem de palla (Rda. de St. Antoni)	325.520
Bonsuccés	387.216
Hospital Militar (c. Tallers)	1.047.627
Sant Ferran (Barceloneta)	603.720
Sant Carles (Barceloneta)	603.720
Total .	<u>16.874.598</u>

Font: Giménez 1927, 34

Un R.D. de 15 de març de 1927 creava la Junta mixta d'Urbanització i Aquarterament. En el mateix decret es fixava que el Ram de Guerra cedia a la ciutat de Barcelona, representada per la Junta mixta, els edificis i els solars del llistat transcrit més amunt. A canvi, la ciutat, a través de la Junta, es comprometia a construir de nova planta i a transformar i/o ampliar una sèrie prefixada de casernes i serveis militars diversos (hospital, centre cultural, serveis d'intendència).

En el moment inicial, la llista i les valoracions del que el Ram de Guerra havia d'obtenir de la Junta mixta era la següent:

B

Pressupost aproximat de les noves construccions militars

	construcció		solar
Govern militar	3.500.000	-	-
8è. Lleuger d'Artilleria	3.500.000	-	-
Caserna de Maria Cristina	2.450.000	-	-

8è. Regiment pesat	3.500.000	-
Caserna del Bruc	2.456.000	-
Caserna de Girona (acabament)	2.457.650	-
Caserna de Montesa (acabament)	1.003.380	-
Caserna de Jaume I i Roger de Flor (transformació)	800.000	-
Mestrança i Parc d'Artilleria	4.000.000	2.850.000
Regiment de Plaça	3.382.300	2.500.000
4rt. de Sapadors	3.000.000	2.800.000
4rt. de Sanitat	3.500.000	2.000.000
Hospital militar	8.000.000	3.000.000
Parc i 4rt. Regiment d'Intendència	4.000.000	2.500.000
Totals parcials ...	45.550.760	17.350.000
Total general ...		62.900.760

Font: Giménez 1927, 35

Aquesta llista seria lleugerament modificada més tard i quedaria establerta definitivament així:

C

Construccions de nova planta

1. Caserna d'infanteria
2. Caserna del regiment lleuger d'artilleria
3. Serveis i Parc d'artilleria
4. Caserna de sapadors
5. Hospital militar

Transformació i ampliació dels edificis actuals

6. Dependències generals
 7. Caserna del Parc i serveis d'intendència
 8. Caserna d'Hostafrancs
 9. Caserna de Girona
 10. Caserna de Docks
 11. Caserna General de la Divisió
 12. Centre cultural de l'Exèrcit i de l'Armada
-

Font: B. 1932, 197

La Junta mixta -presidida, durant la Dictadura, pel Capità general de Catalunya i, durant la República, per l'alcalde de Barcelona- estava composada per representants del municipi, de la Diputació (després, de la Generalitat), de la Duana, de les cambres d'indústria, de comerç i navegació i de la propietat urbana, del Consorci del Port Franc, de la Junta d'Obres del Port, del Col·legi d'Advocats i, és clar, de l'exèrcit i del seu servei especialitzat d'enginyeria.

La Junta tenia poder per a realitzar operacions importants: adquisició i venda i arrendament de sòl urbà, tant pertanyent a l'administració pública com a privats, arrendament de servei diversos, emissió de Deute, etc. La Junta, sobretot, podia introduir elements[&].

Pel que fa a una proposta global per al conjunt del districte Vè., coneguda amb el nom de "reforma i urbanització del barri de Drassanes i promoguda per la Comandància d'Enginyers, les xifres inicialment mane-

(&) Molt importants en dos sentits: contribuint a la reforma de la ciutat antiga i orientant el creixement de la nova.

jades són prou ambicioses. El projecte no ho és menys; significa la difusió a gran escala dels gratacels destinats a "cualquier servicio público" i la introducció de les autopistes urbanes (amb reconeguts soterranis i diferencials de metropolitans) i dels sistemes d'ordenació i senyalització del tràfic, "como actualmente se hace en casi todas las ciudades de los EEUU" (Giménez 1927, 27), en una zona excepcional: el barri de les Drassanes que una perllongació del carrer Mun-taner comunicaria amb l'Eixampla. Les grans magnituds del projecte són:

Superfície de sòl urbà cedit pel Ram de Guerra	49.823	m2
Superfície de les cases a expropiar (dins de la zona de reforma del Districte Vè.)	218.074	m2
Superfície dels carrers compresos en la zona	39.374	m2
Total ...	307.271	m2

Font: Giménez 1927, 36

La nova distribució de l'ús del sòl fora: 96.024 m2. serien destinats a vials, i la resta, és a dir, 211.247 m2. serien edificables.

El pressupost de la reforma del Districte Vè. seria:

DESPESES	pessetes
Expropiacions de construccions afectades	58.456.000
Expedients i valoracions	1.170.000
Escriptures	1.753.695
Urbanització	5.359.073
Gestió	2.000.000
Total ...	68.739.268

INGRESSOS

Materials destriats dels enderrocaments	1.335.052
8% del valor de les construccions expropiades	4.676.520
Total...	6.011.572
<hr/>	
Diferència despeses-ingres.	62.727.696

Font: Giménez 1927, 36-37

En síntesi, doncs, els 211.247,85 m2. edificables costarien 62.727.696 pessetes, és a dir, que el pam quadrat es pagava a 11,22. Per als autors del projecte de reforma era possible vendre el sbl a 18 pts/pam de mitja en un termini de 20 anys, que eren els calculats com a durada total de la reforma. Així, les rendes obtingudes en aquest període eren de 5.591.730 pams x 7,78 pts/pam = 43.503.659 pts., sense incloure els augments d'impostos a percebre.

Els autors del projecte no es feien, és clar, cap pregunta sobre l'origen d'aquestes vendes (o les causes de l'augment de preus del sbl: de 11,22 a 18 pts.). Utilitzaven, simplement, les possibilitats econòmiques que una operació global (i no una suma d'actuacions puntuals) podia oferir, responent a una lògica que seria explicada, per exemple, en el model de Davis i Whinston (1961).

Que es realitzà, aleshores, d'aquest projecte? A cavall, entre la Dictadura i la República, fou enderrocada la caserna de Sant Pau on es construiria un grup escolar municipal exemplar: el Grup Collaso i Gil i es redefiniria l'entorn de l'església de Sant Pau del Camp. Alhora es constuirien les Dependències generals (o Govern militar) a la Porta

de la Pau, responnent al criteri del projecte de 1927 de localitzar les instal·lacions de serveis de l'exèrcit en la zona de les Drassanes. La transformació de les Drassanes en equipament cultural fou més lenta: el Dinou de Juliol encara jugaven un paper dins l'estratègia dels sublevats (Galera 1973, 347 i 495). Uns mesos més tard, serien incloses oficialment dins el Registre del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya[&] i destinades, inicialment, a Museu marítim.

En resum: alguns elements del projecte de 1927 serien, en els anys següents, realitzats. Però l'accent seria posat més en els equipaments culturals que en la viabilitat i els gratacels que revaloritzaven ràpidament el sbl.

Pel que fa a la resta del programa de la Junta Mixta, en un balanç realitzat a finals de 1932, s'assenyalava que eren construïts: la Caserna d'infanteria (Quadre C, Punt 1) (a Pedralbes, prop de l'eix que la Dictadura privilegià: la Diagonal, i prop del Palau Reial construït per la Dictadura); la Caserna i el Parc d'artilleria (2 i 3) (a Sant Andreu, prop de l'altra sortida de Barcelona: la carretera de Ribes); la Caserna de sapadors (4) (a la Granvia, després de l'estació de Magbria, és a dir, en l'eix que unia Barcelona i el delta del Llobregat), el Centre cultural (12) (a la plaça de Catalunya) i, ho hem vist, les Dependències generals (6) (a la Porta de la Pau). Hom havia localitzat -i projectat- però no iniciat encara, la construcció del Hospital Militar, que seria instal·lat a Vallcarca entre dos torrents. (Font: B. 1932, 198-9).

En molt poc temps, doncs, i, a desgrat de la ruptura política de 1931,

(&) Per Decret de 30 d'abril de 1937.

el Ram de Guerra reordenà la localització dels seus efectius, saltant de la ciutat antiga als accessos de la ciutat futura, i el municipi aconseguí espais públics a la ciutat antiga, i a la Barceloneta (cessió i enderrocament de la Caserna de Sant Carles el 28 d'agost de 1931. Font: Barcelona-Atracció 1931, 316 i ss).

Aquesta solució, basada en el conveni amb el Ram de Guerra, seria la que el municipi de Barcelona presentaria com a model d'actuació en l'àrea de la política de supressió de slums, al Congr s de la Internationaler Verband fur Wohnungswesen de 1935. En la memòria presentada pels serveis municipals dirigits per Josep Vilaseca hom llegeix: "le quartier qui fait actuellement l'objet d' tudes est litt ralement un quartier de taudis (...) Des logements o  la mortalit  est de 2 à 5 fois plus élevée que la moyenne de la ville (9,15%) doivent être évacués et démolis. On démoli actuellement la vieille caserne. L'assainissement du quartier qui est commencé va dégager la belle  glise romane de Sant Pau del Camp (...) Les autorités militaires possédaient la plus grande partie de ce district, le reste fut acheté pour 200.000 pts., repr sant la valeur actuelle. On va construire en cet endroit, au centre du quartier le plus malsain et le plus peupl  de Barcelone, une nouvelle  cole avec des jardins..." (Internationaler... 1935, 1, 13). Amb la República, doncs, s'haurà produït un canvi en la previsió d'usos del sòl alliberat: en front a la terciarització proposada el 1927, s'opta per la construcció d'equipaments escolars per al barri. En qualsevol cas, el paper del conveni amb el Ram de Guerra haurà estat important i, de nou, la qüestió urbana haurà estat lligada a la qüestió militar.

9. La fallida dels "carpet-baggers"

LA FALLIDA DELS "CARPET-BAGGERS"

"... porque tales aventureros entraban en campaña con solo un maletín -"carpet-bag" sin otro instrumento de trabajo, ni capital alguno"

El Diluvio, 1921, 22

"Els Pressupostos són el veritable mirall del pensament i de les intencions dels homes que ocupen el Consistori"

Baptista Xuriguera 1936, 39

"Dos regímenes han monopolizado sucesivamente la administración y el gobierno municipal de Barcelona durante los últimos cuarenta años: el genuinamente caciquista y el de la Lliga Regionalista y de la Casa del Pueblo... El primer régimen duró desde los alrededores del año 1880 hasta 1900... El segundo régimen salió de su vida críptica o troglodita allá por el año 1901 y en el corriente 1921 está exhalando los últimos suspiros... Por el parecido que nuestra administración municipal tiene con otra muy famosa que dominó durante largo tiempo en los Estados del Sur de la Unión Americana, nos permitimos dar a la nuestra la misma denominación... "Gobierno de los Carpet-bagges"" (El Diluvio 1921, 24-25).

Els carpet-baggers de la Unió Americana tingueren, com a leit-motiv de la seva política municipal, l'increment sempitern de deute, forçós, si hom volia finançar els serveis municipals i la urbanització. Els consistoris municipals barcelonins, durant el que El Diluvio anomena "régimen radico-lliguero", usaren sovint l'emissió de deute, donada la nul·la descentralització de la hisenda pública. Els esforços de la Lliga per a dur a terme reformes fiscals mínimes tingueren, en la pràctica, escassa eficàcia. De fet, com resumeix Busquets (1942), l'única re-

forma aconseguida fou l'Impost de Contribucions Especials per a Millores, dirigit, de fet, a rosegar la renda del sbl.

Així, la financiació del projecte de la Gross-Barcelona -fonamentalment, la financiació de la remodelació del centre històric, de la xarxa viària i del verd urbà, dels programes pedagògics i de l'exposició- fou un triplicat considerable. L'element central de la financiació foren les emissions de deute municipal.

Per al propi Ajuntament de Barcelona "el desarrollo de la Deuda Municipal de Barcelona es sorprendente" (Ajuntament 1921, 396). Les xifres oficials eren aquestes:

Deute en circulació	
1 gener 1908	133.324.500
31 desembre 1911	185.278.500
31 desembre 1914	205.742.500
31 desembre 1915	218.040.500
31 desembre 1916	228.775.500
31 desembre 1917	257.371.000

Font: Ajuntament... 1921, 396

Els totals inclouen les 14 emissions -posteriors a 1903- de Deute de l'Interior, les 3 emissions de Deute de l'Eixample posteriors a 1899 i els bons de la Reforma (1908) i de l'Exposició d'Indústries Elèctriques (1915).

La sèrie, per al període següent, és continuada, de fet, per les xifres que dona Alzina el 1936:

	Deute total acumulat	1920=100
1920	322.324.500	100
1932	761.661.000	236,5

Font: Alzina 1936, 414

Això significa que la Dictadura no modificaria essencialment la tendència i que el tipus especial de continuisme que es produí, també és possible observar-lo a nivell financer.

Les xifres donades pel govern de la Generalitat en un debat parlamentari foren xifres rodones però no excessivament diferents, excepte per a un any, 1917:

	Deute total acumulat
1900	100 milions
1917	150 milions
1923	300 milions
1930	680 milions

Font: Parlament de Catalunya 1933,
809 i ss.

Més tard, el detall donat per intervals desennals serà el següent:

	Creació de Deute	%
1887-99	11.245.000	3,24
1900-10	281.995.875	22,14
1911-20	153.723.000	12,07
1921-30	572.733.216	44,96
1931-36	224.036.000	17,59
	<u>1.273.733.091</u>	<u>100</u>

Font: Janer 1948, 58

La senyal d'alerta donada per El Diluvio en una data tan primerenca com 1920, esdevé ben poca cosa vista l'evolució posterior. El període següent - 1920-30 - representa, en efecte, el 44,96% del deute emés pels carpet-baggers. El debat sobre la responsabilitat dels consistoris emissors de deute que s'obrí al Parlament el 1933, és, vistes les xifres, de difícil conclusió: car una política iniciada amb força entorn a l'Exposició de 1888, és represa per la Lliga regionalista i continuada per la Dictadura. I els inicis d'una reforma no venen fins a la Llei de 13 d'abril de 1933 sobre la hisenda municipal de Barcelona. Però aquesta ja no és la història dels carpet-baggers.

Segons fonts parlamentàries, les emissions de deute en el moment considerat més important, el de predomini de la Lliga, foren:

	Emissió
1917	28.500.000
1918	29.053.000
1920	13.929.000
1921	34.645.000
1922	72.000.000
1923	31.000.000
Total	238.127.000

Font; Parlament de Catalunya 1933, 820-821

Sobre aquestes xifres, el diputat Vidal i Guardiola, antic Cap d'Hisenda de l'Ajuntament, afirmà "l'emissió de Deute és una cosa importantis-

sima, hem d'estudiar-la en funció del conjunt de la vida financera d'un Ajuntament; però les xifres del Deute sol, sense anàlisi, no diuen res, no proven res" (Vidal i Guardiola 1933, 815). Però, el conseller d'Esquerra Casanoves tenia idees molt clares: "Esquerra Republicana de Catalunya quan entrà a l'Ajuntament de Barcelona trobà un dèficit per un Deute de 800 milions de pessetes: I qui l'ha portat aquest deute...? ... la Dictadura... i el predomini regionalista des del 17 fins el 23" (Casanoves 1933, 820). En definitiva, amb la República, havia finit l'època dels Carpet-baggers, que comprenia, a desgrat de les seves diferències tant els anys de predomini regionalista com els anys de Dictadura. I els homes de 1931 es trobaren davant d'una herència, en xifres negatives, molt important.

Deute i pressupost

El reflex d'aquest rapidíssim procés d'endeutament -el total es multiplicà per 7 en 30 anys- en els pressupostos municipals fou el següent:

	Pressupost	Obligacions generals	%
1927	99.175,8	49.107,3	49
1930	129.404,4	75.293,9	58,5
1932	135.413,2	77.187,6	57
1933	147.237,9	69.287,6	47
1934	1 48.805,1	71.020,9	47,5
1936	157.226,3	80.304,8	51

Font: Alzina 1936, 412

Aquest és el fet més interessant dels Pressupostos municipals de Barcelona: l'enorme deute acumulat a partir de la gestió dels carpet-baggers gravà profundament el pressupost municipal, fins al punt de que entre 1927 i 1936 es dedica una quantitat que oscila entorn al 50% a la satisfacció, fonamentalment, dels interessos de les operacions de crèdit realitzades prèviament.

Les xifres donades en una altra font presenten algunes variants:

	Pressupost ordinari	Serveis financers	%
1887-88	15.134.572	1.987.125	13,12
1900	28.952.335	5.535.622	19,11
1910	31.576.498	6.497.892	20,57
1919-20	51.862.131	13.575.466	26,17
1930	110.712.687	48.927.556	44,19
1935	126.140.134	42.520.210	33,70

Font: Janer, 1948, 94

Excloent els pressupostos extraordinaris d'eixampla, els percentatges que representen el pes dels serveis financers damunt del pressupost municipal són més aclaridors: el salt es produeix en la dècada dels 20 i la reforma fiscal de 1933 permet que, dos anys més tard, el percentatge pugui ésser inferior, però superior encara al de 1919-20.

A desgrat del creixement del deute i de l'augment dels pressupostos municipals (i de les partides destinades a obligacions generals), els déficits foren considerables:

Deficit	
1924/25	10.812.400
1927	3.941.000
1928	1.678.600
1929	19.773.000
1930	18.070.300
1931	21.014.200
1932	12.249.800
1933/34	12.342.700

Font: Alzina 1936, 414-415

A primer cop d'ull, doncs, els resultats financers continuats de la gestió iniciada pels consistoris de la Lliga, continuada pels de la Dictadura i no evitada pels dels primers anys de la República, foren espectaculars i "una càrrega formidable per a l'Ajuntament de Barcelona" car "si no hi hagués aquestes xifres veritablement astronòmiques del Deute municipal, que obliguen a satisfer anyalment tots aquests milions de pessetes en concepte d'interessos, la vida de Barcelona se'n sentiria notablement millorada" (Xuriguera 1936).

Els càlculs més acurats foren, però, possiblement, els de Ferran Boter. En efecte, l'Ajuntament elegit el 1er. de febrer de 1934 es trobà davant la inexcusable situació de resoldre el problema financer que heretava de l'època dels carpet-baggers i de la primera gestió republicana. L'Alcalde, Carles Pi i Sunyer, encomanà a Ferran Boter, conseller-delegat d'ordenació financera, la redacció d'un "Informe sobre l'estat de situació de les obligacions financeres de l'Ajuntament de Barcelona",

que fou lliurat a l'alcalde el 7 d'abril del mateix any.

En l'Informe, Boter anunciava que "en els arxius de la Comptabilitat municipal de Barcelona no consta que s'hagi redactat mai un Estat de Situació que compregui i expliqui el conjunt de les obligacions financeres de l'Ajuntament referides a una data" (Boter 1935, 30).

Per tant, li fou necessari començar pel començament. De fet, fins l'any 1932 la hisenda municipal de Barcelona estava regida per 7 pressupostos: 2 ordinaris i 5 extraordinaris:

Pressupostos municipals

Pressupost ordinari de l'Interior

Pressupost ordinari d'Eixampla

Pressupost extraordinari de la Dècima

Pressupost extraordinari de Liquidació 1925

Pressupost extraordinari del F.C. de Sarrià

Pressupost extraordinari del 1928

Pressupost extraordinari d'Eixampla 1927

Pressupost extraordinari
Refós el 1932.

Font: Boter 1935, 11

El desgavell comptable era, només, un reflex del desgavell financer. El primer assaig de solució es produí el març de 1933, quan es presentà al Parlament un interessant "Projecte de Llei sobre la nivellació del Pressupost de l'Ajuntament de Barcelona" (C. Pi i Sunyer 1933) que, en essència, significava ajornar les amortitzacions del deute municipal i aplicar o estendre arbitris i impostos. El debat parlamentari entorn a aquest projecte de llei fou d'un interès cert i a ell caldrà que ens referim quan, més endavant, entrem al fons de la qüestió. Pel moment

ens bastarà assenyalar que els diputats de la Lliga demanàven un "Estudi de conjunt sobre la situació dels deutes de l'Ajuntament de Barcelona, tant dels consolidats com dels demés", car, com assenyala Vidal i Guardiola, en "les finances de Catalunya hi ha pocs problemes tan interessants com el problema de les finances de Barcelona i que tota l'atenció que es dediqui al Pressupost de la Generalitat, qu és en xifres aproximadament la meitat del Pressupost de Barcelona, tota la mateixa atenció s'ha de dedicar quan s'estudia les finances de Barcelona" (1933, 813).

En qualsevol cas, aquest debat tingué un doble interès: fou un balanç de les finances municipals des de 1900, és a dir, de l'època dels carpet-baggers, i, alhora, de la relativa inhabilitat de la gestió municipal de l'ERC per a sortir-se de la situació financera angoixant en que els carpet-baggers havien col·locat al municipi barceloní. Mancat com estava, a més, a partir del 14 d'abril de 1931 de l'ajut de l'Estat.

Calia, però, confeccionar un "Estat de Situació", com es deia, exacte, car les discussions -i els dubtes- sobre quantitats que es produïren en els debats parlamentaris eren massa grans. Fou precisament això el que es proposà Carles Pi i Sunyer a partir del moment de la seva elecció el gener de 1934 (C. Pi i Sunyer 1936, Bernades 1938).

Pel febrer de 1934 "hom ignorava la quantia dels crèdits pendents de pagament. Hom suposava que la suma a pagar era molt important; però 'molt' és una paraula..." (Boter 1935, 9).

L'Informe Boter fixava la data d'1 de febrer de 1934 com a data a la qual havia de referir-se l'Estat de Situació. Les obligacions finance-

res del municipi eren dividides en dos grans capítols: I) Deute ("títols corresponents als diversos emprèstits i emissions") i II) Crèdits contra l'Ajuntament. De fet, el pagament d'interessos del Deute i la seva amortització progressiva figuraven dins dels Pressupostos ordinaris anyals. Ara bé, era necessari, tal com ho fan Boter (1935) i Alzina (1936), separar aquesta important partida d'interessos i amortitzacions de la resta del Pressupost, car la seva inclusió falsejava, de fet, la situació real de la hisenda municipal.

Pel que fa als crèdits contra l'Ajuntament, l'Informe Boter distingeix entre:

- a) Creditors per obres ja acabades o per atencions i serveis ja devengats
- b) Obligacions per obres en curs o en tramitació que no són automàticament exigibles
- c) Consignacions per obres no començades ni tramitades, però que figuren en el Pressupost.

El 1er. de febrer de 1934 el Deute municipal de l'Ajuntament de Barcelona era:

Deute 1934	
Total de les emissions autoritzades	1.056.374.000
Total de les amortitzacions	95.241.500
Saldo	961.132.500

Font: Boter 1935, 14

De fet, però, el total de les emissions de Deute posades realment en circulació era inferior al total de les emissions legalment autorit-

zades:

Deute en circulació (1934)

Deute de l'Interior	689.975.000
Deute de l'Eixample	30.844.500
Deute de la Reforma	40.574.000
Total deute en circulac.	761.393.500

Font: Boter, 1935, 14

Existia, doncs, una diferència, sens dubte interessant, entre el Deute autoritzat i el Deute en circulació:

Deute 'en cartera' (1934)

Deute autoritzat	961.132.500
Deute en circulació	761.393.500
Total D. 'en cartera'	199.739.000

Font: Boter, 1935, 14

Els valors en cartera estaven o bé no impresos (una part dels títols de la Reforma), o bé lliures (una part dels títols de l'Interior), o bé dipositats en diversos bancs (Banc Hispano Colonial, Banc d'Espanya) o empreses (Companyia M.S.A.), com a garantia d'obres (carrer Balmes, carrer Aragó) o de préstecs (Banc d'Espanya: 35 milions).

L'estudi dels crèdits contra l'Ajuntament es fa a partir de l'anàlisi dels diferents pressupostos municipals:

Pressupostos municipals (1934)

Pressupost Refós 1932

Creditors	35.715.629,05
Consignacions compromeses	19.643.023,43
Remanents de consignacions	1.189,026,14

Pressupost extraordinari Eixampla 1927

Creditors	17.057.327,27
Consignacions compromeses	8.900.031,09
Remanents	7.188.271,12

Creditors Exposició Internacional

Crèdits conformats	18.340.145,18
Crèdits pendents de confirmació	693.421,73
Crèdits en discussió	4.170.700,77

Resultes Eixampla 1933

Creditors	17.566.218,92
---------------------	---------------

Pressupost Liquidació 1933^t

Creditors	5.242.839,20
Creditors Exposició Nacional	1.859.938,02
Creditors segons relació a redactar	43.934.293,49

Resultes 1933

Saldo	15.770.578,11
-----------------	---------------

Total 197.271.443,52

Font: Boter 1935, 17, 25

(&) L'objecte d'aquest pressupost aprovat pel març de 1933 era "liquidar tots els dèficits, crèdits i deutes existents fins el 31 de desembre de 1932, procedents dels Pressupostos ordinaris de l'Interior" (id, 14)

En el mateix "Informe" es publica el següent resum general:

Obligacions financeres

Creditors	160.351.091,74
Consignacions compromeses...	28.543.054,52
Remanents de consignació...	8.3771.297,26
Total...	197.271.443,52

Font: Boter 1935, 26

L'Estat de Situació de les obligacions financeres anava acompanyat d'un calcul de l'Estat de Situació dels recursos financers, referit sempre a l'1 de febrer de 1934.

Estat de Situació (1934)

Pressupost Refós 1932	
Recaptació (probable) per millores	6.000.000
Saldo (probable) per Dècima (1 any)	1.000.000
Resultes Eixampla 1933 a cobrar	10.935.352,67
Resultes 1933 a cobrar	8.053.665,87
Existència en Caixa. Saldo en efectiu	7.393.886,30
Total . . .	33.382.904,84

Font: Boter 1935, 26

El resum general de l'Estat de Situació dels recursos fbra;

Recursos (1934)

Recaptacions probables	7.000.000,00
Resultes a cobrar	18.989.018,54
Existència en efectiu	7.393.886,30
Total ...	33.382.904,84

Font: Boter 1935

La diferència entre l'Estat de Situació de les obligacions financeres i l'Estat de Situació dels recursos -uns 164 milions de pessetes- calia interpretar-la, però, amb atenció, car els sumands respectius estaven formats per partides molt diverses pel que fa a llur exigibilitat i disponibilitat.

Resumint, el Passiu de l'Ajuntament de Barcelona l'1 de febrer de 1934 era:

Passiu

1. Deute en circulació	761.393.500,00
2. Creditors	160.351.091,74
3. Consignacions compromeses..	28.543.054,52
4. Remanents	8.377.297,26
Total...	938.664.943,52

Font: Boter 1935, 34

Tant l'"Informe Boter" com Alzina consideren, a part, els Avals:

Aval

Metro Transversal	9.000.000
Patronat de l'Habitació	30.000.000
Junta Mixta d'Urbanització i Casernes	60.000.000
Total ...	99.000.000

Font: Boter 1935, 27 i Alzina 1936, 414

Per què els Avals són considerats a part? Les argumentacions que l'Informe Boter dona són les següents: 1er.) l'Aval del Metro figura en els Pressupostos ordinaris, 2on.) Hom descobreix, en aquells moments, qui és jurídicament responsable del Patronat de l'Habitació creat per la Dictadura i, per tant, a qui respon el seu Aval, 3er.) "La situació econòmica de la Junta Mixta permet creure que l'Ajuntament no vindrà obligat a fer cap pagament per causa de l'Aval" (Boter 1935, 27).

En un breu període (1930-32), l'Ajuntament de Barcelona, a desgrat dels forts augments dels pressupostos municipals, es va veure obligat a demanar uns préstecs importants:

institució financera	<u>Préstecs</u>	1930	1931	1932
Banc Hispano - Colonial	3.500.000	4.000.000		
Caixa de Pensions			5.000.000	3.500.000
Caixa d'Estalvis			3.700.000	
Caixa de la Generalitat			300.000	
Banc d'Espanya				35.000.000
Total				55.000.000

Font: Alzina 1936, 414

Segons Alzina "afegida aquesta quantitat (els 55 milions) el deute municipal representà a fi de l'esmentat any 1932 la futesa de 816.661 milions de pessetes" (id, 414).

El quadre-resum general per al període 1887-1936 és el que segueix:

	Deute amortitzat	Deute en circulació	Crèdits-Avals	Total
1887-1910	293.683.500	180.565.000		180.565.00
1911-1920	151.763.500	140.248.500		140.248.50
1921-1930	553.227.000	439.746.500	35.000000/99000000	573.746.50
1931-1936	982.060.000	70.578.000	38.890765	109.468.76
Totals	1.180.734.000	831.138.000	73.890765/99000000	1004.028.7

Font: janer 1948, 68

Dues ponderacions i una herència

Les xifres absolutes utilitzades fins aquí són ponderades pels analistes financers utilitzant la població urbana i la superfície del municipi de Barcelona, car l'evolució del Deute i dels Crèdits és una necessitat que el creixement urbà -mesurat, habitualment, per la població urbana (Richardson 1974)- imposa.

En primer lloc, les xifres del pressupost/habitant poden ésser significatives:

	Press.ordinari	Població	Pts/Hab.	(descomptant Pts./Hab.serveis financers)
1887-88	15.134.572	272.481	55,54	48,25
1900	28.952.335	533.897	54,22	43,86

1910	31.576.498	587.294	53,76	42,70
1919-20	51.862.131	710.335	73,01	53,90
1930	110.712.687	1.005.565	110,09	61,44
1935	126.140.134	1.005.565	125,44	83,16

Font: janer 1948, 54

El pressupost per habitant és descendent entre 1887-88 i 1910. D'on l'èxit polític de les propostes municipalistes dels partits anti-oligàrquics. Precisament entre 1910 i 1919, és a dir, en el moment de l'inici de la política de la Gross-Barcelona, es produeix la inflexió. A partir de 1920 -i sense greus solucions de continuïtat fins a 1935- el pressupost per habitant creix. No creix tant, però, si descomptem el que cal esmerçar en els serveis financers del deute. La inflexió, en aquest cas, és més suau, però es produeix, també, en el mateix punt del temps. El 1930, encara, la xifra (61,44) no és gran cosa comparada amb la de més de 40 anys abans (48,25), sobretot si corregim la sèrie a partir dels augments de preus dels serveis municipals (i de les obres d'urbanització) a partir de 1914-18. De fet, la relativa recuperació pressupostària no es produeix fins als 30, quan el projecte de la Gross-Barcelona és, en part, abandonat (vegeu el quocient per a 1935). En segon lloc, les xifres del pressupost per km². poden tenir també un cert interès. N'exclourem, de seguida, les quantitats destinades a obligacions financeres.

	Superfície (km ² .)	Pts/km ² .
1887-88	14,67	896,21
1900	60,45	387,37

1910	70,16	357,44
1919-20	79,25	483,11
1930	96	643,59
1935	98,80	846,33

Font: Janer 1948, 54

De fet, els nivells pressupostaris per km². de 1887-88 no són aconseguits, després. Ara bé, val a dir que el terme municipal inicial de Barcelona (fins el 1897) era extremadament petit i que les superfícies incorporades successivament (1903: St. Joan d'Horta, 1921: Sarrià, 1929: sector del Besós, 1933: sector del Llobregat) són de predominància del sòl rural. Les inversions hauran d'ésser més importants, però, les necessitats a curt plaç no són excessivament greus. Pel que fa a la corba, el punt d'inflexió es troba, també, al 1919-20, és a dir, en ple llençament de la proposta de la Gross-Barcelona. El 1930, però, s'està lluny dels nivells de 1887. El 1935, en canvi, no s'hi està tant.

La fallida dels carpet-baggers, que El Diluvio anuncia el 1921 i que esclata a la llum pública a la caiguda de la Dictadura, condiciona absolutament les possibilitats d'actuació dels ajuntaments populars dels anys 30. Tot i amb això, els quadres més significatius (pressupost per habitant i pressupost per km²) demostren que la gestió republicana no es veu abocada a un col.lapse immediat com era de preveure. Ans al contrari, aquesta gestió aconsegueix una recuperació de nivells pressupostaris notable, a la que no és aliena la (petita) reforma fiscal de 1933 aprovada pel Parlament amb caràcter d'excepcionalitat i seguida del pla financer de l'"Ajuntament Pi i Sunyer" (Bernades, 1938) de febrer de 1934. Car, a més, "de la bona situació deixada per l'esforç de Carles

Pi i Sunyer, pogueren gaudir-se'n magníficament els homes del bienni negre" (id, 8).

L'herència dels carpet-baggers -homes de la Lliga i/o homes de la Dictadura- fou, en el pla financer, una càrrega molt important. Desfer-se'n d'aquesta herència, tant en el pla financer com al nivell de la reflexió teòrica sobre la política urbana, fou l'obsessió central dels primers successors dels carpet-baggers, és a dir, dels homes de 1931.

